V I Lenin

Kapitalismens utveckling i Ryssland

Bildandet av en inre marknad för storindustrin

Redaktionell inledning

Lenins *Kapitalismens utveckling i Ryssland* har aldrig i sin helhet översatts till svenska. Däremot finns flera delar publicerade var för sig. I denna version så har vi sammanställt en större del av Lenins arbete genom att utnyttja tre olika källor:

1. Lenins *Samlade skrifter i urval*, första bandet (Arbetarkulturs förlag, 1942 – utgåvan omfattar totalt 20 band): Förordet till första upplagan (utan postskriptum); slutsatserna av kap. II, kapitel III (utom paragraferna 5 och 6); paragraf 9 av kapitel IV; paragraferna 1 (förkortad), 5, 7 (förkortade), 10, 11, 12 av kapitel VII och hela kapitel VIII.
2. *Valda verk i tio band*, band 1 (Progress 1980): Kapitel 1.
3. *V.I. Lenin om kvinnans frigörelse* (Gidlunds, 1973): Ett kortare utdrag ur kapitel VI.

Nackdelen med en sådan här sammanställning är att det förekommer ganska stora stilbrytningar mellan de olika delarna, pga att översättningarna är gjorda av olika översättare vid vitt skilda tidpunkter, men detta bör vara ett mindre problem.

5 juni 2007
Martin Fahlgren

Innehållsförteckning

Förord till första upplagan 1
Kapitel I. De narodistiska ekonomernas teoretiska fel 1
I. Den samhälleliga arbetsdelningen 2
II. Industribefolkningens tillväxt på jordbrukarbefolkningens bekostnad 3
III. Småproducenternas ruinering 4
IV. Den narodistiska teorin om omöjligheten att realisera mervärdet 4
V. Adam Smiths syn på produktionen och hela samhällsproduktens omsättning i det kapitalistiska samhället och kritiken av dessa åsikter hos Marx 7
VI. Marx' realiseringsteori 9
VII. Teorin om nationalinkomsten 12
VIII. Varför behöver en kapitalistisk nation en utrikesmarknad? 15
IX. Slutsatser av kapitel I 17
Kapitel II. Bondeståndets sönderfallande 18
XIII. Slutsatser av kapitel II 18
Kapitel III. Jordägarnas övergång från dagsverkshushållning till kapitalistiskt jordbruk 26
I. Dagsverkshushållningens grunddrag 26
II. Dagsverkshushållningens förenande med det kapitalistiska systemet 27
III. Karakteristik av avtjänande systemet. 30
IV. Avtjänandesystemets förfall 34
VII. Användandet av maskiner i jordbruket. 37
VIII. Maskinernas betydelse i lantbruket. 43

IX. Lönarbetet i jordbruket. 47
X. Det fria lönarbetets betydelse i jordbruket. 50
Ur Kapitel IV. Handelsjordbrukets tillväxt. 55
IX. Slutsatser om kapitalismens betydelse i det ryska jordbruket. 55
Ur Kapitel VI. Kapitalistisk manufaktur och kapitalistisk hemindustri 59
VI. Kapitalistisk hemindustri som bihang till manufakturen 59
Ur Kapitel VII. Den maskinella storindustrins utveckling 60
I. Fabriken som vetenskapligt begrepp och ”fabriks- och verkstadsstatistikens” betydelse 60
V. ökar antalet arbetare i de kapitalistiska storföretagen? 61
VII. Tillväxten av stora fabriker 68
X. Fabriksbihang 71
XI. Industrins fullständiga skiljande från jordbruket 73
XII. Kapitalismens tre utvecklingsstadier i den ryska industrin. 75
Kapitel VIII. Den inre marknadens bildande 81
I. Varucirkulationens tillväxt 81
II. Tillväxten av befolkningen i handel och industri 84
III. Det ökade användandet av lönarbete 96
IV. Uppkomsten av den inre arbetsmarknaden 99
V. Gränsområdenas betydelse. Inre eller yttre marknad? 101
VI. Kapitalismens ”mission”. 104

Förord till första upplagan

I föreliggande arbete har författaren ställt sig uppgiften att undersöka frågan: hur gestaltar sig den inre marknaden för den ryska kapitalismen? Som bekant har denna fråga redan för länge sedan rests av de främsta representanterna för ”de folkligas” åsikter (med hrr V. V. och N.-on i spetsen), och vår uppgift kommer att bestå i en kritik av dessa åsikter. Vi har inte ansett det vara möjligt att i denna kritik begränsa oss till en analys av felen och oriktigheterna i motståndarnas åsikter; för att besvara den ställda frågan föreföll det oss otillräckligt att anföra fakta, som vittnar om bildandet av en inre marknad och dennas tillväxt, då man kunde göra den invändningen, att dessa fakta valts ut godtyckligt och att fakta, som vittnar i motsatt riktning, utelämnats. Det föreföll oss nödvändigt att granska och försöka skildra hela processen av kapitalismens utveckling i Ryssland i dess helhet. Det är självklart, att en så omfattande uppgift överstiger en enskild människas krafter, om man inte i åtskilliga avseenden begränsar den. För det första betraktar vi, såsom redan av rubriken framgår, frågan om kapitalismens utveckling i Ryssland uteslutande med hänsyn till den inre marknaden, och lämnar åsido frågan om den yttre marknaden och uppgifterna om utrikeshandeln. För det andra inskränker vi oss till tiden efter reformen. För det tredje återger vi uppgifter huvudsakligen och nästan uteslutande om inre, rent ryska guvernement. För det fjärde begränsar vi oss uteslutande till den ekonomiska sidan av processen. Men också efter alla de nämnda begränsningarna förblir ämnet synnerligen omfattande. Författaren döljer ingalunda för sig själv svårigheterna och till och med farorna av att ta ett så vidsträckt ämne, men det föreföll honom obetingat nödvändigt att för utredande av frågan om den inre marknaden för den ryska kapitalismen påvisa sammanhanget och det ömsesidiga förhållandet mellan de olika sidorna i denna process, som försiggår på alla den samhälleliga hushållningens områden. Vi begränsar oss därför till att granska processens grunddrag och överlämnar åt fortsatta forskningar att mer i detalj studera densamma.

Planen för vårt arbete är denna: i kapitel I undersöker vi så kort som möjligt de viktigaste teoretiska grundsatserna för den abstrakta politiska ekonomin ifråga om den inre marknaden för kapitalismen. Detta tjänar som inledning till den övriga delen av verket, som behandlar fakta, och befriar oss från nödvändigheten att i den fortsatta framställningen i en mängd fall hänvisa till teorin. I de tre följande kapitlen skall vi försöka karakterisera den kapitalistiska evolutionen i det ryska jordbruket efter reformen, i kap. II kommer vi nämligen att behandla semstvostatistikens uppgifter om böndernas differentiering, i kap. III uppgifterna om godsägarjordbrukets övergångstillstånd, om hur dagsverkssystemet i detta jordbruk avlöses av det kapitalistiska systemet, och i kap. IV uppgifterna om i vilka former uppkomsten av det för marknaden producerande och kapitalistiska jordbruket försiggår. De tre följande kapitlen kommer att ägnas åt kapitalismens utvecklingsformer och utvecklingsstadier i vår industri. I kap. V skall vi undersöka kapitalismens första stadier i industrin, nämligen *i böndernas småindustri (den s. k. hemslöjdsindustrin)*; i kap. VI materialet om den kapitalistiska manufakturen och det kapitalistiska hemarbetet samt i kap. VII materialet om den maskinella storindustrins utveckling. I det sista kapitlet (VIII) skall vi göra ett försök att påvisa sammanhanget mellan de olika sidor av processen, vilka vi tidigare undersökt, och att ge en allmän bild av denna process.

Kapitel I. De narodistiska ekonomernas teoretiska fel

Marknaden är en kategori i varuekonomin, som under sin utveckling förvandlas till en kapitalistisk ekonomi. Först i den senare kommer marknaden att bli allenarådande och allomfattande. För att undersöka de teoretiska grundsatserna om hemmamarknaden bör vi

därför utgå från den enkla varuekonomin och följa dess successiva omvandling till kapitalistisk ekonomi.

I. Den samhälleliga arbetsdelningen

Den samhälleliga arbetsdelningen är varuekonomins grundval. Förädlingsindustrin avskiljs från utvinningsindustrin, och var och en av dem spjälkas upp i små grupper och undergrupper som framställer egna produkter i form av varor och byter dem mot produkter från alla de andra. Varuekonomins utveckling leder således till att antalet enskilda och självständiga industrigrenar ökar. Tendensen i utvecklingen är att framställningen av varje enskild produkt och t o m av varje enskild produktdel – ja även enskilda operationer för produktens beredning för konsumtion – förvandlas till en särskild industrigren. Under naturahushållningen bestod samhället av en mängd likartade ekonomiska enheter – patriarkaliska bondefamiljer, primitiva byalag, feodala gods – och varje sådan enhet var engagerad i all slags ekonomisk verksamhet, från utvinning av olika slags råvaror till deras slutgiltiga färdigställande för konsumtion. Under varuhushållningen uppstår olikartade ekonomiska enheter, ökar antalet enskilda ekonomiska branscher och minskar antalet enheter med samma ekonomiska funktion. Denna progressiva ökning av den samhälleliga arbetsdelningen utgör just huvudmomentet vid skapandet av en hemmamarknad för kapitalismen. För alla produkter inom varuproduktionen och dess mest absoluta form, den kapitalistiska produktionen, gäller, skriver Marx, att dessa ”produkter är varor, bruksvärden, som har ett bytesvärde som är möjligt att realisera i pengar bara i den omfattning andra varor bildar deras ekvivalent, andra produkter alltså konfronteras med dem som varor och värden. I den omfattning i vilken de inte produceras som direkta existensmedel för producenterna själva utan som varor, som produkter, vilka genom att förvandlas i bytesvärde (pengar), genom att avyttras förvandlas till bruksvärden. *Marknaden för dessa varor utvecklas genom den samhälleliga arbetsdelningen;* differentieringen av produktiva arbeten förvandlar deras respektive produkter ömsesidigt till varor, till ekvivalenter för varandra, *gör att de ömsesidigt betjänar sig av varandra som marknad*.” (*Das Kapital*, III, 2, 177-178. I den ryska översättningen 526. Kursiveringen här och senare i citaten är vår, när inte annat anges.)

Självfallet medför avskiljandet av förädlingsindustrin från utvinningsindustrin och av manufakturen från jordbruket att även själva jordbruket blir en industri, dvs en näringsgren som producerar varor. Den specialiseringsprocess som skiljer olika slag av produktbearbetning från varandra och skapar allt fler industrigrenar framträder också inom jordbruket, där specialiserade jordbruksområden (och jordbrukssystem[1]) uppstår och produktutbyte äger rum inte bara mellan jordbruk och industri utan också inom jordbruket. Denna specialisering av *handels*jordbruket (även det kapitalistiska jordbruket) ger sig tillkänna i alla kapitalistiska länder, i den internationella arbetsdelningen och, vilket vi senare närmare skall visa, även i Ryssland efter reformen[2].

Den samhälleliga arbetsdelningen utgör alltså grundvalen för varuekonomins och kapitalismens hela utveckling. Det är därför helt naturligt att våra narodistiska teoretiker, som förklarar denna utveckling vara en följd av artificiella åtgärder, av att ”vi avvikit från vår väg” osv, försökt dölja eller bagatellisera förekomsten av samhällelig arbetsdelning i Ryssland. I sin artikel ”Jordbruks- och industriarbetets delning i Ryssland” (Vestnik Jevropy nr 7, 1884)

[1] I A Stebut särskiljer t ex i sina *Grunder för åkerbruk* de olika jordbrukssystemen efter den viktigaste marknadsprodukten. Huvudsystemen är tre: 1) åkerbruk (spannmålsodling enligt hr A Skvortsov); 2) boskapsskötsel (med animalier som främsta marknadsprodukt) och 3) industriellt jordbruk (tekniskt enligt hr A Skvortsov) med jordbruksalster för teknisk bearbetning som främsta marknadsprodukt. Se A Skvortsov, *Ångtransporternas inverkan på jordbruket*, Warszawa 1890, s 68f.

[2] Livegenskapens upphävande 1861 – *Red*

”förnekade” hr V V att ”principen om samhällelig arbetsdelning skulle råda i Ryssland” (s 347) och förklarade att den samhälleliga arbetsdelningen hos oss ”inte vuxit upp ur folklivets djup utan har försökt tränga in i det utifrån” (s 338). Herr N-on resonerade i sina Essäer på följande sätt om de allt större mängder spannmål som går till avsalu: ”Denna företeelse kunde betyda att den säd som skördas fördelas jämnare i riket, att fiskaren i Archangelsk nu äter bröd från Samara medan jordbrukaren i Samara har fisk från Archangelsk till sin middag. *I själva verket äger ingenting sådant rum.*” (”Essäer om vår samhällsekonomi efter reformen”, S:t Petersburg, 1893, s 37) Utan bevis, i strid med allmänt kända fakta dekreteras här direkt att det inte förekommer någon arbetsdelning i Ryssland! Den narodistiska teorin om kapitalismens ”konstlade karaktär” i Ryssland kunde heller inte konstrueras på annat sätt än genom att förneka själva grundvalen för varje varuekonomi, den samhälleliga arbetsdelningen, eller att förklara den vara ”konstlad”.

II. Industribefolkningens tillväxt på jordbrukarbefolkningens bekostnad

Före varuekonomin är förädlingsindustrin förenad med utvinningsindustrin, som toppas av jordbruket. Varuekonomins utveckling innebär därför att den ena industrigrenen efter den andra avskiljs från jordbruket. Befolkningen i ett land med svagt utvecklad (eller helt outvecklad) varuekonomi är nästan helt en jordbrukarbefolkning. Detta betyder emellertid inte att befolkningen bara skulle syssla med jordbruk utan endast att jordbrukarbefolkningen själv förädlar jordbruksprodukterna, att utbyte och arbetsdelning nästan helt saknas. Varuekonomins utveckling innebär eo ipso[1] att en allt större del av befolkningen avskiljs från jordbruket, dvs att industribefolkningen växer på jordbrukarbefolkningens bekostnad. *”Det ligger i det kapitalistiska produktionssättets natur, att det oavlåtligt minskar antalet jordbrukare i förhållande till icke jordbrukare.* Detta emedan tillväxten inom industrin (i trängre mening) av det konstanta kapitalet i proportion till det variabla är förenad med absolut tillväxt, fastän relativ minskning, av det variabla kapitalet; medan i jordbruket det variabla kapital, som erfordras för exploatering av ett visst jordstycke, absolut avtar. Det kan alltså växa endast om ny mark odlas, och detta förutsätter i sin tur ännu större tillväxt av den icke jordbrukande befolkningen.” (*Das Kapital*, III, 2, 177. I den ryska översättningen s 526) Man kan alltså inte tänka sig kapitalismen utan att handels- och industribefolkningen ökar på jordbrukarbefolkningens bekostnad. Var och en vet att denna företeelse åskådligt ger sig till känna i alla kapitalistiska länder. Det behöver knappast bevisas att den har mycket stor betydelse i frågan om hemmamarknaden, eftersom den är oupplösligt förknippad både med industrins och med jordbrukets utveckling; bildandet av industricentra, deras växande antal och den dragningskraft de har på befolkningen kan inte annat än djupgående påverka hela landsbygdens struktur och framkalla en ökning av det kommersiella och kapitalistiska jordbruket. Desto anmärkningsvärdare är det att de narodistiska ekonomerna helt ignorerar denna lag såväl i sina rent teoretiska resonemang som i resonemanget om kapitalismen i Ryssland. (Denna lags särprägel i Ryssland skall vi tala närmare om senare, i kapitel VIII.) Herrar V V och N-on har i sina teorier om den kapitalistiska hemmamarknaden förbigått en ren småsak, nämligen att befolkningen dras över från jordbruket till industrin och det inflytande detta faktum har på jordbruket.[2]

---

[1] Just därför – *Red*

[2] Att de västeuropeiska romantikerna och de ryska narodnikerna har samma inställning till frågan om den växande industribefolkningen påvisade vi i artikeln *Till karakteristiken av den ekonomiska romantiken. Sismondi och våra inhemska sismondister.* (Se s 377-383 i detta band – *Red*)

III. Småproducenternas ruinering

Hittills har vi sysslat med den enkla varuproduktionen. Nu går vi över till den kapitalistiska produktionen, dvs förutsätter att vi i stället för enkla varuproducenter har framför oss å ena sidan en ägare av produktionsmedel och å den andra en lönarbetare, en som säljer sin arbetskraft. För att bli lönarbetare måste småproducenten ha förlorat sina produktionsmedel – jord, arbetsredskap, verkstad osv, dvs ”utarmas”, ”ruineras”. Det finns de som anser att denna ruinering ”minskar befolkningens köpkraft”, ”minskar hemmamarknaden” för kapitalismen. (Herr N-on, 1 c [1], s 185. Även s 203, 275, 287, 339-340 m fl. Samma syn har herr V V i sina flesta arbeten.) Vi går här inte in på faktauppgifter om denna process i Ryssland, de skall behandlas ingående i senare kapitel. För närvarande tar vi frågan rent teoretiskt, dvs varuproduktionen i allmänhet under dess omvandling till kapitalistisk produktion. De ovannämnda skribenterna ställer också frågan teoretiskt, dvs enbart av det faktum att småproducenter ruineras drar de slutsatsen att hemmamarknaden krymper. En sådan synpunkt är helt felaktig, och att den envist lever kvar i vår ekonomiska litteratur kan endast ha sin förklaring i narodnikernas romantiska vanföreställningar. (Se den i fotnoten nämnda artikeln.[2]) Man glömmer att när en del av producenterna ”befrias” från produktionsmedlen, måste dessa med nödvändighet gå över i andra händer, förvandlas till kapital. De nya ägarna till produktionsmedlen börjar följaktligen framställa samma slags produkter som varor som den tidigare producenten själv konsumerade, dvs de breddar hemmamarknaden. När de nya ägarna utvidgar sin produktion ökar de på marknaden sin efterfrågan på nya redskap, råvaror, transportmedel osv och även på konsumtionsvaror (de nya ägarnas berikande medför naturligtvis att deras konsumtion ökar). Man glömmer att det inte alls är producentens välstånd utan hans tillgång till penningmedel som har betydelse för marknaden. Ett sjunkande välstånd för den patriarkaliske bonden, som förr i huvudsak drev naturahushållning, kan mycket väl förenas med att han får större penningsummor till sitt förfogande, ty ju mer han ruineras, desto mer ser han sig tvungen att sälja sin arbetskraft och köpa en allt större del av sina (eventuellt knappare) livsmedel på marknaden. ”Efter hand som jordbrukarna drivs bort [från jorden], frigöres också de livsmedel som de tidigare förbrukade och ingår nu som en beståndsdel i det variabla kapitalet” (det kapital som används för att köpa arbetskraft). (*Das Kapital*, 1, 776) ”Exproprieringen och bortdrivningen av en del av landsbygdsbefolkningen frigör tillsammans med arbetarna deras existensmedel och arbetsmaterial för industrikapitalet. Dessutom skapas därmed en inre marknad.” (Ibid, 778) Ruineringen av småproducenterna i ett samhälle med i utveckling stadd varuekonomi och kapitalism innebär alltså från abstrakt teoretisk synpunkt just motsatsen till vad herrar N-on och V V vill sluta sig till, nämligen inte en krympande utan en växande hemmamarknad. När samme herr N-on som a priori förklarat att de ryska småproducenternas ruinering innebär att hemmamarknaden minskar likväl citerar de nyss anförda motsatta uttalandena av Marx (Essäer, s 71 och 114), visar detta endast skribentens enastående förmåga att slå sig själv med citat ur *Kapitalet*.

IV. Den narodistiska teorin om omöjligheten att realisera mervärdet

Nästa fråga i teorin om hemmamarknaden är följande. I den kapitalistiska produktionen sönderfaller produktens värde som bekant i tre delar: 1) den första ersätter det konstanta kapitalet, dvs det värde som existerade redan tidigare i form av råvaror och hjälpmaterial, maskiner, produktionsredskap osv och som endast reproduceras i en viss del av färdigprodukten; 2) den andra delen ersätter det variabla kapitalet, dvs täcker utgifterna för arbetaren, och 3) den tredje delen slutligen utgörs av mervärdet som tillfaller kapitalisten. Vanligen antas det – vi följer här herrar N-on och V V – att det inte erbjuder någon svårighet

[1] Loco citato, på anfört ställe – *Red*
[2] Se fotnot ovan – *Red*

att realisera (dvs att finna en motsvarande ekvivalent, avsätta på marknaden) de två första delarna, eftersom den första delen går till produktionen och den andra konsumeras av arbetarklassen. Men hur realiseras den tredje delen, mervärdet? Den kan ju inte helt och hållet konsumeras av kapitalisterna! Och våra ekonomer drar slutsatsen att ”utvägen ur svårigheten” att realisera mervärdet är att man ”skaffar sig en utrikesmarknad”. (N-on, Essäer, avd II, paragraf XV i allmänhet och s 205 i synnerhet; V V, ”Varuöverskott på marknaden” i Otetjestvennye Zapiski 1883 och ”Studier i teoretisk ekonomi”, S:t Petersburg, 1895, s 179f) Nödvändigheten av en utrikesmarknad för en kapitalistisk nation förklarar de nämnda skribenterna med att kapitalisterna annars inte skulle kunna realisera produkterna. Hemmamarknaden i Ryssland krymper till följd av böndernas ruinering och omöjligheten att realisera mervärdet utan en utrikesmarknad, och en utrikesmarknad har det unga landet inte tillgång till på grund av att det alltför sent slog in på den kapitalistiska utvecklingsvägen. Därmed har den ryska kapitalismen förklarats bevisligen sakna grogrund och vara dödfödd på grund av enbart aprioriska (och därtill teoretiskt felaktiga) resonemang!

När herr N-on resonerar om realiserandet avser han tydligen den marxska läran i denna fråga, (även om han inte med ett ord nämner Marx i berörda del av sina Essäer). Han har emellertid inte alls förstått Marx utan tvärtom förvrängt honom till oigenkännlighet, vilket vi strax skall få se. Därför inträffade också någonting så kuriöst som att hans åsikter i allt väsentligt sammanföll med herr V V:s, vilken dock ingalunda kan beskyllas för att ej ha förstått teorin då det vore högst orättvist att misstänka honom för att ha stiftat minsta bekantskap med denna. Båda framlägger de sina läror som om de var de första att ta upp denna fråga efter att ”på egen hand” ha nått fram till de kända lösningarna, båda ignorerar de helt majestätiskt gamla ekonomers reflexioner i denna fråga och båda gör de om samma gamla fel som detaljerat gendrivits i andra bandet av *Kapitalet*.[1] Hela frågan om produktens realiserande begränsas av båda skribenterna till att gälla endast realiserandet av mervärdet. Uppenbarligen tror de inte att det erbjuder några svårigheter att realisera det konstanta kapitalet, en naiv syn som rymmer det djupliggande fel ur vilket alla de följande felen i narodnikernas lära om realiserandet framgår. I själva verket är det just realiserandet av det konstanta kapitalet som är svårt att förklara i realiseringsfrågan. För att bli realiserat måste det konstanta kapitalet återföras till produktionen, och detta är möjligt direkt endast för det kapital vars produkt består av produktionsmedel. Men om den produkt som ersätter den konstanta delen av kapitalet består av konsumtionsartiklar kan detta inte direkt återföras till produktionen. Först måste ett *utbyte* äga rum mellan den del av samhällsproduktionen som framställer produktionsmedel och den del som framställer konsumtionsvaror. Just här har vi hela svårigheten i frågan, något som våra ekonomer inte märker. Herr V V framställer överhuvudtaget hela saken på så sätt att den kapitalistiska produktionens mål inte skulle vara ackumulation utan konsumtion. Djupsinnigt resonerar han om att ”minoriteten i sina händer får en mängd materiella föremål som överstiger organismens konsumtionsförmåga [sic!] [2] under innevarande utvecklingsmoment” (1 c, 149), att ”det inte är fabrikanternas anspråkslöshet och återhållsamhet som är orsaken till produktöverskottet utan den mänskliga organismens begränsning eller otillräckliga elasticitet [!!] i och med att den inte hinner utvidga sin konsumtionsförmåga lika snabbt som mervärdet stiger” (ibid, 161). Herr N-on söker framställa saken så, att han inte anser konsumtionen vara den kapitalistiska produktionens mål, att han beaktar produktionsmedlens roll och betydelse i realiseringsfrågan. I själva verket

[1] Särskilt häpnadsväckande är herr V V:s djärvhet som överskrider alla gränser för det tillåtna för en skribent. Efter att ha framlagt sin lära och visat sig vara helt obekant med *Kapitalets* andra band, där just realiseringsfrågan behandlas, förklarar herr V V utan vidare att han ”i sina konstruktioner använt” just Marx’ teori!! (”*Studier i teoretisk ekonomi*” studie III: *Den kapitalistiska lagen* [sic!?!] *för produktion, distribution och konsumtion*, s 162)

[2] Så! (I betydelsen ”så står det verkligen”) – *Red*

har han emellertid inte alls klargjort för sig hela samhällskapitalets cirkulations- och reproduktionsprocess och trasslat in sig i en hel rad motsägelser. Vi tänker inte uppehålla oss närmare vid en analys av alla dessa motsägelser (s 203-205 i hr N-ons Essäer). Det är en alltför otacksam uppgift (som redan delvis utförts av hr Bulgakov[1] i boken ”Om marknaderna under den kapitalistiska produktionen”, Moskva, 1897, s 237-245), desto mer som det räcker att granska hr N-ons slutsats – att en utrikesmarknad är utvägen ur svårigheterna att realisera mervärdet – för att bevisa den ovan anförda värderingen av hans resonemang. Denna slutsats – som egentligen är en enkel upprepning av hr V V:s slutsats – visar hur åskådligt som helst att hr N-on inte begripit det minsta av vare sig produktens realisering i det kapitalistiska samhället (dvs teorin om hemmamarknaden) eller utrikesmarknadens roll. Finns det egentligen ens en gnutta sunt förnuft i denna anknytning av utrikesmarknaden till realiseringsfrågan? Denna fråga går ut på hur man för varje del av den kapitalistiska produkten vad beträffar värdet (det konstanta kapitalet, det variabla kapitalet och mervärdet) och dess materiella form (produktionsmedel och konsumtionsvaror, bl a nödvändighetsartiklar och lyxartiklar) på marknaden skall finna en annan, motsvarande produktdel. Det står klart att man härvid måste abstrahera från utrikeshandeln, eftersom den inte det minsta kommer att bidra till problemets lösning utan endast uppskjuter en sådan lösning då problemet flyttas från ett land till flera. Samme hr N-on, som i utrikeshandeln fann en ”utväg ur svårigheten” med realiserandet av mervärdet, resonerar t ex på följande sätt om lönen. Genom den del av årsprodukten som de omedelbara producenterna, arbetarna, erhåller i form av lön ”kan ur omsättningen avlägsnas endast en sådan del av existensmedlen som värdemässigt är lika stor som den sammanlagda bruttolönen” (203). Frågan är bara hur vår ekonom kan veta att kapitalisterna i det givna landet kommer att tillverka precis en sådan mängd existensmedel och av sådan kvalitet att de kan realiseras genom lönen? Hur vet han att man härvidlag kan klara sig utan en utrikesmarknad? Det är uppenbart att han inte kan veta detta och att han helt enkelt skjutit frågan om utrikesmarknaden åt sidan, ty vad beträffar det variabla kapitalets realiserande är det av vikt att en produktdel skall ersättas av en annan och alls inte om detta sker inom ramen för ett land eller två. Men när det gäller mervärdet avstår han från denna nödvändiga förutsättning och i stället för att lösa frågan undviker han den helt enkelt genom att tala om utrikesmarknaden. Avsättningen av produkten på utrikesmarknaden kräver själv en förklaring, dvs att man finner en ekvivalent för den avsatta produktdelen, att man finner en annan del av den kapitalistiska produkten som kan ersätta den förra. Därför säger Marx också att man helt kan bortse från utrikesmarknaden och utrikeshandeln när man analyserar realiseringsfrågan, eftersom det bara är ”ägnat att förvirra, om man drar in utrikeshandeln i en analys av det årliga produktvärdet, utan att det införes något nytt som har betydelse för problemställningen eller för lösningen av problemet” (*Das Kapital*, II, 469). Herrar V V och N-on trodde att de gjorde en djuplodande bedömning av kapitalismens motsättningar när de hänvisade till svårigheterna att realisera mervärdet. I själva verket var det en mycket ytlig bedömning. Skall man tala om ”svårigheter” att realisera och om härur följande kriser m m, så måste det erkännas att dessa ”svårigheter” inte bara är möjliga utan också nödvändiga i förhållande till alla delarna av den kapitalistiska produkten och ingalunda endast i förhållande till mervärdet. Detta slags svårigheter, som beror på den oproportionerliga fördelningen av olika produktionsgrenar, uppstår hela tiden inte bara vid realiserandet av mervärdet utan också vid realiserandet av det variabla och det konstanta kapitalet; inte bara när den realiserade produkten består av konsumtionsvaror utan också när den består av produktionsmedel. Utan detta slags ”svårigheter” och kriser kan den kapitalistiska produktionen, en produktion av isolerade producenter för en av dem okänd världsmarknad, överhuvudtaget inte existera.

[1] För dagens läsare kan det inte skada att påminna om att hr Bulgakov jämte hrr Struve och Tugan-Baranovskij, vilka rätt ofta citeras nedan, försökte vara marxister år 1899. Nu har de alla från att ha varit ”kritiker av Marx” lyckligt och väl förvandlats till ordinära borgerliga ekonomer (*Not till andra upplagan.*)

V. Adam Smiths syn på produktionen och hela samhällsproduktens omsättning i det kapitalistiska samhället och kritiken av dessa åsikter hos Marx

För att rätt förstå teorin om realiserandet måste vi börja med Adam Smith, som lade grunden till den felaktiga teori i denna fråga som odelat härskade i den politiska ekonomin före Marx. Smith delade varans pris i bara två delar: variabelt kapital (löner, enligt hans terminologi) och mervärde (”profit” och ”ränta” slog han inte samman; strängt taget hade han alltså tre delar).[1] På samma sätt delade han hela summan av varor, samhällets hela årsprodukt i samma delar och hänförde dem direkt till ”inkomsten” hos två samhällsklasser: arbetare och kapitalister (hos Smith företagare och jordägare).[2]

På vad grundar sig då hans utelämnande av värdets tredje beståndsdel, det konstanta kapitalet? Smith kunde inte undgå att se denna del, men han antog att även den reducerades till lön och mervärde. Så här resonerade han: ”I spannmålspriset t ex täcker en del jordägarens ränta, en annan lönen till eller underhållet av drängen och arbetsdjuren som använts i produktionen av denna spannmål och en tredje jordägarens profit. Dessa tre delar utgör direkt eller i sista hand uppenbarligen hela spannmålspriset. Man kunde kanske anta att det skulle behövas en fjärde del för att ersätta jordbrukarens kapital eller utnötandet av hans arbetsboskap eller andra jordbruksredskap. Men då bör man beakta att priset på varje redskap i hushållet, t ex en arbetshäst, självt består av samma tre delar [nämligen ränta, vinst och lön]. Även om spannmålspriset också täcker priset på och underhållet av hästen så uppdelas inte desto mindre dess fulla pris direkt eller i sista hand i samma tre delar: ränta, lön och profit.” [3]Denna Smiths teori betecknas av Marx som ”häpnadsväckande”. ”Hans bevis består helt enkelt i att han upprepar ett och samma påstående.” (II, s. 366) Smith ”skickar oss från Pontius till Pilatus”. (I. B., 2. Aufl., s. 612) När Smith säger att redskapens pris självt sönderfaller i samma tre delar, glömmer han att tillägga: och även i priset på de produktionsmedel som använts för att tillverka dessa redskap. Att den konstanta delen av kapitalet felaktigt inte tas med i produktionspriset hänger hos Smith (och även hos de ekonomer som följde efter honom) samman med en felaktig uppfattning om ackumulationen i den kapitalistiska ekonomin, dvs utvidgningen av produktionen, mervärdets förvandling till kapital. Även i detta fall utelämnade Smith det konstanta kapitalet. Han antog att den ackumulerade, till kapital förvandlade delen av mervärdet helt konsumeras av de producerande arbetarna, dvs helt används till löner. I själva verket går den ackumulerade delen av mervärdet till det konstanta kapitalet (produktionsredskap, råvaror och hjälpmaterial) plus löner. När Marx kritiserade dessa åsikter hos Smith (samt Ricardo, Mill m fl) i första boken av *Kapitalet* (Avd VII ”Kapitalets ackumulationsprocess”, kap 22 ”Mervärdets förvandling till kapital”, § 2 ”Den politiska ekonomins felaktiga uppfattning av reproduktionen i utvidgad skala”) påpekade han: i andra boken ”kommer det att visas att A Smiths dogm, vilken övertagits av alla hans efterföljare, hindrade den politiska ekonomin att inse den mest elementära mekanismen i den samhälleliga reproduktionens process” (I, 612). Smith begick detta fel därför att han blandade ihop produktens värde och det nyskapade värdet. Det senare faller verkligen sönder i variabelt kapital och mervärde medan det förra dessutom omfattar konstant kapital. Detta fel avslöjades redan i värdeanalysen hos Marx som fastslog skillnaden mellan abstrakt arbete, som skapar

---

[1] Adam Smith, *An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* (En undersökning av folkens välstånd, dess natur och orsaker – Red), 4:e uppl, 1801, vol I, p 75. Bok I: *Om orsakerna till arbetets ökade produktivkraft och om den naturliga ordningen för arbetsproduktens fördelning mellan olika folkskikt*, kap 6: *Om varuprisernas beståndsdelar.* Ry övers av Bibikov, S:t Petersburg 1886, b I, s 171

[2] L c, I, p 78. Ry övers I, s 174

[3] Ibid, v I, p 75-76. Ry övers I, s 171

nytt värde, och konkret, nyttigt arbete, som reproducerar det tidigare existerande värdet i den nya formen av nyttig produkt.

Att förklara reproduktionsprocessen och hela samhällskapitalets omsättning blir särskilt nödvändigt när frågan om nationalinkomsten i det kapitalistiska samhället tas upp. Synnerligen intressant är att Smith i denna fråga inte längre kunde hålla fast vid sin felaktiga teori som uteslöt det konstanta kapitalet ur landets hela produkt. ”Bruttoinkomsten [gross revenue] för alla invånare i ett stort land omfattar hela årsprodukten från deras jord och deras arbete, medan nettoinkomsten [neat revenue] omfattar det som blir kvar efter underhållsutgifterna för (A) anläggningskapitalet och (B) omsättningskapitalet. Nettoinkomsten omfattar med andra ord det som de utan att röra sitt kapital kan förvandla till förråd [stock] för omedelbar konsumtion eller ge ut på existensmedel, bekvämligheter eller nöjen.” (Adam Smith, bok II: ”Om beskaffenheten, ackumulationen och förbrukningen av förråden”, kap II, vol II, p 18. Ry övers II, s 21) Ur landets totalprodukt utesluter Smith alltså kapitalet genom att hävda att det sönderfaller i lön, profit och ränta, dvs (netto) inkomst. Men i samhällets bruttoinkomst inkluderar han kapitalet genom att avskilja det från konsumtionsartiklarna (= nettoinkomst). Det är denna motsägelse hos Smith som Marx sätter fingret på: hur kan det finnas kapital i inkomsten om det inte fanns *kapital i produkten?* (Jämför *Das Kapital*, II, s. 355) Utan att själv märka det erkänner Smith här att det finns tre beståndsdelar i hela produktens värde: inte bara det variabla kapitalet och mervärdet utan också det konstanta kapitalet. I det fortsatta resonemanget stöter Smith också på en annan viktig skillnad som har mycket stor betydelse i realiseringsteorin. Han säger: ”Det är uppenbart att alla utgifter för att underhålla anläggningskapitalet bör uteslutas ur samhällets nettoinkomst. Varken material nödvändiga för att hålla nyttiga maskiner, industriredskap, nyttiga byggnader m m i funktionsdugligt skick *eller produkten av det arbete som behövs för att ge dessa material lämplig form kan någonsin utgöra delar av nettoinkomsten.* Priset för detta arbete kan visserligen utgöra en del av nettoinkomsten, eftersom de arbetare som utför detta arbete kan förvandla hela värdet av sin lön till förråd för direkt konsumtion.”

Men i andra slags arbeten ”ingår både värdet [av arbetet] och produkten [av arbetet] i detta förråd för direkt konsumtion: värdet av arbetet ingår i arbetarnas förråd medan produkten ingår i andra personers förråd” (Adam Smith, ibid). Här skymtar en insikt om att man måste särskilja två slags arbeten, av vilka det ena ger konsumtionsvaror som kan ingå i ”nettoinkomsten” medan det andra ger ”nyttiga maskiner, industriredskap, byggnader m m”, dvs föremål som aldrig kan höra till den individuella konsumtionen. Härifrån är steget inte långt till att erkänna att en förklaring av realiserandet med absolut nödvändighet kräver att man skiljer mellan två slag av konsumtion, individuell och produktionsmässig (= återgår till produktionen). Det var genom att rätta till dessa två fel av Smith – uteslutningen av det konstanta kapitalet ur produktvärdet och sammanblandningen av den individuella och den produktionsmässiga konsumtionen – som Marx kunde bygga upp sin förträffliga teori om realiserandet av samhällsprodukten i det kapitalistiska samhället.

Vad beträffar de övriga ekonomerna mellan Adam Smith och Marx så upprepade de alla Smiths fel[1] och kunde därför inte ta ett enda steg framåt. Vilken förvirring som därför råder i lärorna om inkomsten, det kommer vi att ta upp senare. I den tvist om möjligheten av en allmän överproduktion av varor som fördes mellan å ena sidan Ricardo, Say, Mill m fl och å den andra Malthus, Sismondi, Chalmers, Kirchmann m fl, baserade sig båda sidorna på Smiths felaktiga teori. Som hr S Bulgakov med rätta anmärkt kunde därför ”denna polemik, med hänsyn till de felaktiga utgångspunkterna och den felaktiga formuleringen av själva

[1] Ricardo t ex påstod: ”Hela produkten från marken och arbetet i varje land delas i tre delar: en går till lönen, en till profiten och en till jordräntan.” (*Verk*, övers av Ziber, S:t Petersburg 1882, s 221)

problemet, endast utmynna i innehållslöst och skolastiskt ordklyveri" (1 c, s 21. Se skildringen av detta ordklyveri hos Tugan-Baranovskij, "Industrikriser m m", S:t Petersburg, 1894, s 377– 404.).

VI. Marx' realiseringsteori

Av det sagda framgår redan av sig självt att Marx byggde sin teori på följande två grundsatser. För det första att totalprodukten i ett kapitalistiskt land liksom den enskilda produkten består av följande tre delar: 1) konstant kapital, 2) variabelt kapital, 3) mervärde. För den som känner till analysen av kapitalproduktionen i första boken av Marx' *Kapitalet* är detta självklart. För det andra att man måste skilja mellan två stora delar av den kapitalistiska produktionen, nämligen (avdelning I) produktion av produktionsmedel – artiklar för produktionskonsumtion, dvs artiklar som åter sätts in i produktionen, som används inte av människor utan av kapitalet – och (avdelning II) produktion av konsumtionsvaror – dvs artiklar för individuell konsumtion. "Enbart i denna uppdelning finns det större teoretisk mening än i alla de föregående ordklyverierna om marknadsteorin." (Bulgakov, 1 c, 27) Den frågan uppstår, varför en sådan uppdelning av produkterna efter deras naturaform blev nödvändig just nu, vid en analys av det samhälleliga kapitalets reproduktion, medan analysen av det individuella kapitalets produktion och reproduktion kunde ske utan en sådan uppdelning, med förbigående av frågan om produktens naturaform. Av vilken anledning kan vi föra in frågan om produktens naturaform i en teoretisk undersökning av det kapitalistiska hushållet som helt bygger på produktens bytesvärde? Saken är den att när produktionen av individuellt kapital analyserades hade frågan om var och hur produkten skulle säljas, var och hur konsumtionsartiklarna skulle köpas av arbetarna och produktionsmedlen av kapitalisterna skjutits undan som obehövlig och ovidkommande för denna analys. Då var det bara frågan om de enskilda produktionselementens värde och produktionsresultatet som granskades. Nu är det emellertid just fråga om varifrån arbetarna och kapitalisterna tar sina konsumtionsartiklar, varifrån kapitalisterna tar produktionsmedlen, hur den framställda produkten täcker alla dessa behov och gör det möjligt att utvidga produktionen. Det är här alltså inte bara fråga om "att värdena förnyas, det innebär också materiell förnyelse" (Stoffersatz – *Das Kapital*, II, 389). Därför är det utan tvekan nödvändigt att skilja mellan produkter som spelar helt skilda roller i den samhällsekonomiska processen.

I och med att dessa grundsatser beaktats erbjuder frågan om samhällsproduktens realiserande i det kapitalistiska samhället inte längre någon svårighet. Vi börjar med enkel reproduktion, dvs produktionsprocessen upprepas i oförändrad omfattning, ingen ackumulation förekommer. Uppenbarligen realiseras det variabla kapital och mervärde som existerar i form av konsumtionsartiklar (avdelning II) genom individuell konsumtion av arbetarna och kapitalisterna i denna avdelning (eftersom enkel reproduktion förutsätter att hela mervärdet konsumeras utan att en enda del av det blir till kapital). Vidare måste det variabla kapital och mervärde som existerar i form av produktionsmedel (avdelning I) för att realiseras bytas ut mot konsumtionsvaror för kapitalister och arbetare sysselsatta med tillverkning av produktionsmedel. Å andra sidan kan inte heller konstant kapital som existerar i form av konsumtionsartiklar (avdelning II) realiseras annat än genom utbyte mot produktionsmedel för att åter sättas in i produktionen följande år. Det variabla kapitalet och mervärdet i produktionsmedlen byts alltså ut mot konstant kapital i konsumtionsartiklar: arbetare och kapitalister (i avdelningen för produktionsmedel) erhåller därmed existensmedel medan kapitalister (i avdelningen för konsumtionsvaror) finner avsättning för sin produkt och erhåller konstant kapital för nyproduktion. Är det fråga om enkel reproduktion bör dessa bytesdelar vara lika stora: summan av det variabla kapitalet och mervärdet i produktionsmedlen bör vara lika stor som det konstanta kapitalet i konsumtionsartiklarna. Om vi i stället tar utvidgad reproduktion, dvs

ackumulation, så bör det första beloppet vara större än det andra eftersom det bör finnas ett överskott av produktionsmedel för att sätta igång en ny produktion. Låt oss emellertid återvända till den enkla reproduktionen. Det återstår en del av samhällsprodukten, nämligen det konstanta kapitalet i produktionsmedlen, som ännu inte realiserats. Den realiseras dels genom utbyte mellan kapitalisterna i samma avdelning (stenkol byts t ex mot järn, ty var och en av dessa produkter utgör ett nödvändigt material eller redskap i produktionen av den andra), dels genom att direkt sättas in i produktionen (t ex stenkol som brutits för att på samma företag åter användas för kolbrytning; spannmål i jordbruket osv). Vad beträffar ackumulationen, så utgörs utgångspunkten för den som vi sett av ett överskott av produktionsmedel (vilka tas från kapitalisternas mervärde i denna avdelning), vilket också kräver att en del av mervärdet i konsumtionsartiklarna förvandlas till kapital. Att ingående granska hur denna extra produktion kommer att förenas med den enkla reproduktionen anser vi vara överflödigt. Det ingår inte i vår uppgift att speciellt granska realiseringsteorin och det ovan sagda räcker för att bilda sig en uppfattning om de narodistiska ekonomernas fel och kunna dra vissa teoretiska slutsatser om hemmamarknaden.[1]

I den fråga som intresserar oss, nämligen hemmamarknaden, ger den marxska realiseringsteorin följande huvudslutsats: tillväxten av den kapitalistiska produktionen och följaktligen också av hemmamarknaden sker inte så mycket genom konsumtionsvaror som genom produktionsmedel. Eller med andra ord: tillväxten av produktionsmedel sker snabbare än tillväxten av konsumtionsvaror. Vi såg att det konstanta kapitalet i konsumtionsartiklarna (avdelning II) byts mot variabelt kapital plus mervärde i produktionsmedlen (avdelning I). Men enligt den kapitalistiska produktionens allmänna lag växer det konstanta kapitalet snabbare än det variabla. Följaktligen bör det konstanta kapitalet i konsumtionsvarorna växa snabbare än det variabla kapitalet och mervärdet i konsumtionsvarorna, medan det konstanta kapitalet i produktionsmedlen måste växa ännu snabbare, snabbare än det variabla kapitalet (plus mervärdet) i produktionsmedlen och det konstanta kapitalet i konsumtionsartiklarna. Den avdelning av den samhälleliga produktionen som framställer produktionsmedel måste alltså växa snabbare än den som framställer konsumtionsartiklar. Hemmamarknadens tillväxt är således för kapitalismen till en viss grad ”oberoende” av den individuella konsumtionens tillväxt, i och med att den i större utsträckning sker genom produktionskonsumtionen. Men det vore fel att uppfatta detta ”oberoende” så, att produktionskonsumtionen helt skulle vara lösryckt från den individuella konsumtionen. Den förra kan och bör växa snabbare än den senare (detta utgör hela dess ”oberoende”), men det är självklart att produktionskonsumtionen sist och slutligen alltid förblir förbunden med den individuella konsumtionen. Marx säger i detta sammanhang: ”Dessutom försiggår, som vi har sett (bok II, avd 3) en ständig cirkulation mellan konstant kapital och konstant kapital [Marx avser det konstanta kapitalet i produktionsmedlen som realiseras genom utbyte mellan kapitalisterna i samma avdelning] ... Denna är först såtillvida oberoende av den individuella konsumtionen som den aldrig ingår i denna, men begränsas ändå definitivt genom den, eftersom produktionen av konstant kapital aldrig försiggår för sin egen skull utan bara därför att det behövs mer konstant kapital i de produktionssfärer, vilkas produkter ingår i den individuella konsumtionen.” (*Das Kapital*, III, 1, 289. Ry övers s 242)

---

[1] Se *Das Kapital*, II. Band, III. Abschn., där ackumulationen, konsumtionsvarornas uppdelning i nödvändighetsvaror och lyxartiklar, penningcirkulationen, anläggningskapitalets utnötning osv analyseras ingående. För läsare som inte har tillgång till andra boken av *Kapitalet* kan vi rekommendera framställningen av den marxska realiseringsteorin i den tidigare citerade boken av hr S Bulgakov. Hans framställning är bättre än hr M Tugan-Baranovskijs (*Industrikriser*, s 407-438), vilken gjorde synnerligen misslyckade avsteg från Marx vid konstruktionen av sina scheman och otillräckligt förklarade den marxska teorin. Den är också bättre än hr A Skvortsovs framställning (*Den politiska ekonomins grunder*, S:t Petersburg 1898, s 281-295), som har en felaktig syn i flera mycket viktiga frågor rörande profit och ränta.

Denna användning av mer konstant kapital är ingenting annat än en i bytesvärdetermer uttryckt högre nivå för produktivkrafternas utveckling, eftersom huvuddelen av de i snabb utveckling stadda ”produktionsmedlen” består av material, maskiner, redskap, byggnader och alla möjliga andra anordningar för storproduktion och speciellt maskinell produktion. Det är därför fullt naturligt att den kapitalistiska produktionen, i och med att den utvecklar samhällets produktivkrafter och skapar storproduktion och maskinell industri, också utmärker sig genom att särskilt utvidga den del av den samhälleliga rikedomen som består av produktionsmedel ... ”Betraktat ur samhällets synpunkt har alltså största delen av årsarbetet, två tredjedelar, använts till produktionen av nytt konstant kapital – alltså produktionsmedel – som ersättning för det kapitalvärde, som förbrukades under produktionen av konsumtionsvaror i avd. II. Senior menar, att det är den primitiva människans privilegium och egenhet att förbruka sitt arbete när han så önskar, som gör att han inte får reveny, dvs. en behållning som kan upplösas (omsättas) i konsumtionsvaror. Men det som skiljer den primitiva hushållningen från det kapitalistiska samhället är inte detta utan:

a) Det kapitalistiska samhället använder en större del av sitt årsarbete till att producera produktionsmedel (följaktligen konstant kapital), som inte omedelbart kan förbrukas varken av arbetare eller kapitalister, utan bara kan tjänstgöra som kapital.

b) När naturfolken framställer pil och båge, redskap av sten, korgar osv. är de helt medvetna om att tiden inte använts till att framställa konsumtionsvaror, att de har täckt sitt behov av produktionsmedel och ingenting annat.” (”*Das Kapital*”, II, 436. Ry övers 333) Egenskapen att vara ”helt medveten” om sitt förhållande till produktionen har försvunnit i det kapitalistiska samhället till följd av den för detta samhälle kännetecknande fetischismen, som framställer människornas samhällsförhållanden i form av produktförhållanden, till följd av att varje produkt förvandlas till vara, framställd för en okänd konsument och avsedd att avyttras på en okänd marknad. Eftersom det inte spelar någon roll alls för den enskilde företagaren vad för slag av artiklar han producerar – varje produkt ger ”inkomst” – så hade samma ytliga, individuella syn anammats av de teoretiska ekonomerna beträffande hela samhället och hindrade dem att förstå reproduktionen av hela samhällsprodukten i den kapitalistiska ekonomin.

Att produktionen – och följaktligen även hemmamarknaden – utvecklas företrädesvis tack vare produktionsmedlen förefaller paradoxalt och innebär utan tvekan en motsättning. Denna utvidgning av produktionen utan motsvarande utvidgning av konsumtionen utgör sannerligen en ”produktion för produktionens egen skull”. Men detta är inte en motsättning i doktrinen utan i det levande livet. Det är just en sådan motsättning som motsvarar kapitalismens själva natur och de övriga motsättningarna i detta samhällsekonomiska system. Denna utvidgning av produktionen utan motsvarande utvidgning av konsumtionen motsvarar just kapitalismens historiska mission och dess specifika samhällsstruktur. Den förra består i utveckling av samhällets produktiv-krafter och den senare utesluter att befolkningen i sin massa tillgodogör sig dessa tekniska landvinningar. Mellan den obegränsade strävan att utvidga produktionen, som är utmärkande för kapitalismen, och folk massornas begränsade konsumtion (till följd av deras proletära status) existerar det utan tvekan en motsättning. Denna motsättning konstateras just av Marx i de teser som narodnikerna så gärna citerar för att bekräfta sina åsikter om en krympande hemmamarknad, om att kapitalismen ej är progressiv osv osv. Här följer några av dessa teser: ”Motsägelse i det kapitalistiska produktionssättet: Arbetarna är såsom varuköpare viktiga för marknaden. Men samtidigt har det kapitalistiska samhället en tendens att hålla priserna på den vara, som arbetarna har att sälja – arbetskraften – nere på ett minimum.” (*Das Kapital*, II, 303)

. . . betingelserna för att realisera ... begränsas ... av de olika produktionsgrenarnas proportionalitet och samhällets konsumtionsförmåga ... Men ju mer produktivkraften utvecklas, desto

mer råkar den i strid med den trånga bas på vilken konsumtionsförhållandena vilar". (Ibid, III, 1, 225-226) "De gränser, inom vilka bevarande och förmering av kapitalvärdet kan röra sig och som beror på att den stora massan producenter exproprieras och utarmas, kommer därför ständigt i motsättning till de produktionsmetoder som kapitalet måste använda för sitt syfte, obegränsad ökning av produktionen, produktionen som självändamål, obetingad utveckling av arbetets samhälleliga produktivkrafter ... Det kapitalistiska produktionssättet är ett historiskt medel att utveckla den materiella produktivkraften och skapa den däremot svarande världsmarknaden, men samtidigt existerar en ständig motsägelse mellan denna historiska uppgift och de däremot svarande samhälleliga produktionsförhållandena." (III, 1, 232. Ry övers s 194) "Den yttersta grunden till alla verkliga kriser förblir alltid massornas fattigdom och begränsade konsumtion i dess motsättning till den kapitalistiska produktionens drift att utveckla produktivkrafterna som om bara samhällets absoluta konsumtionsförmåga bildade dess gräns." [1] (III, 2, 21. Ry övers 395) I alla dessa teser konstateras nämnda motsättning mellan en obegränsad strävan att utvidga produktionen och en begränsad konsumtion, och ingenting mer.[2] Det finns ingenting absurdare än att av dessa ställen i *Kapitalet* dra slutsatsen att Marx ansåg det vara omöjligt att realisera mervärdet i det kapitalistiska samhället, att orsakerna till kriserna enligt honom skulle vara otillräcklig konsumtion osv. I sin realiseringsanalys visade Marx att cirkulationen mellan konstant kapital och konstant kapital ändå definitivt begränsas genom den individuella konsumtionen. Samma analys visade denna "begränsnings" verkliga värde, att konsumtionsartiklarna spelar en mindre roll än produktionsmedlen vid hemmamarknadens bildande. Dessutom finns det ingenting mer meningslöst än att av kapitalismens motsättningar sluta sig till dess omöjlighet, dess icke progressiva karaktär osv –det innebär att man från den otrevliga men otvivelaktiga verkligheten flyr till de romantiska drömmarnas fantastiska värld. Motsättningen mellan strävan efter obegränsad utvidgning av produktionen och en begränsad konsumtion är inte den enda motsättningen i kapitalismen, vilken överhuvudtaget inte kan existera och utvecklas utan motsättningar. Kapitalismens motsättningar vittnar om dess historiskt sett övergående karaktär, klarlägger förutsättningarna för och orsakerna till dess sönderfall och övergång i en högre form, men de utesluter ingalunda vare sig kapitalismens möjlighet eller dess progressiva karaktär jäfört med föregående samhällsekonomiska system.[3]

VII. Teorin om nationalinkomsten

Efter framställningen av den marxska realiseringsteorins huvudsatser måste vi dessutom i korthet påvisa dess stora betydelse för teorin om den nationella "konsumtionen", "fördelningen" och "inkomsten". Alla dessa frågor, särskilt den sista, har hittills varit den verkliga stötestenen för ekonomerna. Ju mer de talade och skrev om detta, desto större blev den

---

[1] Just detta ställe citerades av den ryktbare (herostratiskt ryktbare) Eduard Bernstein i hans *Förutsättningarna för socialismen* (Die Voraussetzungen etc, Stuttg. 1899, s. 67). Vår opportunist, som svänger från marxismen till den gamla borgerliga ekonomin, hade naturligtvis bråttom att förklara, att detta är en motsägelse i den marxska kristeorin, att en viss åsikt hos Marx "inte skiljer sig så värst mycket från Rodbertus' kristeori". "Motsägelsen" finns emellertid endast mellan Bernsteins anspråksfullhet å ena sidan och hans absurda eklekticism och ovilja att sätta sig in i Marx' teori å den andra. Hur pass dåligt Bernstein förstod realiseringsteorin framgår av hans förvisso kuriösa resonemang om att den enorma tillväxten av merproduktens massa *med nödvändighet* måste medföra ett ökat antal välbärgade (eller högre levnadsstandard för arbetarna), eftersom kapitalisterna själva med förlov sagt och deras "tjänare" (sic! Seite 51-52) inte är i stånd att "konsumera" hela merprodukten!! (*Fotnot till andra uppl*)

[2] När hr Tugan-Baranovskij anser att Marx motsäger sin egen analys av realiserandet då han för fram dessa teser (*Mir Bozjij* 1898, nr 6, s 123, i artikeln *Kapitalismen och marknaden*), så har han fel. Någon motsägelse finns här inte, eftersom Marx i analysen av realiseringen också påvisade sammanhanget mellan produktionskonsumtionen och den individuella konsumtionen.

[3] Jämför *Till karakteristiken av den ekonomiska romantiken. Sismondi och våra inhemska sismondister* (Se detta band, s 360-371 – *Red*)

förvirring som härrör ur Adam Smiths huvudfel. Här följer några exempel på denna förvirring.

Det kan t ex vara av intresse att Proudhon egentligen upprepade samma fel, fast han gav den gamla teorin en något annorlunda formulering. Han sade:

”A (härmed förstås alla ägare, företagare och kapitalister) startar ett företag med 10 000 franc. Med dem förskotterar han arbetarna som i stället måste tillverka produkter. Efter det att A sålunda omsatt sina pengar i varor måste han efter produktionen, t ex efter ett år, åter förvandla varorna i pengar. Vad har han då för köpare? Självfallet arbetarna, eftersom det finns bara två klasser i samhället: å ena sidan företagarna och å den andra arbetarna. Dessa arbetare, som för sina arbetsprodukter fått 10 000 franc i lön som täcker deras livsnödvändiga behov, måste emellertid nu betala ut mer än 10 000 franc, nämligen för den förtjänst som A erhåller i form av ränta och annan vinst som han räknade med i början av året. Dessa 10 000 franc kan arbetaren endast skaffa sig genom lån, varför hans skulder och armod bara kommer att växa. Endast två saker kan nu inträffa. Antingen kan arbetaren konsumera 9 samtidigt som han tillverkar 10 eller också överlämnar han hela sin lön som betalning till företagaren som emellertid då råkar i knipa och gör bankrutt, eftersom han inte erhåller den ränta på kapitalet som han trots allt måste betala.” (Diehl, ”Proudhon”, II, 200. Citerat efter samlingsverket ”Promysjlennost” [1], artiklar ur ”Handwörterbuch der Staatswissenschaften” [2], Moskva, 1896, s 101)

Som läsaren ser är detta samma svårighet – hur mervärdet skall realiseras – som herrar V V och N-on brottas med. Proudhon har endast uttryckt den i en något annorlunda form, vilket bara ytterligare närmar våra narodniker till honom. Precis som han ser de ”svårigheten” just i realiserandet av mervärdet (ränta eller vinst enligt Proudhon) och förstår inte att den röra de tagit över från de gamla ekonomerna hindrar dem att förklara realiserandet inte bara av mervärdet utan också av det konstanta kapitalet, dvs att deras ”svårighet” i grund och botten går ut på att de inte förstår hela processen av produktens realiserande i det kapitalistiska samhället.

Marx anmärker sarkastiskt om denna Proudhons ”teori”:

”Proudhon röjer sin oförmåga att begripa meningen [hur produkten realiseras i det kapitalistiska samhället] med den inskränkta formeln: l’ouvrier ne peut pas racheter son propre produit (arbetaren kan inte återköpa sin egen produkt), emedan den ränta som tillkommer utöver prix-de-revient (självkostnadspris) är innesluten däri.” (*Das Kapital*, III, 2, 379. Ry övers 698, med fel)

Vidare anför Marx en anmärkning riktad mot Proudhon av en vulgär ekonom, en viss Forcade, som ”helt riktigt generaliserar den svårighet som Proudhon talat om men bara från en begränsad synpunkt”. Forcade påpekade att varupriset innehåller inte bara det överskott utöver lönen som profiten utgör utan också en del som ersätter det konstanta kapitalet. Alltså, sammanfattar Forcade mot Proudhon, kan inte heller kapitalisten med sin profit återköpa varan. (Forcade löste själv inte problemet, han förstod det inte ens.)

Inte heller Rodbertus har på något sätt bidragit till lösningen av denna fråga. Han betonade särskilt den tesen att ”jordräntan, profiten på kapital och lönen bildar inkomsten” [3] men redde inte ut för sig begreppet inkomst. När han framlägger vilka den politiska ekonomins uppgifter skulle vara om den följde en ”riktig metod” (1 c, s. 26) nämner han också fördelningen av nationalprodukten: ”Den [dvs den riktiga ”vetenskapen om *folk*hushållet” – kurs av

---

[1] Industri – *Red*

[2] Lexikon för statsvetenskaper – *Red*

[3] Dr Rodbertus-Jagetzow, *Zur Beleuchtung der sozialen Frage* (Till belysningen av den sociala frågan – *Red*), Berlin 1875, s. 72ff

Rodbertus] borde visa på vilket sätt av hela nationalprodukten en del alltid skall *ersätta* det kapital som använts i produktionen eller utnötts medan en annan som *nationalinkomst* skall tillgodose samhällets och dess medlemmars direkta behov." (Ibid, s. 27) Även om en verklig vetenskap skulle ha visat detta så gjorde inte Rodbertus' "vetenskap" det. Läsaren ser att Rodbertus endast ord för ord upprepar Adam Smith, tydligen utan att märka att det är just här som problemet börjar. Vilka arbetare är det som "ersätter" det nationella kapitalet och hur realiseras deras produkt? – det har han inte sagt ett ord om. När Rodbertus sammanfattar sin teori (diese neue Theorie, die ich der bisherigen gegenüberstelle, s. 32[1]) i form av enskilda teser, tar han först upp fördelningen av nationalprodukten på följande sätt: "Ränta [därmed förstod Rodbertus som bekant det som nu brukar kallas mervärde] och lön utgör följaktligen de delar i vilka produkten sönderfaller i den mån den utgör inkomst." (s. 33) Denna mycket viktiga reservation borde ha lett honom fram till den allra väsentligaste frågan. Nyss hade han sagt att med inkomst förstås föremål som tjänar till att "tillgodose direkta behov". Alltså finns det produkter som inte tjänar till att tillgodose direkta behov. Hur realiseras de? Men Rodbertus märker ingen oklarhet här och glömmer snart denna reservation då han direkt talar om *"produktens uppdelning i tre delar"* (lön, profit och ränta). (s. 49-50 m fl) Egentligen upprepade således Rodbertus Adam Smiths lära inklusive dess huvudfel och förklarade rakt ingenting i frågan om inkomsten. Löftet om en ny, fullständig och bättre teori om *fördelningen av nationalprodukten*[2] visade sig vara tomt prat. I själva verket har Rodbertus inte det minsta bidragit till att utveckla teorin i denna fråga. Hur oklar hans uppfattning om "inkomsten" var visar hans långa utläggningar i fjärde sociala brevet till von Kirchmann (*Das Kapital*, Berlin, 1884) huruvida pengar bör hänföras till nationalinkomsten och lönen hämtas ur kapitalet eller ur inkomsten – utläggningar om vilka Engels sade att de "tillhör skolastiken". (Vorwort till andra bandet av *Kapitalet*, s XXI)[3]

Än idag härskar helt en fullständig förvirring bland ekonomerna beträffande uppfattningen om nationalinkomsten. Så finner Herkner i sin artikel "Kriser" i "Handwörterbuch der Staatswissenschaften" (nämnda samlingsverk, s 81) på tal om produktens realiserande i det kapitalistiska samhället (i § 5 – "fördelning") att ett resonemang av K H Rau är "lyckat". Denne upprepar emellertid bara Adam Smiths fel genom att dela hela samhällsprodukten i inkomster. R Meyer anför i sin artikel om "inkomsten" (sammaledes, s 283f) de oklara definitionerna av A Wagner (som också upprepar Smiths fel) och medger öppet att det är "svårt att skilja inkomst från kapital" och att "det allra svåraste är att skilja mellan behållning [Ertrag] och inkomst [Einkommen]".

Vi ser således att de ekonomer som pratat och pratar mycket om att klassikerna (och Marx) inte ägnat "fördelningen" och "konsumtionen" tillräcklig uppmärksamhet själva inte det minsta förmått förklara grundfrågorna vad beträffar "fördelningen" och "konsumtionen". Det förstår man också, eftersom man inte kan tala om "konsumtion" utan att ha kommit till klarhet om hur hela det samhälleliga kapitalet reproduceras och enskilda beståndsdelar av samhällsprodukten ersätts. Detta exempel bekräftade än en gång hur orimligt det är att särskilja "fördelning" och "konsumtion" som något slags självständiga delar av vetenskapen, vilka motsvarar något slags självständiga processer och företeelser i det ekonomiska livet. Den politiska ekonomin befattar sig inte alls med "produktionen" utan med de samhälleliga förhållandena mellan människorna i produktionen, med produktionens samhälleliga system. Har

---

[1] Denna nya teori som jag ställer mot alla tidigare. – *Red*

[2] Ibid, s. 32: "... bin ich genötigt, der vorstehenden Skizze einer besseren Methode auch noch eine vollständige, solcher besseren Methode entsprechende Theorie, wenigstens *der Verteilung des Nationalprodukts*, hinzuzufügen". (... ser jag mig tvungen att till föreliggande beskrivning av en bättre metod anknyta även en fullständig, mot denna bättre metod svarande teori åtminstone om *fördelningen av nationalprodukten*. – *Red*)

[3] "K Diehl har därför alldeles fel när han säger att Rodbertus gav 1 en "ny teori om inkomstfördelningen". (*Handwörterbuch der Staatswissenschaften* /Lexikon för statsvetenskaper – *Red*/, Art *Rodbertus*, B. V, s. 448)

dessa samhälleliga förhållanden klarlagts och slutanalyserats, så har därmed också platsen i produktionen för varje klass och följaktligen också den andel av nationalkonsumtionen som tillfaller denna klass fastställts. Det problem, som den klassiska politiska ekonomin blev stående inför och vars lösning allehanda specialister på ”fördelning” och ”konsumtion” inte kommit det minsta närmare, har lösts av en teori som anknyter direkt just till klassikerna och som slutför analysen av produktionen av individuellt och samhälleligt kapital.

Frågan om ”nationalinkomsten” och ”nationalkonsumtionen”, som det absolut inte gick att lösa när den ställdes självständigt och som endast medförde skolastiska resonemang, definitioner och klassificeringar, visar sig mycket väl gå att lösa när hela samhällskapitalets produktionsprocess genomanalyserats. Än mer, när nationalkonsumtionens förhållande till nationalprodukten och realiseringen av varje enskild del av denna produkt klarlagts, så existerar det inte längre en självständig sådan fråga. Det enda som återstår att göra är att *ge en benämning* på dessa enskilda delar.

”För att undvika onödiga svårigheter, måste man skilja bruttoavkastning [Rohertrag] och nettoavkastning från bruttoinkomst och nettoinkomst.

Bruttoavkastningen eller bruttoprodukten är hela den reproducerade produkten ...

Bruttoinkomsten och den värdedel och del av bruttoprodukten [Bruttoprodukts oder Rohprodukts] som motsvarar denna är det som blir kvar när det investerade och förbrukade konstanta kapitalet ersatts. Bruttoinkomsten är alltså lika med arbetslönen (eller den del av produkten som är bestämd att åter bli inkomst för arbetaren) + profiten + jordräntan. Nettoinkomsten däremot är mervärdet och därmed merprodukten, som blir över efter avdrag av arbetslönen och i själva verket alltså representerar det av kapitalet realiserade mervärde, som ska delas med jordägarna, eller merprodukten som motsvarar detta mervärde ...

Betraktas hela samhällets inkomst, består nationalinkomsten av arbetslön plus profit plus jordränta, alltså av bruttoinkomsten. Men även detta är såtillvida en abstraktion som hela samhället på den kapitalistiska produktionens grundval utgår från en kapitalistisk ståndpunkt och därför bara ser den inkomst som upplöses i profit och jordränta som nettoinkomst.” (III, 2, 375-376. Ry övers s 695-696)

Klarläggandet av realiseringsprocessen har alltså också kastat ljus över frågan om inkomsten och därmed löst den svårighet som framför allt låg i vägen för att man skulle komma till klarhet med den frågan, nämligen: hur kan det ”som är reveny[1] för den ene” vara ”kapital för den andre”? Hur kan produkten, som består av artiklar för individuell konsumtion och som helt och hållet sönderfaller i lön, profit och ränta, dessutom inkludera den konstanta delen av kapitalet som aldrig kan utgöra inkomst? Realiseringsanalysen i andra bokens tredje avdelning av *Kapitalet* redde helt och fullt ut dessa frågor. För Marx återstod det endast att i slutavdelningen i tredje boken av *Kapitalet*, som handlar om ”inkomst”-frågan, döpa de enskilda delarna av samhällsprodukten med hänvisning till denna analys i andra boken.[2]

VIII. Varför behöver en kapitalistisk nation en utrikesmarknad?

Beträffande den refererade teorin om produktens realiserande i ett kapitalistiskt samhälle kan man fråga sig om den inte strider mot tesen att en kapitalistisk nation inte kan klara sig utan yttre marknader.

---

[1] Inkomst – *Red*

[2] Se *Das Kapital*, III, 2, VII. Abschnitt: *Die Revenuen*, kap 49: *Zur Analyse des Produktionsprozesses* (ry övers s 688-706). Marx pekar här även på de omständigheter som hindrade tidigare ekonomer att komma till klarhet med denna process (s 379-382. Ry övers s 698– 700).

Man måste komma ihåg att den anförda analysen av produktens realiserande i ett kapitalistiskt samhälle utgick från att ingen utrikeshandel förekommer. Denna förutsättning hade tidigare noterats och dess *nödvändighet* för en sådan analys påvisats. Import och export av produkter skulle uppenbart endast ha trasslat till det hela utan att underlätta ett klarläggande av frågan. Herrar V V och N-on gör fel just i och med att de hänvisar till utrikesmarknaden *för att förklara* realiserandet av mervärdet. Denna hänvisning förklarar ingenting samtidigt som den skyler över deras teoretiska fel. Detta å ena sidan. A andra sidan gör den att de med hjälp av dessa felaktiga ”teorier” kan slippa *förklara* den faktiska utvecklingen av hemmamarknaden för den ryska kapitalismen.[1] ”Utrikesmarknaden” är för dem endast en bortförklaring som suddar över kapitalismens (och följaktligen marknadens) utveckling inom landet, en bort-förklaring som är desto bekvämare som den också besparar dem nödvändigheten att granska fakta som vittnar om att den ryska kapitalismen erövrar utrikesmarknader.[2]

Det som nödvändiggör en utrikesmarknad för ett kapitalistiskt land är inte alls lagarna för samhällsproduktens (och bl a även mervärdets) realiserande utan, för det första, att kapitalis-men kommer endast som ett resultat av en omfattande utveckling av varucirkulationen, som går utöver statsgränserna. Man kan därför inte tänka sig en kapitalistisk nation utan utrikes-handel. En sådan finns inte heller.

Som läsaren ser är denna orsak av historisk karaktär. Narodnikerna skulle inte ha kunnat kringgå den med hjälp av några mossbelupna fraser om att ”kapitalismen omöjligen kan konsumera mervärdet”. Om de verkligen ville ta upp frågan om utrikesmarknaden skulle de få studera utrikeshandelns historia, varucirkulationens historia. Men då skulle det naturligtvis inte gå att framställa kapitalismen som en slumpartad avvikelse från vägen.

För det andra. Den jämvikt mellan enskilda delar av den samhälleliga produktionen (i värde och i naturaform), som med nödvändighet förutsattes av teorin om det samhälleliga kapitalets reproduktion och som i verkligheten endast upprättas som ett medelvärde av en rad ständiga fluktuationer, denna jämvikt rubbas hela tiden i det kapitalistiska samhället på grund av de enskilda producenternas isolering till följd av att de arbetar för en okänd marknad. Olika industrigrenar som tjänar som ”marknad” för varandra utvecklas inte likformigt utan distanserar varandra, och en mer utvecklad industri söker en utrikesmarknad. Detta betyder inte alls att ”en kapitalistisk nation omöjligen kan realisera mervärdet”, som en narodnik djupsinnigt sluter sig till. Det tyder endast på de olika branschernas oproportionerliga utveckling. En annan fördelning av det nationella kapitalet skulle kunna göra det möjligt för samma mängd produkter att realiseras inom landet. Men för att kapitalet skall lämna ett industriområde för ett annat måste detta område drabbas av en kris. Och vad kan väl hålla tillbaka kapitalister som hotas av en sådan kris att söka sig en utrikesmarknad, att söka få bidrag och premier för att underlätta exporten osv?

För det tredje. En lag för de förkapitalistiska produktionsmetoderna är att produktions-processen upprepas i den tidigare omfattningen, med den tidigare tekniska basen. Exempel på detta är godsägarnas dagsverkshushållning, böndernas naturahushållning, industriidkarnas hantverksproduktion. En lag för den kapitalistiska produktionen är tvärtom en ständig förändring av produktionsmetoderna och en obegränsad tillväxt av produktionens storlek. Med de gamla produktionsmetoderna kunde de ekonomiska enheterna existera i sekler, utan att förändras vare sig till karaktär eller till storlek, utan att överskrida gränserna för godset, byn eller landsbygdshantverkarnas och de små industriidkarnas (de s k hemarbetarnas) lilla

[1] Herr Bulgakov har i sin ovan citerade bok mycket riktigt påpekat: ”Hittills har produktionen av bomullstyger för bondemarknaden ökat hela tiden. Den absoluta minskningen av den folkliga konsumtionen [som herr N-on pratar om] kan följaktligen tänkas endast teoretiskt.” (S 214f)

[2] Volgin, *Argumenteringen för narodismen i herr Vorontsovs arbeten*, S:t Petersburg 1896, s 71-76

lokala marknad. Ett kapitalistiskt företag går tvärtom oundvikligen utöver gränsen för byalaget, den lokala marknaden, guvernementet och därefter staten. Eftersom staternas isolering och slutenhet redan raserats av varucirkulationen, leder varje kapitalistisk industribranschs fullt naturliga strävan till att den med nödvändighet börjar ”söka en utrikesmarknad”.

Nödvändigheten att söka en utrikesmarknad bevisar alltså inte alls kapitalismens ohållbarhet, vilket de narodistiska ekonomerna gärna gör gällande. Den visar tvärtom åskådligt kapitalismens progressiva historiska arbete på att rasera de ekonomiska systemens gamla isolering och slutenhet (och följaktligen också det andliga och politiska livets snävhet), att sammanbinda världens alla länder till en ekonomisk helhet.

Härav följer att de två sistnämnda orsakerna till nödvändigheten av en utrikesmarknad också är av historisk karaktär. En analys av dem kräver en granskning av varje enskild industrigren, dess utveckling i landet och dess kapitalistiska förvandling – man måste kort sagt ta *fakta* om kapitalismens utveckling i landet. Det väcker ingen förvåning att narodnikerna griper tillfället för att undfly dessa fakta och ta betäckning bakom värdelösa (och meningslösa) fraser både om hemmamarknadens och utrikesmarknadens ”omöjlighet”.

IX. Slutsatser av kapitel I

Låt oss nu sammanfatta de ovan undersökta teoretiska grundsatser som direkt har att göra med frågan om hemmamarknaden.

1. Huvudprocessen för bildandet av en hemmamarknad (dvs varuproduktionens och kapitalismens utveckling) är den samhälleliga arbetsdelningen. Denna går ut på att olika former för råvarans förädling (och olika operationer under denna förädling) en efter en avskiljs från jordbruket och att självständiga industrigrenar bildas, vilka utbyter sina produkter (nu redan varor) mot jordbruksprodukter. Jordbruket blir således självt en industri (dvs varuproduktion) och kännetecknas av samma specialiseringsprocess.

2. Av föregående tes följer direkt den lag som gäller för varje i utveckling stadd varuekonomi och desto mer en kapitalistisk ekonomi, nämligen att industribefolkningen (dvs den icke jordbrukande befolkningen) växer snabbare än den jordbrukande, att en allt större del av befolkningen dras över från jordbruket till förädlingsindustrin.

3. Den omedelbara producentens skiljande från produktionsmedlen, dvs hans expropriation, vilket utmärker övergången från enkel varuproduktion till kapitalistisk (och utgör en nödvändig förutsättning för denna övergång), *skapar* en hemmamarknad. Denna *skapelse*process sker från två håll. Å ena sidan förvandlas *produktionsmedlen*, som småproducenten ”befrias” från, till kapital i händerna på sin nye ägare, används till produktion av varor och blir följaktligen själva varor. Därmed kräver redan den enkla reproduktionen av dessa produktionsmedel att de köps (tidigare reproducerades de till största delen i naturaform och framställdes delvis i hemmen). Det bildas med andra ord en marknad för produktionsmedel och följaktligen förvandlas också den produkt som nu produceras med hjälp av dessa produktionsmedel till vara. Å andra sidan blir *existensmedlen* för denne småproducent sakliga element av det variabla kapitalet, dvs den penningsumma som utbetalas av företagaren (oavsett om det är en jordägare, leverantör, skogsproducent, fabriksägare etc) för att anställa arbetare. Dessa existensmedel förvandlas nu alltså också till vara, dvs skapar en hemmamarknad för konsumtionsvaror.

4. Produktens realiserande i det kapitalistiska samhället (och följaktligen också realiserandet av mervärdet) kan inte förklaras om man inte inser att den samhälleliga produkten, liksom också den individuella, (1) till värdet sönderfaller i tre delar och inte i två (i konstant kapital

plus variabelt kapital plus mervärde och inte bara i variabelt kapital plus mervärde som Adam Smith och hela den efterföljande politiska ekonomin före Marx lärde) och (2) till sin naturaform måste indelas i två stora avdelningar, nämligen produktionsmedel (som förbrukas i produktionen) och konsumtionsartiklar (som förbrukas individuellt). Genom att uppställa dessa teoretiska grundsatser kunde Marx fullständigt förklara hur produkten i allmänhet och mervärdet i synnerhet realiseras i den kapitalistiska produktionen och påvisade hur absolut oriktigt det var att dra in utrikesmarknaden i realiseringsfrågan.

5. Marx' realiseringsteori kastade också ljus över frågan om nationalkonsumtionen och nationalinkomsten.

Av det ovan sagda följer det självklart att frågan om hemmamarknaden överhuvudtaget inte existerar som en särskild, självständig fråga, utan samband med frågan om kapitalismens utvecklingsstadier. Därför ställer inte heller Marx' teori någonstans eller någonsin denna fråga isolerat för sig. Hemmamarknaden uppstår med varuekonomin, genom denna varuekonomis utveckling, och dess utvecklingsnivå bestäms av den samhälleliga arbetsdelningens grad. Den utvidgas i och med varuekonomins spridning från produkterna till arbetskraften, och först allt efter som den sistnämnda förvandlas till vara omfattar kapitalismen hela produktionen i landet och utvecklas huvudsakligen genom produktionsmedlen, som intar en allt viktigare plats i det kapitalistiska samhället. "Hemmamarknaden" för kapitalismen skapas genom kapitalismens egen utveckling, där den samhälleliga arbetsdelningen fördjupas och de omedelbara producenterna delas upp i kapitalister och arbetare. Hemmamarknadens utvecklingsnivå är kapitalismens utvecklingsnivå i landet. Det är fel att som de narodistiska ekonomerna ställa frågan om hemmamarknadens gränser skilt från frågan om kapitalismens utvecklingsgrad.

Därför utmynnar också frågan om hur hemmamarknaden för den ryska kapitalismen bildas i följande fråga: På vilket sätt och i vilken riktning utvecklas det ryska folkhushållets olika grenar? Vari består sambandet och det inte beroendet mellan dessa olika grenar?

I de följande kapitlen kommer vi just att granska de fakta som innehåller svaret på dessa frågor.

Kapitel II. Bondeståndets sönderfallande

XIII. Slutsatser av kapitel II

Låt oss sammanfatta de viktigaste satserna, som följer av det ovan behandlade materialet:

1. Den social-ekonomiska miljö, i vilken de nutida ryska bönderna placerats, är varuhushållningen. Till och med i det centrala jordbruksområdet (som i detta avseende är mest efterblivet i jämförelse med de sydöstra gränsområdena eller industriguvernementen) är bonden fullständigt underkastad marknadens inflytande, av vilken han är beroende såväl för sin personliga konsumtion som för sin hushållning, för att nu inte tala om pålagorna.

2. Strukturen av de social-ekonomiska förhållandena bland bönderna (de jordbrukande och byalagsbönderna) visar oss, att alla de motsättningar är förhanden, som är utmärkande för varje varuhushållning och varje kapitalism: konkurrens, kamp för ekonomisk självständighet, överbjudande av varandra då det gäller att komma över jord (sådan som är till salu och arrendejord), produktionens koncentrering i händerna på ett fåtal, flertalets utstötande och inordnande i proletariatets led, detta flertals utsugande genom fåtalet med tillhjälp av handelskapitalet och lejande av lantarbetare. Det finns inte en enda ekonomisk företeelse hos bönderna, som inte har denna för den kapitalistiska ordningen specifikt säregna motsägelsefyllda form, d. v. s. som inte ger uttryck åt intressenas kamp och oförenlighet, som inte betyder plus för somliga och minus för andra. Detta gäller såväl för arrende och köp av jord

som också för ”binäringarna” i deras diametralt motsatta typer; detta gäller också för jordbrukets tekniska framåtskridande.

Denna slutsats tillmäter vi en grundläggande betydelse inte bara i frågan om kapitalismen i Ryssland utan också i frågan om betydelsen av folklighetsmännens doktrin överhuvud taget. Just dessa motsättningar visar oss också åskådligt och obestridligt, att de ekonomiska förhållandenas struktur inom ”byalaget” på landet ingalunda utgör något speciellt system (”folkproduktion” o. s. v.) utan ett helt vanligt småborgerligt system. Trots de teorier, som härskat hos oss under det sista halva århundradet, är de ryska byalagsbönderna inga motståndare till kapitalismen utan tvärtom dess djupaste och säkraste grundval. Den djupaste – emedan vi just här, fjärran från varje slags ”konstlat” inflytande och trots de institutioner, som hindrar kapitalismens utveckling, kan iakttaga, hur element av kapitalism ständigt uppkommer inom själva ”byalaget”. Den säkraste – emedan jordbruket i allmänhet och bönderna i synnerhet tynges mest av traditionerna från den gamla tiden, traditionerna från det patriarkaliska levnadssättet och till följd därav kapitalismens omgestaltande verksamhet (produktivkrafternas utveckling, förändringen av alla samhälleliga förhållanden o. s. v.) här framträder ytterst långsamt och gradvis.[1]

3. Totalsumman av alla de ekonomiska motsättningarna bland bönderna utgör det, som vi kallar bondeståndets sönderfallande. Bönderna själva karakteriserar denna process ytterst träffande och utmejslat med termen ”avbondesering”.[2] Denna process innebär att det gamla patriarkaliska bondeståndet fullständigt undergräves och att *nya typer* av lantbefolkningen uppkommer.

Innan vi övergår till en karakteristik av dessa typer, gör vi följande anmärkning. I vår litteratur har man mycket länge och mycket ofta hänvisat till denna process. Så exempelvis konstaterade redan hr Vasiltjikov, som utnyttjade Valujev-kommissionens arbeten, uppkomsten av ett ”lantproletariat” i Ryssland och ”bondeståndets sönderfallande” (”Jordegendom och jordbruk”, 1 uppl., bd I, kap. IX). Också V. Orlov (”Samling statistiska uppgifter om Moskvaguvernementet”, bd IV, häfte I, sid. 14) och många andra har hänvisat till detta faktum. Men alla dessa hänvisningar har förblivit brottstycken och ingenting annat. Man har aldrig gjort något försök att systematiskt studera denna företeelse, och därför har vi, trots de mycket rikhaltiga uppgifterna från de semstvostatistiska gårdsräkningarna, till och med den dag som är inga tillräckliga uppgifter om denna företeelse. Härmed sammanhänger också den omständligheten, att flertalet av de författare, som berört denna fråga, betraktar bondeståndets sönderfallande blott som uppkomsten av förmögenhetsskillnad, som blott en ”differentiering”, som folklighetsmännen i allmänhet och hr Karysjev i synnerhet älskar att uttrycka sig (se Karysjevs bok om ”Arrenden” och hans artiklar i ”Russkoje Bogatstvo”). Det råder inget tvivel om, att uppkomsten av förmögenhetsskillnad är utgångspunkten för hela processen, men endast med denna ”differentiering” är processen ingalunda uttömd. Det gamla bondeståndet inte bara ”differentieras”, det sönderfaller fullständigt, upphör att existera och undantränges fullständigt av nya typer av lantbefolkning – typer, som utgör basen för ett samhälle med förhärskande varuhushållning och kapitalistisk produktion. Dessa typer är lantbourgeoisin (företrädesvis småborgerlig) och lantproletariatet en klass av varuproducenter och en klass av lönarbetare i lantbruket.

Det är i högsta grad lärorikt, att den rent teoretiska analysen av jordbrukskapitalismens uppkomstprocess hänvisar till småproducenternas sönderfallande såsom en viktig faktor i denna process. Vi syftar på ett av de intressantaste kapitlen i tredje bandet av ”Kapitalet”, nämligen

---

[1] Jämför *Das Kapital*, I, s. 527.
[2] ”Lantbruksöversikt för Nisjninovgorod-guvernementet”, 1892.

kap. 47: ”Den kapitalistiska jordräntans uppkomst”. Såsom utgångspunkt för denna uppkomst tar Marx

> *arbetsräntan* (*Arbeitsrente*) – ”då den omedelbara producenten med tillhjälp av arbetsverktyg (plog, dragdjur o. dyl.), som faktiskt eller juridiskt tillhör honom, en del av veckan brukar den jord, som faktiskt tillhör honom, och under veckans övriga dagar arbetar gratis på godsägarens jord, för godsägaren”. (*Das Kapital*, III, 2, 323.)

Nästa form för jordräntan är *produkträntan* (*Produktenrente*) eller naturaräntan: den omedelbara producenten producerar hela produkten på den jord han själv brukar och avlämnar åt jordägaren hela merprodukten in natura. Producenten blir här mera självständig och får möjlighet att genom sitt arbete skaffa sig ett visst överskott över den kvantitet produkter, som tillfredsställer hans nödvändiga behov.

> ”Likaså kommer med denna form av jordränta större skillnader i de enskilda omedelbara producenternas ekonomiska läge att inträda. Åtminstone finnes möjlighet därtill, och möjlighet för att denna omedelbara producent har förvärvat medlen att själv återigen exploatera främmande arbete”. (s. 329 [sv. övers. 750]).

Sålunda visar sig redan under naturahushållningens regim, under det första utvidgandet av de avhängiga böndernas självständighet, frön till detta stånds sönderfallande. Men utveckla sig kan dessa frön blott i den följande formen av jordränta, i *penningräntan*, som helt enkelt utgör en förändrad form av naturaräntan. Den omedelbara producenten levererar åt jordägaren inte produkter utan priset för dessa produkter.[1] Grundvalen för denna form av jordränta förblir densamma: den omedelbara producenten är nu liksom tidigare traditionell ägare av jorden, men ”denna grundval går här mot sin upplösning” (s. 330 [751]). Penningräntan ”förutsätter redan en mera betydande utveckling av handeln, av stadsindustrin, av varuproduktionen överhuvud och därmed av penningcirkulationen” (s. 331 [752]). Det traditionella, sedvanerättsliga förhållandet mellan den beroende bonden och jordägaren förvandlas här till ett rent penningförhållande, grundat på avtal. Detta leder å ena sidan till exproprierande av det gamla bondeståndet, å andra sidan till att bönderna inlöser sin jord och sin frihet.

> ”Naturaräntans förvandling till penningränta inte bara nödvändigtvis åtföljes av utan rentav föregripes genom bildandet av en klass egendomslösa daglönare, som lejer bort sig för pengar. Under den period, då den uppkommer, då denna nya klass ännu bara uppträder sporadiskt, utvecklas med nödvändighet hos de bättre ställda avgiftspliktiga (rentepflichtigen) bönderna den vanan att för egen räkning exploatera lönarbetare på landet ... På så. sätt utvecklar sig undan för undan möjligheten för dem att samla en viss förmögenhet och förvandla sig själv till en framtida kapitalist. Bland de gamla besittarna av jord, som själva brukar den, uppstår sålunda en plantskola av kapitalistiska arrendatorer, vilkas utveckling är betingad av den kapitalistiska produktionens allmänna utveckling utanför landsbygden”. (*Das Kapital*, III, 2, 332 [753]).

4. Bondeståndets sönderfallande, varvid ”böndernas” yttergrupper utvecklas på bekostnad av mellangruppen, skapar två nya typer av lantbefolkning. Det gemensamma kännetecknet för båda typerna är deras hushållnings varu-, dess penningkaraktär. Den första nya typen är lantbourgeoisin eller de välbärgade bönderna. Hit hör självständiga jordbrukare, som bedriver handelsjordbruk i alla de mångskiftande former, som ett dylikt jordbruk har (vi skall i kap. IV skildra de viktigaste av dessa former), vidare ägare av handels- och industriföretag, inne-

[1] Man måste strängt skilja på penningränta och kapitalistisk jordränta; den senare förutsätter i jordbruket kapitalister och lönarbetare, den förstnämnda – beroende bönder. Den kapitalistiska jordräntan är den del av mervärdet, som blir kvar, sedan man dragit av företagarvinsten, men penningräntan är priset för hela den merprodukt, som bonden betalar till jordägaren. Ett exempel på penningränta i Ryssland är bondens jordavgift till godsägaren. Utan tvivel döljer sig också i de nuvarande pålagorna för våra bönder en viss del penningränta. Understundom närmar sig också böndernas arrendeavgifter för jorden penningräntan, då den höga avgiften för jorden inte lämnar kvar åt bonden mer än en futtig arbetslön.

havare av handelsföretag o. s. v. Handelsjordbrukets förenande med handels- och industriföretag är ett för *detta* bondestånd specifikt säreget slag av ”jordbrukets förenande med binäringar”. Ur denna välbärgade bondegrupp framgår en farmarklass, ty arrendering av jord i syfte att producera spannmål för avsalu spelar (i jordbruksområdet) en oerhörd roll i deras hushåll, inte sällan en större roll än skiftesjorden. Jordbrukets omfattning överstiger här i de flesta fall familjens arbetskraft, och därför är uppkomsten av en kontingent lantarbetare och i ännu högre grad daglönare en nödvändig livsbetingelse för de välbärgade bönderna.[1] De fria penningmedel, som dessa bönder erhåller i ren inkomst, användes antingen till handels- eller ockraroperationer, som är så omåttligt utvecklade på vår landsbygd, eller placeras – under gynnsamma förhållanden – i inköp av jord, förbättring av jordbruket o. s. v. Med ett ord: vi har här småagrarer. Till antalet utgör bondebourgeoisin ett obetydligt fåtal av samtliga bönder, antagligen inte mer än en femtedel av gårdarna (vilket motsvarar ungefär tre tiondelar av befolkningen) varvid detta förhållande naturligtvis varierar synnerligen kraftigt på olika platser. Men till sin betydelse i bondejordbruket som helhet – ifråga om hela den mängd produktionsmedel som tillhör bönderna, ifråga om hela den mängd jordbruksprodukter, som bönderna producerar – är bondebourgeoisin obetingat den dominerande. Den är herre på landsbygden av i dag.

5. Den andra nya typen utgöres av lantproletariatet, en klass av *lönarbetare med skiftesjord.* Hit hör de fattiga bönderna, bland dem de som fullständigt saknar jord, men den typiska representanten för det ryska lantproletariatet är lantarbetaren, daglönaren, grovarbetaren, byggnads- och andra arbetare med skiftesjord. Det ynkliga omfånget av ett jordbruk på en liten jordlapp och därvid ett jordbruk, som befinner sig i fullständigt förfall (om vilket utarrenderandet av jorden särskilt tydligt vittnar), omöjligheten att existera utan att man säljer sin arbetskraft (= de medellösa böndernas ”binäringar”), den utomordentligt låga levnadsnivån, som sannolikt till och med är lägre än de arbetares levnadsnivå, som inte har någon skiftesjord – det är de utmärkande dragen för denna typ.[2] Till representanterna för lantproletariatet måste räknas inte mindre än hälften av hela antalet bondgårdar (vilket motsvarar ungefär fyra tiondelar av befolkningen), d. v. s. alla bönder utan häst och en stor del av bönderna med en enda häst (detta är naturligtvis blott en summarisk beräkning, som i de skilda områdena undergår mer eller mindre betydande förändringar alltefter de lokala förhållandena). De grunder, som förmår oss att tro, att en så betydande del av bönderna redan nu tillhör lantproletariatet, har ovan anförts.[3] Det måste tilläggas, att man i vår litteratur ofta alltför schablonmässigt uppfattar den teoretiska satsen att kapitalismen kräver fria arbetare

[1] Vi påpekar, att användandet av lönarbete inte är något absolut nödvändigt kännemärke för begreppet småbourgeoisi. I detta begrepp ingår varje självständig produktion för marknaden, under förutsättning att de motsättningar i hushållningens samhälleliga struktur, vilka vi ovan (punkt 2) beskrivit, är förhanden – särskilt då förvandlandet av massan av producenter till lönarbetare.

[2] För att bevisa riktigheten av att hänföra de medellösa bönderna till klassen av lönarbetare med skiftesjord räcker det inte med att bara påvisa vilka bönder som säljer sin arbetskraft och hur de gör det, utan man måste också påvisa hur företagarna och vilka företagare som köper arbetskraft. Detta kommer att visas i följande kapitel.

[3] Prof. Konrad anser, att normen för en verklig bonde i Tyskland är ett par dragdjur (Bespannbauerngilter), se ”Jordegendom och jordbruk” (Moskva 1896), s. 84-85. För Rysslands vidkommande borde man snarare sätta denna norm högre. Vid bestämmandet av begreppet ”bonde” tar Konrad just den procentsats personer eller gårdar som är sysselsatta med ”lönarbete” eller ”binäringar” i allmänhet (ibid.). – Prof. Stebut, som man när det gäller faktiska uppgifter inte kan frånkänna auktoritet, skrev *år* 1882: ”Med livegenskapens upphävande har bonden med sin lilla jordbruksenhet och med uteslutande spannmålsodling, alltså företrädesvis i det centrala svartmylleområdet i Ryssland, i det stora flertalet fall redan övergått till att bli hantverkare, lantarbetare eller daglönare, vilken endast vid sidan om sysslar med jordbruk” (”Artiklar om det ryska jordbruket, dess brister och åtgärderna för dess fullkomnande”. Moskva 1883, s. 11). Det är tydligt att till hantverkare här också räknas lönarbetare i industrin (byggnadsarbetare o. s. v.). Hur oriktig denna användning av ordet än är, så är det dock synnerligen gängse i vår litteratur, till och med i den speciellt ekonomiska.

utan jord. Detta är fullständigt riktigt som huvudtendens, men kapitalismen tränger in i jordbruket synnerligen långsamt och i synnerligen olikartade former. Lantarbetarnas förseende med jord sker mycket ofta i de självägande böndernas eget intresse, och därför är lantarbetare med skiftesjord en typ, som är utmärkande för alla kapitalistiska länder. I olika stater uppträder denna typ i olika former: den engelska cottager är inte detsamma som parcellbonden i Frankrike eller i Rhenprovinserna, och den sistnämnda återigen är inte detsamma som inhysingen eller drängen (Knecht) i Preussen. Varje typ bär spår av särskilda agrarförfattningar, av särskilda historiska agrarförhållanden, men detta hindrar dock inte ekonomen att fatta dem generellt som en typ av jordbruksproletärer. Den juridiska grundvalen för hans rätt till en jordlapp är fullständigt utan betydelse för en sådan kvalificering. Vare sig jorden tillhör honom med fullständig äganderätt (som parcellbonde) eller landlorden eller Rittergutsbesitzer[1] ger honom den endast för att han skall bruka den eller om han slutligen äger den som medlem av det storryska bondebyalaget – det förändrar inte saken det ringaste.[2] När vi hänför de medellösa bönderna till lantproletariatet, så är det ingenting nytt. Denna beteckning har redan upprepade gånger använts av många författare, det är endast de ”folkliga” ekonomerna, som envisas med att tala om bönderna överhuvud taget som antikapitalistiska och blundar för att massan av ”bönderna” redan fullständigt har intagit en bestämd plats i den kapitalistiska produktionens allmänna system, nämligen platsen som lönarbetare i jordbruk och industri. Hos oss sysslar man exempelvis mycket gärna med att lovprisa vårt agrarsystem, som bevarar byalaget och bondeståndet o. s. v., och att sätta det i motsats till systemet i Östersjöprovinserna med dess kapitalistiska organisering av jordbruket. Det är därför inte utan sitt intresse att granska vilka typer av lantbefolkningen som i Östersjöprovinserna stundom räknas till lantarbetarnas och daglönarnas klass. Bönderna i Östersjö-guvernementen uppdelas i storbönder (25-50 desj. i ett stycke), småbönder (3-10 desj.) och jordlösa. Såsom hr S. Korolenko riktigt anmärker, kommer denna småbonde ”närmast den allmänna ryska bonde typen i de centrala guvernementen” (”Det fria lönarbetet”, s. 495); han är ständigt tvungen att dela upp sin tid mellan sökandet efter biförtjänst och det egna jordbruket. Men av särskilt intresse för oss är ”*lantarbetarnas*” ekonomiska läge. Vad det här gäller är, att godsägarna själva finner det fördelaktigt att *tilldela dem ett jordskifte* som en del av lönen. Här några exempel från Östersjöprovinserna på detta lantarbetarnas jordägande: 1. 2 desj. jord (vi räknar om Lofstellen i desjatiner: 1 Lofstelle = 1/3 desj.); mannen arbetar 275 dagar pr år, hustrun 50 dagar mot en dagslön av 25 kopek; 2. 2 2/3 desj. jord; ”lantarbetaren har 1 häst, 3 kor, 3 får och 2 svin” (s. 518), lantarbetaren arbetar varannan vecka och hustrun 50 dagar; 3. 6 desj. jord (Bauskekretsen, guvernementet Kurland); ”lantarbetaren håller en häst, 3 kor, 3 får och några svin” (s. 518), han arbetar 3 dagar i veckan, hustrun 35 dagar om året; 4. i Hasenpoth-kretsen, guvernementet Kurland – 8 desj. jord, ”i alla dessa fall får lantarbetarna gratis sitt mjöl malet, läkarhjälp och medicin, deras barn har ordnad skolgång” (s. 519) o. s. v. Vi riktar läsarens uppmärksamhet på *storleken* av dessa lantarbetares *jordinnehav och hushåll* – d. v. s. just de

[1] Adlig fideikommissarie. – *Red*.

[2] Låt oss anföra några exempel på olika europeiska former av lönarbete i jordbruket ur ”Handwörterbuch der Staatswissenschaften” (”Jordegendom och lantbruk”, Moskva 1896). ”Man måste – säger J. Konrad – skilja bondeegendomen från *parcellen*, från torparens eller backstugusittarens lilla jordstycke, vars ägare är tvungen att söka bisysselsättning och biförtjänst” (s. 83-84). ”I Frankrike fick, enligt folkräkningen 1881, 18.249.209 personer, d. v. s. något mindre än hälften (av befolkningen) sitt uppehälle av jordbruket: omkring 9 milj. jordägare, 5 milj. arrendatorer och hälftenbrukare, 4 milj. daglönare och små jordägare eller arrendatorer, som företrädesvis levde av lönarbete ... Man beräknar att minst 75 % av lantarbetarna i Frankrike har egen jord” (s. 233, Goltz). I Tyskland räknar man till lantarbetarna följande kategorier, *som äger jord:* 1. torpare, backstugusittare, parcellägare (någonting liknande våra ”donationsbönder”); 2. kontrakterade daglönare; de äger jord men städslar sig för en bestämd del av året. (Jfr våra ”tredagarsarbetare”.) ”De kontrakterade daglönarna utgör huvudmassan av lantarbetare i de trakter i Tyskland, där storjordbruket dominerar” (s. 236); 3. lantarbetare, som driver jordbruk på arrenderad jord (s. 237).

betingelser, som enligt folklighetsmännens mening skiljer våra bönder från det allmänt europeiska agrarsystem, som svarar till den kapitalistiska produktionen. Låt oss här sammanfatta *alla* de exempel, som anges i den citerade skriften: 10 lantarbetare har 31,5 desj. jord, d. v. s. 1 lantarbetare har i medeltal 3,15 desj. Till lantarbetarna räknas här såväl de bönder, som arbetar en *mindre del av året* för godsägaren (mannen ett halvt år och hustrun 35-50 dagar), som också de som har en enda häst och 2 eller till och med 3 kor. Man frågar sig, vari består då den mångomtalade skillnaden mellan vår ”byalagsbonde” och dylika lantarbetare i Östersjöprovinserna? I östersjöprovinserna kallar man sakerna vid deras rätta namn, medan man hos oss för ihop lantarbetare, som har en enda häst, med de rika bönderna, räknar ut ”genomsnitten”, pratar sentimentalt om ”byalagsandan”, om ”arbetsprincipen”, om ”folkproduktion”, om ”jordbrukets förenande med binäringar” ...

6. Mellanledet mellan dessa typer av ”bönder”, som uppkommit efter reformen, utgör *medelbönderna*. De utmärker sig genom den minsta utvecklingen av varuhushållningen. Det självständiga jordbruksarbetet täcker ju bara under goda år och under särskilt gynnsamma betingelser dessa bönders underhåll, och därför befinner de sig i ett ytterst osäkert läge. I det stora flertalet fall kan medelbonden inte klara sig utan att ta sin tillflykt till lån mot avtjänande o. s. v., och inte utan att söka ”upphjälpande” biförtjänster på sidan om, vilka också delvis består i att han säljer sin arbetskraft o. s. v. Varje missväxt driver en mängd medelbönder in i proletariatets led. I sina samhälleliga förhållanden vacklar denna grupp mellan den högre gruppen, till vilken den känner sig dragen och till vilken det blott är ett litet fåtal lyckliga beskärt att nå fram, och den lägre gruppen, till vilken den drives av hela samhällsutvecklingens gång. Vi har sett, att bondebourgeoisin *tränger undan* inte bara den lägre utan också den mellersta gruppen av bönderna. På så sätt försiggår det specifika, för den kapitalistiska hushållningen säregna bortdöendet av mellanskikten och förstärkandet av ytterskikten – en ”avbondesering”.

7. *Bondeståndets sönderfallande skapar den inre marknaden för kapitalismen.* I den lägre gruppen försiggår bildandet av marknaden för konsumtionsartiklar (marknaden för den personliga konsumtionen). I jämförelse med medelbonden *konsumerar* lantproletären min dr e, och dessutom konsumerar han produkter av sämre kvalitet (potatis i stället för bröd o. a.) – *men han köper mer*. Bondebourgeoisins uppkomst och utveckling skapar en marknad på två sätt: för det första och huvudsakligen för produktionsmedel (marknad för den produktiva konsumtionen), ty de välbärgade bönderna strävar att förvandla till kapital de produktionsmedel, som de ”samlar upp” såväl från ”avsigkomna” godsägare som från ruinerade bönder. För det andra skapas här en marknad också för den personliga konsumtionens räkning till följd av ökade behov hos de förmögnare bönderna.[1]

8. Angående frågan, huruvida bondeståndets sönderfallande fortskrider och hur snabbt det försiggår, har vi inga noggranna statistiska uppgifter, vilka vi kunde ställa vid sidan av de kombinerade tabellernas uppgifter (paragraferna 1-6). Detta är inte överraskande, då man hittills (som vi redan påpekat) inte gjort så mycket som ett försök att systematiskt undersöka ens statistiken över bondeståndets sönderfallande och påvisa de former, under vilka denna process försiggår.[2] Men alla allmänna uppgifter över vår landsbygds ekonomiska läge vittnar

[1] Endast detta faktum om uppkomsten av en inre marknad genom bondeståndets sönderfallande är i stånd att förklara exempelvis den väldiga tillväxten av en inre marknad för bomullsprodukter, vars produktion så snabbt tillväxt under perioden efter reformen, parallellt med massruineringen av bönderna. Hr N.-on, som illustrerar sin teori om den inre marknaden just med vår textilindustri som exempel, är absolut ur stånd att förklara, hur denna motsägelsefyllda företeelse kunnat uppkomma.

[2] Det enda undantaget utgör I. Hourvichs förträffliga arbete: ”The economies of the russian village” (Den ryska landsbygdens ekonomiska läge), New York 1902. Man måste beundra den konst, med vilken hr Hourvich

om det oavbrutna och snabbt fortgående i sönderfallandet: å ena sidan överger och arrenderar ”bönderna” ut sin jord, växer antalet ”bönder” utan häst, flyr ”bönderna” till staden o. s. v., å andra sidan pågår som sig bör också ”de progressiva strömningarna i bondejordbruket”, ”bönderna” köper jord, förbättrar jordbruket, inför plogar, utvecklar foderväxtodlingen, mjölkproduktionen o. s. v. Vi vet nu, *vilka* ”bönder”, som befinner sig på de två polärt motsatta sidorna av processen.

Vidare är koloniseringsrörelsens utveckling en kraftigt pådrivande faktor vid bondeståndets sönderfallande, och särskilt gäller detta de jordbrukande bönderna. Som bekant utgöres kolonisterna huvudsakligen av bönder från jordbruksguvernementen (från industriguvernementen är emigrationen helt obetydlig) och därvid just från de tätt befolkade centrala guvernementen, där avtjänandet (som fördröjer bondeståndets sönderfallande) är mest utvecklat. Detta för det första. För det andra: från emigrationsområdena flyttar huvudsakligen *ekonomiskt medelstarka bönder*, och i hemtrakten stannar huvudsakligen bondeståndets ytter-grupper. På så sätt förstärker koloniseringen bondeståndets sönderfallande i utvandrings-områdena och överför sönderfallselement till invandringsområdena (de nyinflyttade i Sibirien går som lantarbetare den första tiden).[1] Detta samband mellan koloniseringen och bondeståndets sönderfallande har fullt bevisats av *I. Hourvich* i hans utmärkta undersökning ”Böndernas överflyttningar till Sibirien” (Moskva 1889). Vi rekommenderar läsaren på det varmaste denna bok som vår folklighetspress envist försökt att tiga ihjäl.[2]

9. Som bekant spelar handels- och ockrarkapitalet en väldig roll på vår landsbygd. Vi anser det onödigt att anföra källornas otaliga fakta och hänvisningar till denna företeelse: dessa fakta är allbekanta och har inte direkt att göra med vårt ämne. Oss intresserar bara den frågan: i vilket förhållande står handels- och ockrar-kapitalet på vår landsbygd till bondeståndets sönderfallande? Finns det något samband mellan de ovan skisserade förhållandena mellan grupperna av bönder och bondeborgenärernas förhållande till bondegäldenärerna? Utgör ockret en faktor och en drivkraft i bondeståndets sönderfallande eller hämmar det detta sönderfallande?

Låt oss till en början visa, hur man teoretiskt ställer denna fråga. I den analys av den kapitalistiska produktionen, som ”Kapitalets” författare givit, har som bekant handels- och ockrarkapitalet tillmätts synnerligen stor betydelse. De grundläggande satserna till Marx’ åsikter i denna fråga är följande: 1. Handels- och ockrar-kapitalet å ena sidan och industri-kapitalet (d. v. s. kapital, som investerats i produktionen, likgiltigt om det är i jordbruk eller industri) å andra sidan utgör en ekonomisk företeelsetyp, som innefattas i den allmänna formeln: att köpa en vara för att sälja densamma med förtjänst (*Das Kapital*, I, 2. Abschnitt, Kap. 4, särskilt sid. 148-149 i andra tyska upplagan). – 2. Handels- och ockrarkapitalet föregår alltid historiskt uppkomsten av ett industrikapital och logiskt utgör det en *nödvändig* betingelse för denna uppkomst (*Das Kapital*, III, 1, s. 312-316; III, 2, 132-137, 149), men i och för sig utgör varken handels- eller ockrarkapitalet ännu en *tillräcklig* betingelse för uppkomsten av ett industrikapital (d. v. s. av kapitalistisk pr o duk tio n); de förstör inte alltid det gamla produktionssättet och ersätter det med ett kapitalistiskt *produktionssätt*; upp-komsten av detta sistnämnda ”är fullständigt beroende av den historiska utvecklingsnivån och av de givna omständigheterna” (ibid. II, 133). ”Men i vilken mån de (handeln och handels-kapitalet) påverkar det gamla produktionssättets sönderfallande, det är beroende framför allt

---

bearbetat semstvostatistikens samlingar, som inte ger några kombinerade tabeller över bondegrupperna efter deras ekonomiska välstånd.

[1] Försvårandet av koloniseringen visar sig sålunda utöva ett starkt inflytande i återhållande riktning på bondeståndets sönderfallande.

[2] Se också hr Prijmaks arbete: ”Siffermaterial för undersökandet av utvandringen till Sibirien”. (*Författarens anmärkning till andra upplagan*.)

av dettas fasthet och inre struktur. Och frågan vart denna upplösningsprocess leder, d. v. s. vilket nytt produktionssätt som kommer i det gamlas ställe, är inte beroende av handeln utan av själva produktionssättets karaktär" (ibid. III, 1, 316). – 3. Handelskapitalets självständiga utveckling står i omvänt förhållande till den kapitalistiska *produktionens* utvecklingsnivå (ibid. s. 312); ju starkare handels- och ockrarkapitalet utvecklats, desto svagare är industrikapitalets (den kapitalistiska *produktionens*) utveckling och omvänt.

Följaktligen måste man med tillämpning på Ryssland lösa frågan: förknippar sig hos oss handels- och ockrarkapitalet med industrikapitalet? Leder handel och ocker, som gör slut på det gamla produktionssättet, till att detta ersättes av det kapitalistiska produktionssättet eller av något annat? [1] Detta är faktiskt frågor, frågor som måste lösas beträffande alla sidor av den ryska folkhushållningen. Vad bondejordbruket beträffar innehåller de ovan granskade uppgifterna svaret på denna fråga, och det ett bekräftande svar. Folklighetsmännens vanliga uppfattning, enligt vilken "kulaken" och den "duktiga bonden" inte representerar två former av en och samma ekonomiska företeelse utan motsatta företeelsetyper, som inte har något inre samband – för denna uppfattning finns det absolut ingen grundval. Den är en av dessa folklighetsmäns fördomar, som hittills ingen försökt sig på att bevisa genom en analys av de noggranna ekonomiska uppgifterna. Fakta talar ett annat språk. Om bonden lejer arbetare för att utvidga produktionen, om han handlar med jord (man bör dra sig till minnes de ovan anförda uppgifterna om de rikas omfattande arrenderingar av jord) eller med specerivaror, om han handlar med hampa, hö, boskap o. s. v. eller om han handlar med pengar (ockrare) – han representerar dock en enda ekonomisk typ, hans operationer vilar i grund och botten på ett och samma ekonomiska förhållande. Vidare: att kapitalets roll i den ryska byalagsbyn inte har uttömts med skuldslaveri och ocker, att kapitalet också vänder sig till produktionen, det kan man se därav, att de välbärgade bönderna sätter in pengar inte bara i handelsinrättningar och företag (se ovan) utan också i förbättrande av jordbruket, i köp och arrendering av jord, i förbättring av redskapen, lejande av arbetare o. s. v. Om kapitalet inte vore istånd att på vår landsbygd skapa något annat än skuldslaveri och ocker, så skulle vi inte med ledning av uppgifterna om produktionen kunnat konstatera bondeståndets sönderfallande, uppkomsten av en lantbourgeoisi och ett lantproletariat – då skulle hela bondeståndet ha utgjort en tämligen likartad typ av nödlidande jordbrukare, från vilka blott ockrarna skulle ha skilt sig, och det uteslutande genom den mängd pengar de äger och inte genom sin jordbruksproduktions omfattning och tillstånd. Av de olika uppgifterna härovan följer slutligen den viktiga satsen, att handels- och ockrarkapitalets självständiga utveckling på vår landsbygd *hämmar* bondeståndets sönderfallande. Ju längre handelns utveckling fortskrider, i det den närmar landsbygden till staden, tränger undan de primitiva landsortsmarknaderna och undergräver lanthandlarens monopolställning, ju mer de på europeiskt sätt riktigt reglerade kreditformerna utvecklas och tränger undan byockraren – desto längre och djupare måste bondeståndets sönderfallande fortskrida. De välbärgade böndernas kapital, som trängts undan ur småhandeln och ockret, vänder sig i mera omfattande skala till produktionen, en process som redan nu börjat.

10. En annan viktig företeelse i vår landsbygds ekonomi, som verkar hämmande på bondeståndets sönderfallande, är kvarlevorna av dagsverkshushållningen, d. v. s. avtjänandet. Avtjänandet grundar sig på arbetets betalning in natura, och följaktligen på en svag utveckling

[1] Hr V. V. har berört denna fråga redan på första sidan av sin "Kapitalismens öden", men varken i detta eller något annat av sina verk har han försökt undersöka uppgifterna om förhållandet mellan handels- och industrikapitalet i Ryssland. Hr N.-on har, trots sina anspråk på att riktigt följa Marx' teori, emellertid föredragit att ersätta den exakta och klara kategorin "handelskapital" med en oklar och dimmig term, som han själv uppfunnit: "kapitalisering" eller "inkomstkapitalisering"; och under beteckning av denna dimmiga term har han lyckligt och väl klarat sig förbi denna fråga, direkt förbigått den. Enligt honom är den kapitalistiska produktionens förelöpare i Ryssland inte handelskapitalet utan ... "folkproduktionen".

av varuhushållningen. Vad avtjänandet förutsätter och behöver är just medelbonden, som inte är riktigt förmögen (ty då skulle han inte behöva underkasta sig avtjänandet) men inte heller proletär (ty för att åtaga sig avtjänande måste man ha egna inventarier, måste man ha ett åtminstone något så när ”ordnat” jordbruk).

Då vi härovan sade, att bondebourgeoisin i dag är herre på landsbygden, abstraherade vi från följande faktorer, som hämmar sönderfallandet: skuldsättningen, ockret, avtjänandet m. m. I verkligheten är det oftast inte representanterna för bondebourgeoisin som är de verkliga herrarna på landsbygden i dag utan byockrarna och de kringboende jordägarna. En dylik abstrahering är dock metodiskt fullt tillåtlig, ty på annat sätt kan man inte undersöka den inre strukturen av de ekonomiska förhållandena hos bönderna. Det är av intresse att notera, att också en folklighetsman använder denna metod, bara med den inskränkningen att han blir stående på halva vägen och inte för sitt resonemang till slut. Då hr V. V. i ”Kapitalismens öden” talar om skattetrycket o. s. v., anmärker han, att det av dessa grunder ”inte längre existerar några naturliga (sic!) existensbetingelser” för byalaget, för ”miren” (s. 287). Utmärkt. Men hela frågan består just däri, vilka dessa ”naturliga betingelser” är, som ännu inte existerar för vår landsbygd. För att besvara denna fråga är det nödvändigt att undersöka strukturen av de ekonomiska förhållandena inom byalaget, sedan man upphävt – om man kan uttrycka sig så – kvarlevorna från den gamla tiden före reformen, som döljer dessa ”naturliga livsbetingelser” för vår landsbygd. Om hr V. V. hade gjort det, skulle han ha sett, att denna landsbygdsförhållandenas struktur visar på ett fullständigt sönderfallande av bondeståndet, att ju fullständigare skuldsättning, ocker, avtjänande m. m. tränges undan, desto grundligare försiggår bondeståndets sönderfallande.[1] Vi har ovan på grundval av semstvostatistikens uppgifter påvisat, att detta sönderfallande redan nu är ett fullbordat faktum, att bondeståndet fullständigt splittrats i grupper, som står i motsatsförhållande till varandra.

Kapitel III. Jordägarnas övergång från dagsverkshushållning till kapitalistiskt jordbruk

Från bondejordbruket måste vi nu övergå till godsägarjordbruket. Vår uppgift består i att i allmänna drag granska den givna socialekonomiska strukturen i godsägarjordbruket och skissera det karakteristiska i denna strukturs utveckling under tiden efter reformen.

I. Dagsverkshushållningens grunddrag

Som utgångspunkt för undersökningen av det nuvarande systemet för godsägarjordbruket måste man ta strukturen av det jordbruk, som var det förhärskande under livegenskapens tid. Det dåvarande hushållningssystemets väsen bestod i att all jord i den givna jordbruksenheten, d. v. s. det givna arvgodset, uppdelades i herrejord och bondejord; den sistnämnda utlämnades som skiftesjord till bönderna, vilka (i det de också erhöll andra produktionsmedel – exempelvis skog, understundom kreatur o. s. v.) med sitt arbete och sina arbetsredskap brukade den och fick sitt uppehälle av den. Produkten av detta böndernas arbete utgjorde den nödvändiga produkten, för att använda den teoretiska politiska ekonomins terminologi; nödvändig för bönderna, emedan det gav dem existensmedel, för godsägaren emedan det gav honom arbetskraft; precis på samma sätt, som den produkt, som ersätter den variabla delen av kapitalets

[1] Apropå. Då vi talar om hr V. V:s ”Kapitalismens öden” och särskilt om kap. VI, ur vilket citatet är hämtat, kan vi inte underlåta att påpeka, att det innehåller mycket goda och fullständigt riktiga ställen. Nämligen – de sidor, där författaren *inte* talar om ”kapitalismens öden” och till och med *inte alls* om kapitalismen men om sätten att indriva pålagorna. Det är karakteristiskt, att hr V. V. därvid inte märker det oslitliga sambandet mellan dessa indrivnings-metoder och kvarlevorna från dagsverkshushållningen, *vilken han* (som vi längre fram skall visa) *har panna att idealisera*!

värde, är den nödvändiga produkten i det kapitalistiska samhället. Böndernas merarbete bestod däremot i att de brukade godsägarjorden med *samma* redskap; produkten av detta arbete kom godsägaren till godo. Merarbetet var här följaktligen till rummet skilt från det nödvändiga arbetet: för godsägaren brukade de herrejorden, för sig själva – sin skiftesjord; för godsägaren arbetade de vissa dagar i veckan och de andra dagarna för sig själva. Bondens ”skifte” tjänade sålunda vid denna hushållning i viss mån som arbetslön in natura (för att uttrycka sig med ord som motsvarar moderna begrepp) eller som ett medel att garantera godsägaren arbetskraft. Böndernas ”eget” jordbruk på deras skiftesjord var betingelsen för godsägarjordbruket, det avsåg att ”garantera” inte existensmedel för bonden utan arbetskraft för godsägaren.[1]

Detta ekonomiska system kallar vi just dagsverkshushållning. Det är uppenbart, att dess förhärskande ställning var beroende av följande nödvändiga betingelser: för det första att det rådde naturahushållning. Det feodala godset måste utgöra ett självtillräckligt, isolerat helt, som befann sig i mycket svag kontakt med den övriga världen. Godsägarnas produktion av spannmål för avsalu, som särskilt utvecklade sig under livegenskapens sista tid, var redan ett förebud till den gamla regimens sönderfallande. För det andra var det för en dylik hushållning nödvändigt, att den omedelbara producenten tilldelades produktionsmedel i allmänhet och jord i synnerhet; än mer – att han bands vid torvan, emedan godsägaren eljest inte var garanterad arbetshänder. Följaktligen är metoderna att utvinna merprodukt diametralt motsatta under dagsverkshushållningen och den kapitalistiska hushållningen: den förstnämnda grundar sig på att producenten tilldelas jord, den senare på att producenten befrias från jorden.[2] För det tredje är betingelsen för ett dylikt hushållssystem bondens personliga beroende av godsägaren. Om inte godsägaren hade omedelbar makt över bondens person, skulle han inte ha kunnat tvinga en person som tilldelats jord och bedrev eget jordbruk att arbeta för sig. Det är följaktligen nödvändigt med ett ”utom-ekonomiskt tvång”, som Marx säger i sin karakteristik av denna hushållningsgren (vilken han såsom ovan nämnts hänför till kategorin *arbetsränta*. *Das Kapital*, III, 2, 324). Formerna och graderna för detta tvång kan vara de mest skilda, från livegenskapstillståndet till den bristande jämlikhet för bönderna som ståndsindelningen innebär. För det fjärde slutligen har vi en betingelse för och en följd av det beskrivna ekonomiska systemet i teknikens ytterst låga nivå och föråldrade tillstånd, ty jordbrukets bedrivande låg i händerna på småbönderna, som pressades av nöden och förnedrades genom personligt beroende och andligt mörker.

II. Dagsverkshushållningens förenande med det kapitalistiska systemet.

Dagsverkshushållningens system undergrävdes genom livegenskapens upphävande. Alla de viktigaste grundvalarna för detta system undergrävdes: naturahushållningen, det feodala arvgodsets karaktär av ett slutet och självtillräckligt helt, det nära sambandet mellan dess skilda beståndsdelar, godsägarnas makt över bönderna. Bondejordbruket skildes från godsägarjordbruket, för bonden gällde det nu att friköpa sin jord, så att den helt blev hans egendom, för

---

[1] Synnerligen utmejslat karakteriserar A. Engelhardt denna hushållningsstruktur i sina ”Brev från landsbygden” (St. Petersburg 1885, s. 556-557). Han påvisar fullständigt riktigt, att livegenskapshushållningen var ett visst regelrätt och avslutat system, där godsägaren var den bestämmande kraften, som tilldelade bönderna jord och anvisade dem det ena eller andra arbetet.

[2] Engels skrev år 1887 följande i ett bemötande av Henry Georges, vilken påstod att exproprieringen av befolkningens massa är den stora och universella orsaken till fattigdomen och förtrycket: ”Historiskt är detta inte fullständigt riktigt... Under medeltiden blev inte folkets befriande (expropriation) *från* jorden utan tvärtom dess bindande (appropriation) *vid* jorden källan till den feodala exploateringen. Bonden behöll sin jord, men blev bunden vid denna såsom livegen och var skyldig att betala godsägaren tribut i arbete eller produkter.” (”The condition of the working class in England in 1844”. New York 1887. Preface p. III. Arbetarklassens läge i England år 1844. Förordet s. III. – *Red.*)

godsägaren att övergå till det kapitalistiska hushållningssystemet, vilket såsom vi nyss anmärkt vilar på diametralt motsatta grundvalar. Men en dylik övergång till ett fullständigt annat system kunde naturligtvis inte försiggå med en gång, och det av två skilda grunder. För det första existerade ännu inte de betingelser, som den kapitalistiska produktionen kräver. Det krävdes en klass av människor, som var vana vid lönarbete, det krävdes att böndernas inventarier ersattes med godsägarnas; det krävdes att jordbruket organiserades såsom varje annat handels- och industriföretag och inte såsom herrarnas angelägenhet. Alla dessa betingelser kunde blott utvecklas så småningom, och några godsägares försök under den första tiden efter reformen att från utlandet beställa utländska maskiner och till och med utländska arbetare kunde inte sluta annorlunda än med ett fullständigt fiasko. En annan orsak, som gjorde det omöjligt att med en gång övergå till ett kapitalistiskt tillstånd, bestod däri att den gamla dagsverkshushållningens system endast undergrävts men inte slutgiltigt avskaffats. Bondejordbruket var inte tillräckligt skilt från godsägarnas, då de sistnämnda behöll i sina händer ytterst väsentliga delar av böndernas skiften: de ”avskurna jordstyckena”, skog, ängsmark, vattningsställen, betesmark m. m. Utan dessa områden (eller servituter) var bönderna absolut inte i stånd att bedriva ett självständigt jordbruk, och godsägarna hade på så sätt möjlighet att fortsätta det gamla hushållningssystemet i form av avtjänande. Möjligheten till ett ”utom”-ekonomiskt tvång blev också kvar: det tidvis förpliktade tillståndet, den solidariska borgen, husagans tillämpande mot bonden, dennes utlämnande till offentliga arbeten o. s. v.

Den kapitalistiska hushållningen kunde alltså inte uppkomma med en gång och dagsverkshushållningen inte försvinna med en gång. Det enda möjliga hushållningssystemet var alltså ett övergångssystem, ett system som i sig förenade drag av såväl dagsverkssystemet som det kapitalistiska systemet. Och faktiskt karakteriseras godsägarjordbrukets struktur efter reformen just av dessa drag. I all den oändliga mångfalden av former, som är utmärkande för en övergångsperiod kan det moderna godsägarjordbrukets ekonomiska organisation reduceras till två huvudsystem i de mest olika sammansättningar, nämligen *avtjänande*-systemet[1] och det *kapitalistiska* systemet. De förstnämnda består i att jorden brukas med de kringboende böndernas redskap, varvid formen för betalningen inte ändrar det väsentliga i detta system (vare sig denna betalning utgår i pengar som vid ackordslön, eller i form av produkter, som vid hälftenbruket, eller i form av jord eller nyttjanderätt av olika slag, såsom vid avtjänandet i ordets inskränkta betydelse). Detta betyder att dagsverkshushållningen direkt lever kvar,[2] och den ovan givna ekonomiska karakteristiken av denna sistnämnda kan nästan helt och hållet tillämpas på avtjänandesystemet; det enda undantaget är att vid en av avtjänandesystemets former en av betingelserna för dagsverkshushållningen bortfaller: vid ackordslön möter vi nämligen kontantbetalning i stället för arbetets betalning in natura. Det kapitalistiska systemet består i anställande av lönarbetare (för år, säsong, dag m. m.), vilka brukar jorden med ägarens redskap. De nämnda systemen sammanflätas i verkligheten på det mest olikartade och sällsamma sätt: i en mängd godsägarjordbruk förenas båda systemen och användes alltefter de

[1] Vi ersätter nu termen ”dagsverk” med termen ”avtjänande”, då det sistnämnda uttrycket mer motsvarar förhållandena efter reformen och redan är ett gängse uttryck i vår litteratur.

[2] Här ett exempel, som är alldeles särskilt karakteristiskt: ”I södra delen av kretsen Jelets” (Orel-guvernementet) – skriver en av jordbruksdepartementets korrespondenter – ”brukas storgodsens jord, vid sidan av den jord som bearbetas av årsanställda arbetare, till en betydande del av bönder, vilka som ersättning får jordarrenden. De tidigare livegna fortsätter att arrendera jord av sina tidigare godsägare och för detta brukar de deras jord. Sådana byar bär fortfarande beteckningen ifrågavarande godsägares ‘*dagsverksbyar*’” (S. A. Korolenko: ”Det fria lönarbetet o. s. v.”, s. 118). Eller ett annat exempel: ”På mitt gods – skriver en annan godsägare – utföres allt arbete av mina tidigare bönder (8 byar, ungefär 600 själar), för vilket de får betesmark för sin boskap (mellan 2.000 och 2.500 desj.); endast den första plöjningen och sådden med såningsmaskiner utföres av säsongarbetare” (ibid., s. 325. Från kretsen Kaluga).

olika slagen av jordbruksarbeten.[1] Det är fullt naturligt, att förenandet av så olikartade och rentav motsatta hushållningssystem i realiteten leder till en hel rad av de mest djupgående och invecklade konflikter och motsägelser, att trycket av dessa motsägelser kommer en hel rad jordbrukare att gå under o. s. v. Allt detta är företeelser, som är utmärkande för varje övergångsperiod.

Om vi ställer frågan hur pass utbredda dessa båda system är, så måste man först nämna, att det inte finns några noggranna statistiska uppgifter om denna fråga och att sådana även svårligen skulle kunna samlas: för detta kräves att man prövar inte bara samtliga gods utan också samtliga ekonomiska operationer på alla gods. Det föreligger blott ungefärliga uppgifter i form av en allmän karakteristik av enskilda trakter angående det ena eller det andra systemets förhärskande ställning. I sammanfattad form för hela Ryssland anföres uppgifter av dylikt slag i den ovan citerade publikationen från jordbruksdepartementet: ”Det fria lönarbetet o. s. v.” Hr Annenskij har på grundval av dessa uppgifter sammanställt ett mycket åskådligt kartogram, som visar de båda systemens utbredning (”Skördarnas inflytande o. s. v.”, I, s. 170). Vi ordnar dessa uppgifter i form av en tabell och kompletterar denna med uppgifter om den privatägda åkerjordens omfattning åren 1883-87 (enligt ”Rysk riksstatistik”. IV. Genomsnittsskörden i europeiska Ryssland under femårsperioden 1883-87. St. Petersburg 1888).[2]

Guvernementsgrupper enligt det förhärskande hushållningssystemet hos jordägarna	Antal guvernement			åkerareal (spannmål och potatis) på privatägd jord (i tusen desj.)
	I svartmylleområdet	övriga guvernement	Tillsammans	
1. Guvernement med övervägande *kapitalistiskt* system	9	10	19	7 407
II. Guvernement med övervägande *blandat* system	3	4	7	2 222
III. Guvernement med övervägande *avtjänande*-system	12	5	17	6 281
	24	19	43	15 910

Medan alltså avtjänandet överväger i de rent ryska guvernementen, måste man för det europeiska Ryssland i allmänhet erkänna det kapitalistiska systemet som dominerande inom godsägarjordbruket. Därvid uttrycker vår tabell inte på långt när denna dominerande ställning fullständigt, ty i grupp I finns det guvernement, där avtjänandet inte alls användes (exempelvis de baltiska), under det att det i grupp III inte finns ett enda guvernement, troligen inte ens ett

[1] ”De flesta jordbruk bedrives på så sätt, att en del av jorden, om också den allra obetydligaste, brukas av ägarna med tillhjälp av egna redskap och med hjälp av arbetare, som anställts för ett år” m. m., ”hela den övriga delen av jorden utarrenderas till bönderna för bearbetning eller hälftenbruk”, eller de betalas antingen med jord eller i pengar (”Det fria lönarbetet”, ibid., 96) ... ”På flertalet gods existerar samtidigt nästan alla eller många sätt för anställande av arbetare” (d. v. s. sätt ”att förse jordbruket med arbetskraft”). ”Rysslands åkerbruk och skogshushållning”. Utgiven av jordbruksdepartementet för utställningen i Chicago. St. Petersburg, 1893, s. 79.

[2] Av de 50 guvernementen i europeiska Ryssland frånräknas Arkangelsk, Vologda, Olonets, Vjatka, Perm, Orenburg och Astrakan, i vilka guvernement man åren 1883-87 räknade sammanlagt 562.000 desj. privatägd åkerjord vilken uppgick till 16.472.000 desj. i hela det europeiska Ryssland. – Till grupp I har förts följande guvernement: de 3 baltiska, 4 västliga (Kovno, Vilna, Grodno, Minsk); 3 sydvästliga (Kiev, Volhynien, Podolien); 5 sydliga (Cherson, Taurien, Bessarabien, Jekaterinoslav, Donområdet); 1 sydöstligt (Saratov), vidare Petersburg-, Moskva-och Jaroslavl-guvernementen. Till grupp II: Vitebsk, Mogilev, Smolensk, Kaluga, Voronesj, Poltava och Charkov. Till grupp III har vi fört de övriga guvernementen. – För att uppnå större noggrannhet borde man från hela arealen privatägd åkerjord ha borträknat den åkerjord, som tillhör arrendatorerna, men några uppgifter av dylikt slag föreligger inte. Vi påpekar dock, att en dylik rättelse knappast skulle förändra vår slutsats om det kapitalistiska systemets förhärskande ställning, då i svartmylleområdet en stor del av den privatägda åkerjorden arrenderas och avtjänande-systemet är det förhärskande i guvernementen i detta område.

enda jordbruksgods, där inte åtminstone delvis det kapitalistiska systemet skulle komma till användning. Här en illustration till detta på grundval av semstvostatistikens uppgifter

(*Raspopin:* ”Det privatägda jordbruket i Ryssland enligt semstvostatistikens uppgifter”. ”Juriditjeskij Vjestnik” 1887, nr 11-12, nr 12, s. 634):

Kursk-guvernementets kretsar	Procentsats gods med fria lönearbetare		Procentsats gods med lantarbetare	
	Medelstora	Stora	Medelstora	Stora
Dmitrov	53,3	84,3	68,5	85,0
Fatjesj	77,1	88,2	86,0	94,1
Ljgov	58,7	78,8	73,1	96,9
Sudsja	53,0	81,1	66,9	90,5

Slutligen måste man påpeka, att avtjänandesystemet understundom övergår i det kapitalistiska systemet och till den grad sammansmälter med detta, att det blir nästan omöjligt att skilja det ena från det andra och hålla dem isär. Bonden arrenderar exempelvis ett stycke jord och förpliktar sig därvid att avtjäna detsamma under ett bestämt antal dagar (en företeelse vilken som bekant är den mest utbredda. Se exemplen i följande paragraf). Hur skall man nu kunna skilja mellan en sådan ”bonde” och ”lantarbetaren” i Västeuropa och Baltikum, som får ett litet jordstycke mot det att han förpliktar sig att arbeta ett bestämt antal dagar? Livet skapar sådana former, som med anmärkningsvärd kontinuitet förenar till sina grunddrag motsatta hushållningssystem. Det blir omöjligt att säga, var ”avtjänandet” slutar och var ”kapitalismen” börjar.

Sedan vi sålunda fastställt det grundläggande faktum, att hela mångfalden av former för det moderna godsägarjordbruket utmynnar i två system, avtjänandet och det kapitalistiska systemet, i deras olika kombinationer – skall vi nu övergå till en ekonomisk karakteristik av de båda systemen och undersöka, vilket av dessa system som under inflytande av hela den ekonomiska evolutionens gång tränger undan det andra.

III. Karakteristik av avtjänande systemet.

Formerna för avtjänandet är, som redan ovan påpekats, utomordentligt olikartade. Understundom låter bönder för kontantbetalning leja sig att med sina egna redskap bearbeta godsägarjorden – s. k. ”ackordsarbete”, ”arbetsförtjänst pr desjatin”,[1] brukning ”ringvis”[2] (d. v. s. en desj. vårsådd och en desj. höstsådd) o. s. v. Understundom lånar bönderna spannmål eller pengar mot förpliktelsen att avtjäna antingen hela skulden eller räntan på skulden.[3] Vid denna form framträder särskilt klart det drag, som är utmärkande för avtjänandesystemet överhuvud taget, nämligen karaktären av skuldslaveri och ocker hos ett dylikt lejande av arbetskraft. Understundom arbetar bönderna ”för olovligt bete” (d. v. s. förpliktar sig att avtjäna de böter som lagligt utdömts för olovligt bete) eller de arbetar helt enkelt ”för ärans skull” (jfr Engelhardt, 1. c., s. 56) – d. v. s. gratis, för blotta kosten, för att inte förlora andra ”biförtjänster” hos godsägaren. Mycket utbrett är slutligen avtjänandet mot jord, antingen i form av hälftenbruk eller i direkt form av arbete för den till bönderna utarrenderade jorden, betesmarkerna o. dyl.

Mycket ofta antar därvid betalningen för den arrenderade jorden de mest olikartade former, vilka understundom till och med förenas med varandra, så att vid sidan av kontantbetalning

[1] ”Samling statistiska uppgifter Rjasan-guvernementet.”
[2] Engelhardt, 1. c.
[3] ”Samling statistiska uppgifter om Rjasan-guvernementet.” tet”, bd V, häfte 1, Moskva 1879, s. 186-189. Vi hänvisar till källorna endast för exemplets skull. Hela litteraturen om bönderna och det privatägda jordbruket innehåller en mängd dylika hänvisningar.

också figurerar betalning i form av produkter och ”avtjänande”. Härnedan några exempel: för varje desjatin arrenderad jord bearbetning av 1½ desj. plus 10 ägg plus 1 höna plus 1 kvinnoarbetsdag; för 43 desj. vårsådd 12 rubel pr desj. och 51 desj. höstsådd 16 rubel kontant pr desj. plus tröskning av ett visst antal skylar havre, 7 skylar bovete och 20 skylar råg plus gödsling av den arrenderade jorden med gödsel från *egen* ladugård, och det inte mindre än 5 desj. med 300 lass pr desjatin (Karysjev: ”Arrenden”, s. 348). Här förvandlas till och med bondehushållets gödsel till en beståndsdel av det privatägda jordbruket! Avtjänandets utbredning och dess mångfald av former framgår redan av överflödet på beteckningar på detsamma: ”otrabotki”, ”otbutsji”, ”otbutki”, ”barsjtsjina”, ”basarinka”, ”posobka”, ”pansjtsjina”, ”postupok”, ”vyjomka” o. dyl.[1] (ibid., 342). Understundom förpliktar sig bonden därvid att utföra det arbete, ”som godsherrn bestämmer” (ibid., 346), han förpliktar sig att överhuvud ”tjäna” honom, vara honom ”lydig”, vara honom ”behjälplig”. Avtjänandet omfattar ”hela lanthushållningens arbetscykel”. Med tillhjälp av avtjänandet utföres alla lantbrukets operationer i fråga om bearbetandet av fälten och skörden av spannmål och hö, upplägges förråd av ved, utföres körslor (346-347), repareras tak och skorstenar (354, 348); bönderna förpliktar sig att leverera höns och ägg (ibid.). En forskare, som undersökt Gdov-kretsen i guvernementet St. Petersburg, säger mycket riktigt, att de former av avtjänande man påträffar bär ”den karaktär, som det tidigare dagsverket före reformen hade” (349).[2]

En särskilt intressant form av avtjänande mot jord är det s. k. avtjänande- och naturaarrendet.[3] I föregående kapitel såg vi, att kapitalistiska förhållanden uppträder i bondearrendet; här ser vi ett ”arrende”, som helt enkelt är en kvarleva av dagsverkshushållningen[4] och som understundom helt omärkligt övergår till det kapitalistiska systemet att säkra godsen lantarbetare genom att lämna dem jordstycken. Semstvostatistikens uppgifter visar obestridligt detta samband mellan sådana ”arrenden” och det egna jordbruket hos dem, som arrenderar ut jord.

”Med utvecklingen av de privata godsens eget jordbruk uppstår för godsägarna ett behov att *garantera sig tillgång till arbetare vid den tid då de behövs.* Därför utvecklas hos dem i många trakter en strävan att utarrendera jord till bönderna mot avtjänande eller mot en del av produkterna tillsammans med avtjänande ...” Detta hushållningssystem ... ”har inte ringa utbredning. Ju oftare de som arrenderar ut jord bedriver eget jordbruk, ju mindre utbudet av arrendejord är och ju ivrigare efterfrågan på densamma är, i desto bredare skala utvecklas också denna form av jordarrende” (ibid., 266, jfr också s. 367).

Vi har här alltså framför oss ett arrende av alldeles särskilt slag, som inte är ett uttryck för att jordägaren avstår från eget jordbruk utan för det faktum att *det privatägda jordbruket utvecklas* – som inte är ett uttryck för att bondejordbruket befästes genom att dess jordägor utvidgas utan för det faktum, att *bonden förvandlas till lantarbetare*. I föregående kapitel såg vi, att arrendet i bondejordbruket har en tveeggad betydelse, för några är det en fördelaktig utvidgning av jordbruket, för andra är det något som tillgripes under nödens inflytande. Nu ser vi att utarrenderingen av jord också för godsägarjordbrukets vidkommande har en tve-

---

[1] Alla dessa provins- och dialektuttryck sammanhänger med avtjänande, dagsverke, herretjänst o. dyl. – *Red.*

[2] Det är anmärkningsvärt, att hela den väldiga mångfalden av olika former för avtjänande i Ryssland, av olika arrendeformer med varjehanda tilläggsbetalningar o. dyl. *fullständigt* återfinnes i de grundformer för det förkapitalistiska jordbruket, som Marx skildrat i kap. 47 i tredje bandet av ”Kapitalet”. I föregående kapitel har redan nämnts, att dessa grundformer var tre: 1. arbetsränta; 2. produkt- eller naturaränta och 3. penningränta. Därför är det fullt naturligt, att Marx ville taga just ryska uppgifter för att illustrera avsnittet om jordräntan.

[3] Enligt ”Semstvostatistikens resultat” (bd II) uppgår den jord som bönderna arrenderar för pengar till 76 % av all den jord de arrenderar, den de arrenderar mot avtjänande till 3-7 %, den de arrenderar mot del i produkterna till 13-17 % och slutligen den jord de arrenderar mot blandad betalning till 2-3 %.

[4] Jämför de exempel, som anförts i anmärkningen på s. 133. Under dagsverkshushållningen gav godsägaren bonden jord, för att bonden skulle arbeta åt honom. Vid utarrenderandet av jorden mot avtjänande har saken uppenbart en och samma ekonomiska sida.

eggad betydelse: understundom är den ett överlämnande av jordbruket till en annan person mot inbetalande av jordränta; understundom är den ett sätt att bedriva det egna jordbruket, ett sätt att trygga godset arbetskraft.

Låt oss övergå till frågan om arbetets betalning vid avtjänandet. Uppgifterna från de olika källorna vittnar enstämmigt om att betalningen av arbetet vid avtjänandet och städslandet för skuld alltid är *lägre* än vid det kapitalistiska ”fria” lönarbetet. Detta bevisas för det första därav att naturaarrendet, d. v. s. avtjänandet och hälftenbruket (vilka som vi nyss såg blott är ett uttryck för avtjänandet och städslandet för skuld), som allmän regel överallt är *dyrare* än det kontanta arrendet, och därtill betydligt dyrare (ibid., 350), stundom dubbelt så dyrt (ibid., 356, kretsen Rsjev, Tver-guvernementet). För det andra är naturaarrendet allra starkast utvecklat hos de fattigaste bondegrupperna (ibid., 261 ff.). Det är ett arrende av tvingande nöd, ett ”arrende” av en bonde, som inte längre har kraft att förhindra att han på detta sätt förvandlas till lönarbetare i jordbruket. De välbärgade bönderna strävar att arrendera jorden mot kontant betalning.

”Arrendatorn begagnar sig av varje liten möjlighet att erlägga arrendesumman i pengar och på så sätt göra priset för brukandet av den främmande jorden billigare” (ibid., 265); och inte bara för att göra arrendepriset billigare, tillägger vi, utan också för att frigöra sig från arbetet på slavvillkor. I kretsen Rostov vid Don har man till och med konstaterat ett så anmärkningsvärt faktum som att det förekommer en övergång från penningarrende till delbruk allteftersom arrendepriserna stiger, och detta *trots att böndernas andel i delbruket minskar* (s. 266, ibid.). Betydelsen av naturaarrendet, vilket slutgiltigt ruinerar bonden och förvandlar honom till lantarbetare, illustreras fullt tydligt av detta faktum.[1] För det tredje visar en direkt jämförelse mellan arbetslönen vid avtjänandet och det kapitalistiska ”fria” lönarbetet en högre nivå för det sistnämnda. I den citerade publikationen från jordbruksdepartementet: ”Det fria lönarbetet o. s. v.” beräknar man att bonden mot det att han med egna redskap bearbetar en desjatin höstsådd erhåller en genomsnittsbetalning av 6 rubel (uppgifter om centrala svartmylle-området under åtta-årsperioden 1883-91). Om vi beräknar värdet av samma arbete vid fri anställning, får vi siffran 6 rubel 19 kopek blott för arbetet utan häst (betalningen för hästens

[1] Sammanfattningen av de nyaste uppgifterna om arrendena (hr Karysjev i boken ”Skördarnas inflytande o. s. v.”, bd I) har fullständigt bekräftat att blott nöden tvingar bonden att ta jord på hälftenbruk eller mot avtjänande och att de bemedlade bönderna föredrar att arrendera mot kontantbetalning (s. 317-330), då naturaarrendet jämt och ständigt är ojämförligt mycket dyrare för bonden än penningarrendet (s. 342-346). Men alla dessa fakta har inte hindrat hr Karysjev att framställa saken på så sätt, att ”den mindre bemedlade bonden ... får möjlighet att bättre tillfredsställa sina behov av livsmedel genom att i någon mån utvidga sin åkerareal med främmande areal i form av hälftenbruk” (s. 321). Till vilka virriga föreställningar kan det inte leda, när man startar med en förutfattad sympati för ”naturahushållningen”! Vad som bevisats är att naturaarrendet är dyrare än penningarrendet, att det utgör ett slags trucksystem (utbetalning av arbetarnas arbetslön med varor. Red.) i jordbruket, att det slutgiltigt ruinerar bonden och förvandlar honom till lantarbetare – men vår ekonom pratar om förbättring av födan! Se bara, hälftenbruksarrendet ”måste hjälpa” den ”nödlidande ... delen av lantbefolkningen att få” arrendera jord (s. 320). ”Hjälp” kallar hr ekonomen det att få jord på de sämsta tänkbara villkor, på villkor att bonden förvandlas till lantarbetare! Man frågar sig, vad är det då för skillnad mellan de ryska folklighetsmännen och de ryska agrarerna, som alltid var och alltid är redo att visa den ”nödlidande delen av lantbefolkningen” en dylik ”hjälp”? I förbigående ett intressant exempel. I Chotinkretsen i guvernementet Bessarabien beräknar man medeldagslönen för en hälftenbrukare till 60 kopek och för en daglönare under sommaren till 35-50 kopek. ”Därav följer att *hälftenbrukarens förtjänst dock är högre än lantarbetarens lön*” (334; kursiveringen av hr Karysjev). Detta ”dock” är synnerligen karakteristiskt. Men har inte hälftenbrukaren till skillnad från lantarbetaren utgifter för jordbruket? Måste han inte hålla häst och seldon? Varför inte räkna med dessa utgifter? Om medeldagslönen under sommaren i guvernementet Bessarabien är 40-77 kopek (1883-87 och 1888-92), så uppgår medeldagslönen för en arbetare med hästutrustning till 1241-80 kopek (1883-87 och 1888-92). Månne inte snarare ”därav följer”, att lantarbetaren ”dock” får mer än hälften-brukaren? Medeldagslönen för en arbetare utan häst (i genomsnitt för hela året) uppgår för guvernementet Bessarabien till 67 kopek under åren 1882-91 (ibid. 178).

arbete kan inte sättas lägre än till 4 rubel 50 kopek, 1 c., 45). Författaren anser med full rätt att en dylik företeelse är ”absolut onormal” (ibid.). Vi anmärker blott, att den högre betalningen av arbetet vid ren kapitalistisk anställning i jämförelse med alla former av livegenskap och andra förkapitalistiska förhållanden är ett faktum som fastslagits inte bara för jordbruket utan också för industrin, inte bara för Ryssland utan också för andra länder. Härnedan semstvo-statistikens mera noggranna och utförliga uppgifter till denna fråga (”Samling statistiska uppgifter för kretsen Saratov”, bd I, avsnitt III, s. 18-19. Citerade efter hr Karysjevs ”Arrenden”, s. 352):

Kretsen Saratov.

Arbetets art	Genomsnittsbetalning (i rubel) för bearbetning av en desjatin				
	Vid vinterkontrakt och erhållande 80-100 % av lönen i förskott	Vid avtjänande för arrenderad jord		Vid fritt lönarbete enligt uppgifter av	
		Enligt skriftliga villkor	Enligt arrendatorernas uppgifter	företagarna	arbetarna
Fullständig bearbetning och skörd med körsel och tröskning	9,6	–	9,4	20,5	17,5
Detsamma utan tröskning (vårsäd)	6,6	–	6,4	15,8	13,5
Detsamma utan tröskning (höstsäd)	7,0	–	7,5	15,2	14,8
Bearbetning	2,8	2,8		4,8	3,7
Skörd (med mejning och körsel)	3,6	3,7	3,8	10,1	8,5
Skörd (utan körsel	3,2	2,6	3,3	8,0	8,1
Slåtter (utan körsel)	2,1	2,0	1,8	3,5	4,0

Vid avtjänandet (precis som också vid anställning på slavvillkor förenat med ocker) visar sig alltså betalning en för arbetet vanligen vara mer än dubbelt så låg i jämförelse med den kapitalistiska lönen.[1] Då endast bönder, som är bosatta på platsen och därtill obetingat sådana som ”äger skiftesjord”, kan åtaga sig avtjänande, så visar detta faktum angående den oerhörda sänkningen av betalningen klart skiftesjordens betydelse som naturalön. I dylika fall tjänar skiftesjorden också i dag fortfarande som ett medel att ”trygga” godsägaren billig arbetskraft. Men skillnaden mellan det fria och det ”halvfria”[2] arbetet är inte på långt när uttömd med skillnaden i betalning. En oerhörd betydelse har också den omständigheten, att den sistnämnda formen av arbete alltid förutsätter att den anställde är personligt beroende av företagaren, att det ”utom”-ekonomiska tvånget alltid i större eller mindre grad bevarats. Engelhardt säger mycket träffande, att det faktum att man lånar ut pengar mot avtjänande förklaras därav att sådana skulder garantera den största säkerheten: att på exekutiv väg indriva något hos bonden är svårt,

> ”men det arbete, till vilket bonden förpliktat sig, tvingar myndigheterna honom att utföra, även om hans egen säd skulle bli obärgad” (1 c., 216). ”Blott många års träldom och liveget arbete för godsherrn kan åstadkomma den” (blott skenbara) ”kallblodighet”, med vilken bonden låter sina egna sädesskylar stå kvar i regnet för att bärga främmande säd under tak (ibid., 429).

[1] Hur skall man efter detta kunna annat än som reaktionär beteckna den kritik av kapitalismen, som levereras av exempelvis en sådan folklighetsman som furst Vasiltjikov. Själva ordet ”fritt lönarbete” – utropar han patetiskt – innebär en motsägelse, ty lönarbete förutsätter osjälvständighet, och osjälvständighet utesluter ”fri vilja”. Men att kapitalismen ersätter trälens osjälvständighet med den fries osjälvständighet, det glömmer naturligtvis godsägaren som spelar ”folklig”.

[2] Hr Karysjevs uttryck, 1 c. Hr Karysjev har förgäves underlåtit att dra den slutsatsen, att hälftenbruksarrendet ”bidrar” till att det ”halvfria” arbetet fortsätter att äga bestånd.

Utan den ena eller andra formen för befolkningens bindande vid boningsorten, vid ”byalaget”, utan en viss inskränkning av de medborgerliga rättigheterna, skulle avtjänandet som system inte vara möjligt. En oundviklig följd av de skildrade dragen i avtjänandesystemet är självklart en låg arbetsproduktivitet: metoderna för bedrivandet av ett jordbruk, som baserar sig på avtjänande, kan endast vara de mest slentrianmässiga; den förslavade bondens arbete kan till sin kvalitet inte annat än likna det livegna arbetet.

Föreningen av avtjänandet och det kapitalistiska systemet gör det moderna godsägarjordbrukets struktur synnerligen lik den ekonomiska organisationen av den struktur, som var den förhärskande i vår textilindustri före den maskinella storindustrins uppkomst. I det sistnämnda fallet utförde köpmannen en del av operationerna med tillhjälp av egna verktyg och lönarbetare (spolning av garnet, färgning och appretur av väven o. s. v.), en annan del med tillhjälp av bondehemslöjdsarbetarnas verktyg, vilka bearbetade hans material för honom; i detta fall utföres en del av operationerna av lönarbetare, som använder jordägarens redskap, en annan del av bönder, som med egna redskap utför arbete på främmande jord. I det förra fallet förenade sig handelskapitalet med industrikapitalet, och hemslöjdsarbetaren pressades utom av kapitalet också av skuldsättning, mästarnas mellanhandsväsen, trucksystem m. m.; i det senare fallet förenar sig precis på samma sätt handels- och ockrarkapitalet med industrikapitalet under alla tänkbara former av lönenedpressning och ökat personligt beroende för producenten. I det förra fallet höll sig övergångssystemet kvar genom sekler på grundvalen av en primitiv hantverksteknik, och slogs sönder av den maskinella storindustrin under loppet av ungefär tre årtionden; i det senare fallet har avtjänandet hållit sig kvar nästan ända från Rysslands uppkomst (jordägarna förslavade den breda massan redan vid tiden för ”Russkaja Pravda”) och förevigat den slentrianmässiga tekniken för att först under tiden efter reformen hastigt börja lämna rum för kapitalismen. Såväl i det ena som i det andra fallet betyder det gamla systemet blott en stagnation i produktionsformerna (och följaktligen för alla samhällsförhållanden) och asiatismens herravälde. Såväl i det ena som i det andra fallet betyder de nya kapitalistiska hushållningsformerna ett väldigt framåtskridande, trots alla de motsägelser, som är utmärkande för dem.

IV. Avtjänandesystemets förfall

Man frågar sig nu, i vilket förhållande står avtjänandesystemet till hushållningen i Ryssland efter reformen?

Framför allt kan varuhushållningens tillväxt inte försona sig med avtjänandesystemet, då detta system grundar sig på naturahushållning, på en stillastående teknik, på ett oslitligt samband mellan godsägare och bonde. Därför är detta system absolut omöjligt att förverkliga i fullt utvecklad form, och varje steg av varuhushållningens och handelsjordbrukets utveckling undergräver dess existensbetingelser.

Vidare måste man lägga märke till följande omständighet. Av framställningen ovan framgår, att avtjänandet i det moderna godsägarjordbruket måste uppdelas i två former: 1. avtjänande, som blott kan utföras av en bonde med eget jordbruk, vilken har arbetsdjur och redskap (exempelvis fullständig bearbetning av en desjatin, ”ringvis”-plöjning m.), och 2. avtjänande, som också kan utföras av en lantproletär, som inte har några redskap (t. ex. skörd, slåtterarbete, tröskning o. s. v.). Det är tydligt att avtjänandet av det första och andra slaget har en motsatt betydelse såväl för bonde- som för godsägarjordbruket, och att det sistnämnda slaget av avtjänande utgör en direkt övergång till kapitalismen, varvid det flyter ihop med denna i en rad övergångar, som är fullständigt omöjliga att särskilja. Vanligen talar man i vår litteratur om avtjänandet i allmänhet utan att göra denna åtskillnad. Under den process, då avtjänandet undanträngs av kapitalismen är emellertid det faktum att tyngdpunkten förflyttas från det

första slaget av avtjänande till det andra slaget av oerhörd betydelse. Här ett exempel ur ”Samling statistiska uppgifter om Moskvaguvernementet”:

> ”På de *flesta* gods.., använder man sig av fast anställda arbetare vid bearbetningen av fälten och vid sådden, d. v. s. arbeten av vilkas sorgfälliga utförande skörderesultatet är beroende, medan skördandet av sådden, d. v. s. ett arbete vid vilket det framför allt är av vikt att det utföres snabbt och i rätt tid, överlämnas till traktens bönder mot kontant betalning eller mot betesrättigheter” (bd V, häfte 2, s. 140).

I dylika jordbruk anskaffas den största delen av arbetskraften genom avtjänande, men det kapitalistiska systemet dominerar otvivelaktigt, och ”traktens bönder” förvandlas i verkligheten till lantarbetare – av samma slag som ”kontrakterade daglönare” i Tyskland, vilka också äger jord och också tar tjänst under en bestämd del av året (se ovan, s. 117, fotnoten). Den väldiga tillbakagången av hästbeståndet hos bönderna och tillväxten av antalet gårdar utan häst till följd av missväxterna på 90-talet[1] måste oundvikligen påskynda denna process av avtjänandesystemets undanträngande genom det kapitalistiska.[2]

Slutligen måste man hänvisa till bondeståndets sönderfallande såsom den viktigaste orsaken till avtjänande-systemets förfall. Sambandet mellan avtjänandet (av det f ör st a slaget) och just böndernas mellangrupp är – såsom vi redan ovan anmärkt – klart såväl a priori som bevisbart genom semstvostatistikens uppgifter. I samlingen statistiska uppgifter för kretsen Sadonsk i Voronesj-guvernementet lämnas t. ex. uppgifter över antalet hushåll bland de olika bondegrupperna, som åtagit sig ackordsarbete. Härnedan dessa uppgifter i procentförhållanden:

Jordbrukargrupper	Jordbrukare som tagit ackordsarbete i % till hela antalet jordbrukare i resp. grupp	I procent till:	
		samtliga gårdar	gårdar som tagit ackordsarbete
Utan häst	9,9	24,5	10,5
Med 1 häst	27,4	40,5	47,5
” 2 - 3 hästar	29,0	31,8	39,6
” 4 hästar	16,5	3,2	2,3
För hela kretsen	23,3	100	100

Härav framgår tydligt, att deltagandet i ackordsarbetet minskar i de båda yttergrupperna. Den största delen av gårdarna med ackordsarbetet faller inom böndernas mellangrupp. Då ackordsarbetet i semstvostatistiken inte sällan räknas som ”biförtjänster” överhuvud taget ser vi här följaktligen ett exempel på medelböndernas typiska ”biförtjänster” – alldeles så som vi i föregående kapitel lärt känna de för de lägre och högre bondegrupperna typiska ”biför-

[1] Hästräkningen 1893-94 visade i 48 guvernement en tillbakagång i hästbeståndet hos samtliga hästägare på 9,6 % och en tillbakagång av antalet hästägare på 28.321 personer. I guvernementen Tambov, Voronesj, Kursk, Rjasan, Orel, Tula och Nisjni-Novgorod utgjorde minskningen i hästbeståndet från 1888 till 1893 – 21,2 %• I sju andra svartmylleguvernement utgjorde minskningen från 1891 till 1893 – 17 %. I 38 guvernement i europeiska Ryssland uppgick under åren 1888-91 bondgårdarnas antal till 7.922.260, av dem var 5.763.436 hästägande; under åren 1893-94 fanns det i dessa guvernement 8 288.987 gårdar och av dem 5.647.233 hästägande. Antalet hästägande gårdar sjönk alltså med 89.000, antalet gårdar utan häst ökades med 456.000. Procentsatsen gårdar utan häst steg från 27,6 % till 31,9 %. (”Ryska rikets statistik”. XXXVII. St. Petersburg 1896.) (Vi har ovan visat att antalet gårdar utan häst i europeiska Ryssland i 48 guvernement växt från 2,8 milj. åren 1888-91 till 3,2 milj. åren 1896-1900, d. v. s. från 27,3 % till 29,2 %. I fyra guvernement i södern (Bessarabien, Jekaterinoslav, Taurien, Cherson) ökade antalet gårdar utan häst från 305.800 år 1896 till 341.600 år 1904, d. v. s. från 34,7 % till 36,4 %.) *(Anmärkning till andra upplagan.)*

[2] Jfr också S. A. Korolenko: ”Det fria lönarbetet o. s. v.”, s. 46-47, där det på grundval av hästräkningarna 1882 och 1888 anföres exempel på hur minskningen i hästbeståndet hos bönderna åtföljes av en ökning av hästbeståndet hos de privata jordägarna.

tjänsterna". De former av "biförtjänster" vi där behandlade ger uttryck åt kapitalismens utveckling (handels- och industriföretag och försäljning av arbetskraft), den här behandlade formen av "biförtjänst" däremot är ett uttryck för kapitalismens efterblivenhet och avtjänandets dominerande ställning (om man förutsätter att sådana arbeten dominerar inom totalsumman av "ackordsarbetet", vilka vi hänfört till den första typen av avtjänande).

Ju längre naturahushållningens förfall och medelböndernas sönderfallande fortskrider, desto starkare måste avtjänandet trängas undan av kapitalismen. De förmögna bönderna kan naturligtvis inte tjäna som grundval för avtjänandesystemet, eftersom blott den yttersta nöd tvingar bonden att åtaga sig det sämst betalda och för hans eget jordbruk ruinerande arbetet. Men också lantproletariatet är i lika hög grad olämpligt för avtjänandesystemet, ehuru av en annan orsak: lantproletären, som inte har något jordbruk eller en obetydlig liten jordlapp, är inte så bunden vid jorden som "medel"-bonden, och till följd därav är det mycket lättare för honom att ge sig av och ta tjänst på "fria" villkor, d. v. s. mot högre betalning och utan förslavande villkor. Detta är orsaken till att våra agrarer överallt är missnöjda med böndernas utvandring till städerna och till "arbetsförtjänst på annat håll" överhuvud taget, härav deras klagan över att bönderna är "för litet bundna vid torvan" (jfr nedan, s. 190-191). Utvecklingen av det rent kapitalistiska lönarbetet undergräver fullständigt avtjänandesystemet.[1]

Det är i högsta grad anmärkningsvärt, att detta oslitliga samband mellan bondeståndets sönderfallande och avtjänandets undanträngande genom kapitalismen – ett samband, som teoretiskt är så klart – redan för länge sedan påpekats av författare i jordbruksfrågor, vilka iakttagit de skilda sätten att bedriva jordbruket på godsen. I förordet till prof. Stebuts artikelsamling om det ryska jordbruket, tillkommen under åren 1857-82, påpekar författaren, att:

> "I det nutida bondejordbruket i byalagen försiggår en *uppdelning mellan jordbruksföretagare och lantarbetare.* De förstnämnda, som blir spannmålsodlare i stor stil, börjar hålla sig med lantarbetare och upphör vanligen att taga ackordsarbete, om de inte är absolut tvungna att skaffa sig ytterligare ett stycke åkerjord eller betesmark för boskapen, vilket de nästan aldrig kan ernå på annat sätt än mot ackordsarbete; de sistnämnda kan inte åta sig något som helst dylikt ackordsarbete, då de inte har hästar. *Därav följer att det tydligt är nödvändigt att övergå till jordbruk med tillhjälp av lant-*

[1] Här ett särskilt åskådligt exempel. Semstvostatistikerna förklarar den relativa utbredningen av kontant- och natura-arrendet i de olika delarna av kretsen Bachmut i Jekaterinoslav-guvernementet på följande sätt:

"De områden där kontantarrendet är mest utbrett ... befinner sig i räjongen för stenkols- och bergsaltindustrin, och de områden där det är minst utbrett befinner sig i räjongen med stepp- och ren jordbrukskaraktär. Bönderna tar överhuvud taget ogärna främmande arbete, och särskilt när det gäller det tyngre och otillräckligt betalda arbetet på de privatägda "godsen". Arbetet i schakten och överhuvud taget i gruv- och järnhanteringen är tungt och hälsovådligt för arbetaren, men det betalas i allmänhet bättre och det lockar dem genom perspektivet till kontant betalning varje månad eller varje vecka, något som de vanligen inte ser till då de arbetar på "godset", eftersom de där antingen tjänar av för "jordlappen", "halmsäcken", "brödkakan" eller redan i förskott fått ut alla pengar för att täcka sina löpande behov o. s. v.

Allt detta föranleder arbetaren att undvika arbetet på "godset", vilket han också gör, så framt det finns en möjlighet att förtjäna pengar utanför "godset". Och en sådan möjlighet erbjuder sig mestadels just där det finns många gruvor, där man betalar arbetarna en "vacker" slant. Sedan bonden förtjänat en "slant" i gruvorna, kan han med den arrendera jord utan att behöva förplikta sig att arbeta på "godset", och på så sätt blir penningarrendet det förhärskande" (citerat efter "Sammanfattning av semstvostatistiken", bd II, s. 265). I kretsens steppområden, där det inte finns någon industri, bibehåller sig däremot delbruket och avtjänande-arrendet.

Bonden är alltså beredd att fly till och med till gruvan för att undgå avtjänandet! Den punktliga betalningen i kontanter, den opersonliga formen för anställandet och det ordnade arbetet "lockar" honom till den grad, att han *till och med* föredrar de underjordiska gruvorna framför jordbruket, det jordbruk som våra folklighetsmän älskar att skildra som den rena idyllen. Detta är just den springande punkten, att bonden på sin egen rygg känner vad det är värt, detta avtjänande, som idealiseras av agrarerna och folklighetsmännen, och hur mycket bättre rent kapitalistiska förhållanden är än det.

arbetare och detta desto snabbare som också de bönder, vilka ännu åtar sig ackordsarbete pr desjatin, på grund av sina orkeslösa hästar och den mängd arbete de åtagit sig, dåligt utför sitt arbete, såväl i fråga om kvaliteten som också ifråga om det punktliga utförandet av detsamma" (s. 20).

Hänvisningar till att böndernas ruinering leder till att avtjänandet undanträngs genom kapitalismen förekommer också i den löpande semstvostatistiken. I Orel-guvernementet konstaterades exempelvis, att spannmålsprisernas fall ruinerat många arrendatorer och att jordägarna blivit tvungna att utvidga sin egen odlade areal.

"Vid sidan av den odlade arealens utvidgande på godsen kan man överallt iakttaga en strävan att ersätta ackordsarbetet med användande av lantarbetare och att undvika utnyttjandet av böndernas redskap ..., en strävan att förbättra åkerjordens bearbetning genom införande av bättre redskap ..., att förändra jordbrukssystemet, införa foderväxtodling, utvidga och förbättra boskapsskötseln, ge den en produktiv karaktär" ("Lantbruksöversikt för Orel-guvernementet åren 1887-88", s. 124-126. Citerad efter "Kritiska anmärkningar" av P. Struve, s. 242-244). Under de låga spannmålspriserna år 1890 konstaterades i Poltava-guvernementet "en tillbakagång i böndernas arrendering av jord .. i hela guvernementet ... I motsvarighet till detta utökades på många platser, trots det starka prisfallet på spannmål, jordägarnas egen åkerareal". ("Skördarnas inflytande o. s. v." I, s. 304.)

I Tambov-guvernementet har man noterat en kraftig prishöjning för hästarbetskraften: under treårsperioden 1892-94 var dessa priser 25-30 % högre än under treårsperioden 1888-91 ("Novoje Slovo", 1896, nr 3, s. 187). Denna fördyring av hästarbetskraften – det naturliga resultatet av att böndernas hästar minskar i antal – kan inte undgå att påverka avtjänandets undanträngande genom det kapitalistiska systemet.

Vi har naturligtvis inte alls för avsikt att med dessa enskilda hänvisningar bevisa satsen om avtjänandets undanträngande genom kapitalismen: fullständiga statistiska uppgifter däröver saknas. Vi illustrerar därmed blott satsen om ett *samband* mellan bondeståndets sönderfallande och avtjänandets undanträngande genom kapitalismen. De allmänna uppgifter av masskaraktär, som obestridligt bevisar att detta undanträngande äger rum, avser användandet av maskiner och fritt lönarbete i jordbruket. Men innan vi övergår till dessa uppgifter, måste vi beröra de "folkliga" ekonomernas åsikter om det privatägda jordbruket för närvarande i Ryssland.

VII. Användandet av maskiner i jordbruket.

Med avseende på utvecklingen av lantbruksmaskinindustrin och användandet av maskiner i jordbruket, sönderfaller tiden efter reformen i fyra perioder.[1]

Den första perioden omfattar de sista åren före bondereformen och de första åren efter densamma. Godsägarna började brådskande köpa in utländska maskiner för att kunna klara sig utan de livegnas "gratis"-arbete och undgå svårigheterna i samband med anställandet av fria lönarbetare. Detta försök misslyckades naturligtvis; ivern svalnade snart och från 1863-64 sjönk efterfrågan på utländska maskiner. Mot slutet av 1870-talet började den andra perioden, som varade till 1885. Denna period karakteriseras av en synnerligen regelbunden och synnerligen snabb ökning av införseln av maskiner från utlandet; den inhemska produktionen växer också jämt men långsammare än importen. Från 1881 till 1884 växte importen av lantbruks-

[1] Se "Historisk-statistisk översikt över industrin i Ryssland", bd I, St. Petersburg 1883 (utgiven till utställningen 1882), V. Tjernjajevs artikel "Lantbruksmaskinindustrin". – Sammastädes bd II, St. Petersburg 1886, i grupp IX. – "Rysslands åkerbruk och skogshushållning" (St. Petersburg 1893, utgiven för Chikagoutställningen), hr V. Tjernjajevs artikel "Lantbruksredskap och -maskiner" – "Rysslands produktiv-krafter" (St. Petersburg 1896, utgiven för utställningen 1896), en artikel av hr Lenin (S. N. Lenin, agronom i "Fria ekonomiska sällskapet". – *Red*.) "Jordbruksredskap och maskiner" (avd. I). – "Vjestnik Finansov", 1896, nr 51, och 1857, nr 21. – V. *Raspopin*, ovan citerade artiklar. Blott den sistnämnda artikeln ställer frågan på politiskt-ekonomiskt plan, alla de föregående författarna är agronomiska specialister.

maskiner särskilt snabbt, vilket delvis förklaras av det faktum, att man 1881 upphävde tullfriheten för tackjärn och järn för de fabrikers behov, som tillverkar lantbruksmaskiner. Den tredje perioden sträcker sig från 1885 till början av 1890-talet. Lantbruksmaskinerna, som hittills införts tullfritt, blir detta år belagda med tull (50 guldkopek pr pud). Den höga tullen nedskär synnerligen kraftigt importen av maskiner, vartill kommer att också den inhemska produktionen utvecklas långsamt under inflytande av lantbrukskrisen, vars början just infaller under denna period. Slutligen inledes i början av 1890-talet tydligen en fjärde period, då importen av lantbruksmaskiner åter stiger och då den inhemska produktionen av sådana maskiner växer särskilt snabbt.

Låt oss anföra några statistiska uppgifter, som illustrerar denna framställning. Den genomsnittliga årliga införseln av lantbruksmaskiner från utlandet utgjorde under perioderna:

Perioder.	I tusen pud.	I tusen rubel.
1869-72	259,4	787,9
1873-76	556,3	2.283,9
1877-80	629,5	3.593,7
1881-84	961,8	6.318,0
101-500	101-500	101-500
1889-92	509,2	2.596,0
1893-96	864,8	4.868,0

Över produktionen av lantbruksmaskiner och redskap i Ryssland föreligger det tyvärr inga sådana fullständiga och noggranna uppgifter. Bristfälligheten i vår fabriksstatistik, det faktum att man inte skiljer mellan maskinproduktion i allmänhet och produktion av just lantbruksmaskiner, frånvaron av några som helst bestämt fastställda regler för gränsdragningen mellan den ”fabriksmässiga” och den ”hantverksmässiga” produktionen av lantbruksmaskiner – allt detta berövar oss möjligheten att ge en fullständig bild av lantbruksmaskinindustrins utveckling i Ryssland. Då vi sammanställer de uppgifter, som återfinnes i de ovan nämnda källorna, får vi följande bild av lantbruksmaskinindustrins utveckling i Ryssland:

Produktion, import och användning av lantbruksmaskiner och redskap. (I tusental rubel.)

	I konungariket Polen	I de tre baltiska guvernementen	I de 4 steppguvernementen i söder (Don, Jeakterinoslav, Taurien och Cherson)	I övriga guvernement i europeiska Ryssland	Sammanlagt i 50 guvernement i europeiska Ryssland och konungariket Polen	Import av lantbruksmaskiner	Användning av lantbruksmaskiner
1876	646	415	280	988	2 329	1 628	3 957
1879	1088	433	557	1 752	3 830	4 000	7 830
1890	498	217	2 360	1 971	5 046	2 519	7 565
1894	381	314	6 183	2 567	9 445	5 194	14 039

Av dessa uppgifter kan man se, med vilken kraft den process försiggår, under vilken de primitiva lantbruksredskapen undanträngs genom de förbättrade redskapen (och följaktligen också den process, under vilken de primitiva jordbruksformerna undanträngs genom kapitalismen). Under 18 år har användningen av lantbruksmaskiner ökat mer än 3½ gång, och detta har huvudsakligen ägt rum på grundvalen av den inhemska produktionens tillväxt, vilken ökat mer än fyrdubbelt. Anmärkningsvärt är också, att det viktigaste centrum för denna produktion

överflyttats från Weichsel- och Baltikumguvernementen till de sydryska steppguvernementen. Om jordbrukskapitalismens viktigaste centrum i Ryssland på 1870-talet var de västra gränsguvernementen, så uppstod på 1890-talet i de rent ryska guvernementen ännu mera betydande områden med jordbrukskapitalism.[1]

Angående de anförda uppgifterna är det nödvändigt att tillfoga att de, ehuru de grundar sig på de officiella (och så vitt vi vet enda) uppgifterna i denna fråga, inte desto mindre är långt ifrån fullständiga och inte fullt jämförbara för de olika åren. För åren 1876-79 finnes uppgifter, som *speciellt* samlats för utställningen 1882; de utmärker sig därigenom att de är i högsta grad uttömmande, ty de omfattar inte bara den ”fabriksmässiga” utan också den ”hantverksmässiga” produktionen av lantbruksredskap; i genomsnitt räknade man 1876-79 340 företag i europeiska Ryssland, inklusive konungariket Polen, medan det enligt ”fabriks- och verkstadsstatistiken år 1879 inte fanns mer än 66 fabriker i europeiska Ryssland, som tillverkade lantbruksmaskiner och redskap (beräknat enligt ”Register över fabriker och verkstäder” av Orlov 1879). Den oerhörda skillnaden mellan dessa siffror förklaras därav att i antalet 340 företag inräknades 100 (mindre än en tredjedel), som drevs med ånga, och 196 (mer än hälften), som drevs med handkraft; av de 340 företagen saknade 236 eget gjuteri och lät de gjutna delarna göras på annat håll (”Historisk-statistisk översikt”, 1 c.). För åren 1890 och 1894 har uppgifterna emellertid hämtats från ”Sammanfattning av uppgifterna om fabriks- och verkstadsindustrin i Ryssland” (utgiven av handels- och manufakturdepartementet).[2] Dessa uppgifter omfattar inte ens fullständigt den ”fabriksmässiga” produktionen av lantbruksmaskiner och -redskap; för år 1890 exempelvis räknade ”Sammanfattningen” med att det fanns 149 fabriker i denna produktion inom europeiska Ryssland, medan Orlovs ”Register” nämnde mer än 163 fabriker, som tillverkar lantbruksmaskiner och -redskap; enligt det förstnämnda materialet räknade man år 1894 i europeiska Ryssland 164 fabriker av detta slag (”Vjestnik Finan-sov” 1897, nr 21, s. 544), men enligt ”Förteckning över fabriker och verkstäder” fanns det 1894-95 mer än 173 fabriker för tillverkning av lantbruksmaskiner och -redskap. Vad beträffar småproduktionen, den ”hantverksmässiga” produktionen av lantbruksmaskiner och -redskap, så upptages den överhuvud taget inte i dessa uppgifter.[3] Det kan därför inte råda något tvivel om att uppgifterna för 1890 och 1894 är betydligt lägre än de verkliga siffrorna; detta bekräftas också av utlåtanden från fackmän, vilka beräknat att det i Ryssland i början av 1890-talet producerades lantbruksmaskiner och -redskap till ett belopp av omkring 10 milj. rubel (”Åkerbruk och skogshushållning”, 359), och år 1895 till ett belopp av omkring 20 milj. rubel (”Vjestnik Finansov” 1896, nr 51).

Låt oss nu anföra lite mer detaljerade uppgifter om arten och mängden av i Ryssland tillverkade lantbruksmaskiner och -redskap. Man beräknar att år 1876 producerades 25.835

---

[1] För att man skall kunna bedöma hur läget förändrats under den sista tiden, anför vi några uppgifter ur ”Rysk årsbok” (utgiven av Centrala statistiska kommittén, St. Petersburg 1906) för åren 1900-03. Produktionen av lantbruksmaskiner i riket fastställes här till 12.058.000 rubel och införseln från utlandet år 1902 till 15.240.000 rubel, år 1903 till 20.615.000 rubel. *(Anmärkning till andra upplagan.)*

[2] ”Vjestnik Finansov” 1897, nr 21, har dessa siffror för åren 1888-94 sammanställts, men utan närmare angivande av källan.

[3] Samtliga verkstäder, som tillverkade och reparerade lantbruksredskap, beräknades år 1864 till 64; år 1871 till 112; år 1874 till 203; år 1879 till 340; år 1885 till 435; år 1892 till 400 och år 1895 till omkring 400 (”Rysslands åkerbruk och skogshushållning”, s. 358, och ”Vjestnik Finansov” 1896, nr 51). Emellertid beräknade ”Sammanfattningen” fabrikerna av detta slag åren 1888-94 till blott 157-217 (i genomsnitt för de sju åren 183). Här ett exempel, som illustrerar förhållandet mellan den ”fabriksmässiga” produktionen av lantbruksmaskiner och den ”hantverksmässiga” produktionen: i Perm-guvernementet räknade man 1894 blott 4 ”fabriker” med en total produktion på 28.000 rubel, under det att de ”hantverksmässiga företagen” inom denna gren enligt räkningen 1894/95 uppskattades till 94 med en total produktion på 50.000 rubel, varvid i antalet ”hantverksmässiga” företag inräknades också sådana med exempelvis 6 lönarbetare och en totalproduktion på över 8.000 rubel (”Skisser över den hantverksmässiga industrins läge i Perm-guvernementet”, Perm 1896).

redskap, år 1877 – 29.590; år 1878 –35.226; år 1879 – 47.892 lantbruksmaskiner och -redskap. I vilken grad dessa siffror i dag överträffats framgår av följande uppgifter. Årsproduktionen av plogar uppgick år 1879 till omkring 14.500 och år 1894 till 75.500 (”Vjestnik Finansov”, 1897, nr 21).

> ”Om för fem år sedan frågan om vidtagande av åtgärder för ökad användning av plogar i bondejordbruken var något som pockade på sin lösning ... så har denna fråga i dag lösts av sig själv. Att den ena eller andra bonden köper plog är inte längre något märkvärdigt, utan har blivit en vanlig företeelse, och för närvarande kan det antal plogar, som bönderna varje år förvärvar sig, räknas i tusental.”[1]

Den mängd primitiva jordbruksredskap, som användes i Ryssland, lämnar ännu ett vidsträckt verksamhetsfält för produktionen och avsättningen av plogar.[2] Framsteget ifråga om användandet av plog har till och med ställt frågan om användande av elektricitet på dagordningen. Enligt ett meddelande i ”Tidning för handel och industri” (1902, nr 6), har V. A. Rsjevskijs föredrag på andra elektrotekniska kongressen – om ”Elektriciteten i lantbruket” – ”väckt stort intresse”. Föredragshållaren illustrerade med ypperligt utförda teckningar hur plöjning i Tyskland utföres med tillhjälp av elektrisk energi och anförde sifferuppgifter över räntabiliteten av jordens brukande enligt denna metod, hämtade från projekt och beräkningar som föredragshållaren gjort på uppdrag av en godsägare för dennes gods i ett av guvernementen i södern. Projektet förutsatte plöjning av 540 desj. om året, därav en del två gånger om året. Plogfårans djup 4,5-5 versjok; jordmånen ren svartmylla. Utom plogar förutsätter projektet utrustning med maskiner för andra jordbruksarbeten, vidare ett tröskverk och en kvarn, den sistnämnda med 25 hästkrafter vid 2.000 arbetstimmar pr år. Kostnaderna för godsets fullständiga utrustning inklusive en sex verst lång och 50 mm. grov luftledning beräknade talaren till 41.000 rubel. Kostnaden för plöjning av en desjatin, i den händelse också kvarn bygges, uppgår till 7 rubel 40 kopek, utan kvarn till 8 rubel 70 kopek. Det visade sig, att man enligt de lokala priserna på mänsklig arbetskraft, dragare o. dyl. vid elektrifierad utrustning gör en besparing av i det första fallet 1.013 rubel och i det andra fallet, vid en mindre förbrukning av energi utan kvarn, en besparing på 966 rubel.

I produktionen av tröskverk och sädesharpor är ingen sådan tvär omvälvning märkbar, ty denna produktion har redan för länge sedan fattat relativt fast fot.[3] Det har till och med bildats ett särskilt centrum för den ”hantverksmässiga” produktionen av dessa redskap, nämligen staden Saposjok i Rjasan-guvernementet och byarna i trakten, och representanterna för den lokala bondebourgeoisin har förtjänat vackra slantar på denna ”näring” (jfr ”Rapporter och undersökningar”, I, s. 208-210). I produktionen av skördemaskiner kan man iakttaga en särskilt snabb tillväxt. År 1879 tillverkades årligen omkring 780 dylika maskiner, år 1893 beräknades att 78.000 sådana såldes pr år och år 1894-95 omkring 27.000. År 1895 tillverkade exempelvis J. Greaves verkstad i staden Berdjansk i guvernementet Taurien – ”den största verkstaden i Europa för produktion av detta slag” (”Vjestnik Finansov” 1896, nr 51, d. v. s. för produktion av skördemaskiner) – 4.464 skördemaskiner. Bland bönderna i guvernementet Taurien har skördemaskinerna fått en sådan spridning, att rentav en ny näringsgren sett dagen: att med maskinerna skörda andras säd.[4]

---

[1] ”Rapporter och undersökningar angående hemslöjdsindustrin i Ryssland”. Utgivna av ministeriet för de statliga domänerna, bd I, St. Petersburg 1892, s. 202. Samtidigt minskar böndernas produktion av plogar då den undanträngs av fabriksproduktionen. (överallt menas här järnplogar. – *Red.*)

[2] ”Rysslands åkerbruk och skogshushållning”, s. 360.

[3] År 1879 producerades omkring 4.500 tröskverk, 1894-95 omkring 3.500. Den sistnämnda siffran innefattar inte hantverksproduktionen.

[4] År 1893 till exempel ”samlades på Falz-Feins (ägare till 200.000 desj.) gods i Uspensk 700 bönder med sina maskiner och erbjöd sina tjänster, och hälften av dessa fick återvända med oförrättat ärende, då endast 350

Likartade uppgifter finns det också över andra lantbruksredskap med mindre utbredning. Enkla såningsmaskiner exempelvis tillverkas redan av tiotals fabriker, och mera fulländade radsåningsmaskiner, som 1893 tillverkades endast av två fabriker (”Åkerbruk och skogshushållning”, s. 360), fabriceras för närvarande redan av sju fabriker (”Produktivkrafterna”, I, s. 51), vars produkter likaledes har särskilt stor spridning i södra Ryssland. Användandet av maskiner tränger in i alla grenar av lantbruket och i alla arbetsprocesser för produktionen av de olika produkterna: i speciella översikter påvisar man utbredningen av sädesharpor, sorteringsmaskiner, sädesrensningsmaskiner (trieurer), torkrior, höpressar, linskäktor o. s. v. I den av semstvo-styrelsen i Pskovguvernementet utgivna ”Tillägg till redogörelse för lantbruket” 1898 (”Severnyj Kurjer”, 1899, nr 32), konstaterar man utbredningen av maskiner, särskilt linskäktor, i samband med övergången från linodling för husbehov till linodling för marknaden. Antalet järnplogar växer. Man konstaterar utvandringens inverkan på tillväxten av antalet lantbruksmaskiner och på höjningen av arbetslönen. I samband med den växande invandringen till Stavropol-guvernementet (ss. nr 33) ökar där utbredningen av lantbruksmaskiner. År 1882 uppskattades de till 908; åren 1891-93 till i genomsnitt 29.275; åren 1894-96 i genomsnitt 54.874; år 1895 inemot 64.000 lantbruksredskap och maskiner.

Den ökade användningen av maskiner framkallar naturligtvis också efterfrågan på maskiner, som levererar drivkraft: vid sidan av ångmaskiner är det också oljemotorer ”som under den sista tiden börja få spridning i vårt jordbruk (”Produktivkrafterna”, I, s. 56), och trots det faktum att den första motorn av dylikt slag dök upp i utlandet först för sju år sedan, har vi redan 7 fabriker, som tillverkar sådana. På 1870-talet räknade man i Cherson-guvernementet blott 134 lokomobiler för lantbruksändamål (”Material till statistiken över ångmaskiner i ryska riket”, St. Petersburg 1882), år 1881 fanns det omkring 500 (”Historisk-statistisk översikt”, bd II, avsnittet om jordbruksredskap). Åren 1884-86 fanns det i tre av guvernementets sex kretsar 435 ångtröskverk. ”För närvarande” (1895) ”måste man beräkna antalet dylika maskiner allra minst till det dubbla” (Tesjakov: ”Lantarbetarna i Cherson-guvernementet och organiserandet av sanitär uppsikt över dem”, Cherson 1896, s. 71). ”Vjestnik Finansov” (1897, nr 21) uppger, att ångtröskverken i Cherson-guvernementet

> ”beräknas till omkring 1.150, i Kubanområdet rör sig antalet ångtröskverk omkring samma siffra o. s. v.... Anskaffandet av ångtröskverk har under sista tiden fått industriell prägel ... Det har förekommit fall, då företagaren på tvåtre skördeår fullständigt intjänat de 5.000 rubel, som tröskverket och lokomobilen kostat, och omedelbart köpt en ny på samma villkor. Sålunda kan man på jordbruk i Kuban-området, som ingalunda är så stora, inte sällan träffa på fem och till och med tio dylika maskiner. De har där blivit ett nödvändigt tillbehör till varje något så när välorganiserat

---

antogs” (Sjachosskoj, ”Ambulerande yrken i jordbruket”, Moskva 1896, s. 161). Men i andra steppguvernement, i synnerhet öster om Volga, är skördemaskinerna ännu föga spridda. För övrigt anstränger sig också dessa guvernement under de sista åren att hinna ikapp Nyryssland. Sålunda befordrade Sysran–Vjasmajärnvägen år 1890 75.000 pud lantbruksmaskiner, lokomobiler och reservdelar, år 1891 – 62.000 pud; 1892 – 88.000 pud; år 1893 – 120.000 pud och år 1894 – 212.000 pud, d. v. s. transporten växte under ungefär fem år till nästan det tredubbla. Omkring 30.000 pud lantbruksmaskiner av lokal tillverkning avgick år 1893 från stationen Ucholovo, år 1894 omkring 82.000 pud, under det att t. o. m. år 1892 den mängd lantbruksmaskiner, som avsändes från denna station inte uppgick till 10.000 pud pr år. ”Från Ucholovo avsändes huvudsakligen tröskverk som tillverkats i kyrkbyn Kanino, byn Smykovo och delvis i kretsstaden Saposjok i Rjasanguvernementet. Invid kyrkbyn Kanino ligger tre tackjärnsgjuterier, som tillhör Jermakov, Karev och Golikov och företrädesvis tillverkar reservdelar till lantbruksmaskiner. Den slutgiltiga bearbetningen av delarna och monteringen av maskinerna sysselsätter nästan mangrant den ovannämnda befolkningen (i Kanino och Smykovo)” (”Kort översikt över Sysran–Vjasma-järnvägens kommersiella verksamhet år 1894”. Häfte IV. Kaluga 1896, s. 62-63). Det intressanta i detta exempel är för det första den väldiga tillväxten av produktionen just under de sista åren, de år då spannmålspriserna varit låga, för det andra sambandet mellan den ”fabriksmässiga” och den s. k. ”hemslöjds”-produktionen. Den sistnämnda utgör helt enkelt en ”yttre avdelning” av fabriken.

> jordbruk". "Sammanlagt använder man i södra Ryssland mer än tiotusen lokomobiler avsedda för lantbruket." ("Produktivkrafterna", IX, s. 151.) [1]

Om vi erinrar oss, att man 1875-78 i hela europeiska Ryssland räknade med endast 1.351 lokomobiler i jordbruket, men år 1901 enligt ofullständiga uppgifter ("Sammanfattning av fabriksinspektörernas rapporter 1903") 12.091, år 1902 – 14.609, år 1903 – 16.021, år 1904 – 17.287 lantbrukslokomobiler, så får vi en klar föreställning om vilken väldig revolution som kapitalet genomfört i vårt jordbruk under loppet av de sista två-tre årtiondena. En stor del av förtjänsten för påskyndandet av denna process tillkommer semstvona. Av semstvona upprättade lager av lantbruksmaskiner och -verktyg fanns i början av år 1897 "redan vid 11 guvernements- och 203 kretssemstvostyrelser med ett driftskapital av tillsammans omkring en miljon rubel." ("Vjestnik Finansov", 1897, nr 21). I Poltava-guvernementet steg semstvo-lagrens omsättning från 22.600 rubel år 1890 till 94.900 rubel år 1892 och till 210.100 rubel år 1895. Under sex år såldes 12.600 plogar, 500 sädesharpor och sorteringsmaskiner, 300 slåttermaskiner, 200 hästtröskverk.

> "Huvudparten köpare av redskap från semstvolagren utgöres av kosacker och bönder; på dem kommer 70 % av samtliga sålda plogar och hästtröskverk. Köparna av sånings- och slåttermaskiner var företrädesvis godsägare och därtill storgodsägare, som äger mer än 100.000 desj. jord" ("Vjestnik Finansov", 1897, nr 4).

Enligt rapporten av semstvostyrelsen i Jekaterinoslavguvernementet för år 1895 går spridningen av förbättrade lantbruksredskap i guvernementet framåt i synnerligen rask takt. I kretsen övre Dnjepr har man exempelvis gjort följande beräkning:

	1894	1895
Moderna plogar: hos godsägare	5 220	6 752
" bönder	27 271	30 112
Hästtröskverk: hos godsägare	131	290
" bönder	671	838

("Vjestnik Finansov", 1897, nr 6.)

Enligt uppgifterna från semstvostyrelsen i Moskvaguvernementet hade bönderna i guvernementet år 1895 41.210 moderna plogar: 20,2 % av samtliga bönder hade plogar ("Vjestnik Finansov", 1896, nr 31). I Tver-guvernementet fanns det, enligt en särskild beräkning 1896, 51.266 sådana plogar, vilket utgjorde 16,5 % av hela antalet bönder. I kretsen Tver fanns det år 1890 bara 290 moderna plogar och år 1896 – 5.581 ("Samling statistiska uppgifter om Tver-guvernementet", bd XIII, häfte 2, s. 91, 94). Härav kan man bedöma med vilken snabbhet bondebourgeoisins jordbruk konsolideras och förbättras.

---

[1] Jämför en korrespondens från Perekop-kretsen, guvernementet Taurien, i "Russkije Bjedomosti" för den 19 augusti 1898 (nr 167). "Tack vare den stora utbredningen av slåttermaskiner samt ång- och hästtröskverk bland våra jordbrukare ... försiggår arbetet på åkern i synnerligen snabbt tempo. Den gamla metoden att tröska med "slagor" tillhör det förgångna ... På Krim utvidgar jordbrukaren för varje år alltmer åkerarealen, så att han blir tvungen att anlita förbättrade lantbruksredskap och -maskiner. Under det att man med slagor inte kan tröska mer än 150-200 pud säd pr dag, tröskar ett tio hästkrafters ångtröskverk 2.0002.500 pud pr dag och ett hästtröskverk 700-800 pud pr dag. Se där varför efterfrågan på lantbruksredskap, slåttermaskiner och tröskverk med varje år växer till den grad, att fabrikerna och verkstäderna för lantbruksredskap – något som inträffat också i år -- visar sig stå utan varor på lager och inte kan tillfredsställa jordbrukarnas behov". En av de viktigaste orsakerna till spridningen av de förbättrade redskapen måste man söka i spannmålsprisernas fall, vilket *tvingar jordbrukarna* att sänka produktionskostnaderna.

VIII. Maskinernas betydelse i lantbruket.

Sedan vi konstaterat den ytterst snabba utvecklingen av lantbruksmaskinindustrin och av användandet av maskiner i det ryska jordbruket efter reformen, måste vi nu undersöka frågan om den socialekonomiska betydelsen av denna företeelse. Av framställningen härovan om bonde- och godsägarjordbrukets ekonomi kan man dra följande slutsatser: å ena sidan är just kapitalismen den faktor, som framkallar och sprider användandet av maskiner i jordbruket; å andra sidan har användandet av maskiner i jordbruket kapitalistisk karaktär, d. v. s. leder till bildandet av kapitalistiska förhållanden och till fortsatt utveckling av desamma.

Låt oss dröja vid den första av dessa teser. Vi har sett, att avtjänandesystemet och det med detsamma oupplösligt förbundna patriarkaliska bondejordbruket enligt själva sin natur vilar på en slentrianmässig teknik, på bibehållandet av gamla produktionsmetoder. I den inre strukturen av detta ekonomiska system finnes inga som helst impulser till en ombildning av tekniken, tvärtom, jordbrukets avskildhet och isolering, den beroende bondens nöd och förtryckta ställning utesluter möjligheten att införa förbättringar. Särskilt vill vi hänvisa till att arbetslönen i ett jordbruk, som är baserat på avtjänande (såsom vi sett) är betydligt lägre än vid användandet av fritt lönarbete; men som bekant är låga arbetslöner ett av de viktigaste hindren för införandet av maskiner. Och i verkligheten säger oss fakta, att en rörelse i bred skala för att ombilda jordbrukstekniken började först under perioden efter reformen i och med varuhushållningens och kapitalismens utveckling. Den av kapitalismen skapade konkurrensen och jordbrukarens beroende av världsmarknaden gjorde en ombildning av tekniken nödvändig, och prisfallet på spannmål gjorde denna nödvändighet särskilt trängande.[1]

För att kunna förklara den andra tesen måste vi betrakta godsägar- och bondejordbruket vart och ett för sig. Då godsägaren inför maskiner eller förbättrade redskap, så ersätter han bondens (som arbetar för honom) redskap med sina egna redskap; han övergår följaktligen från avtjänandesystemet till kapitalistiskt system. Lantbruksmaskinernas spridning betyder att kapitalismen undanträngер avtjänandet. Naturligtvis är det möjligt, att man exempelvis vid utarrendering av jord kräver avtjänande i form av dagsarbete vid slåttermaskinen, tröskverket o. dyl., men det blir då redan ett avtjänande av en annan art, ett avtjänande som förvandlar bonden till daglönare. Dylika ”undantag” bekräftar emellertid bara den allmänna regeln, att godsägarjordbrukens utrustande med förbättrade redskap betyder, att den trälbundna (enligt folklighetsmännens terminologi: ”självständiga”) bonden förvandlas till lönarbetare – alldeles så som uppköparen, som delar ut hemarbete, då han anskaffar egna produktivverktyg därmed förvandlar den trälbundna ”hemslöjdsarbetaren” till lönarbetare. Godsägarjordbrukets utrustande med egna redskap leder oundvikligen till ett undergrävande av medelböndernas ställning, vilka skaffar sig medel för livsuppehället genom avtjänande. Vi har redan sett, att avtjänandet är den speciella ”binäringen” just för medelbönderna, vilkas redskap följaktligen utgör en beståndsdel inte bara av bondejordbruket utan också av godsägarjordbruket.[2] Därför

---

[1] ”Under inflytande av de låga spannmålspriserna och nödvändigheten att till varje pris förbilliga lantbruksarbetena har under de två sista åren också slåttermaskinerna ... börjat få en så snabb spridning, att lagren inte är i stånd att i rätt tid tillfredsställa alla krav” (Tesjakov, 1 c., s. 71). Den nuvarande jordbrukskrisen är en kapitalistisk kris. Liksom alla kapitalistiska kriser ruinerar den arrendatorerna och jordägarna på en plats, i ett land, i en gren av jordbruket och ger samtidigt kapitalismens utveckling en mäktig stöt framåt på en annan plats, i ett annat land, inom andra grenar av jordbruket. Det viktigaste felet, som hrr N.-on, Kablukov m. fl., ni. fl. begår, då de behandlar detta tema, består i att de inte förstår detta grundläggande drag i den moderna krisen och dennas ekonomiska natur.

[2] Hr V. V. uttrycker denna sanning (att medelböndernas existens i betydande grad betingas av att godsägarnas avtjänandehushållning bibehålles) på följande originella sätt: ”Godsägaren deltar så att säga i kostnaderna för underhållet av hans (bondens) redskap”. Med full rätt anmärker hr Sanin till detta: ”Det ser således ut som om det inte är arbetaren som arbetar för jordägaren utan jordägaren för arbetaren.” (A. Sanin: ”Några anmärkningar

är utbredningen av lantbruksmaskiner och förbättrade redskap samt böndernas expropriering företeelser som är oupplösligt förknippade med varandra. Att utbredningen av förbättrade redskap bland bönderna har samma betydelse behöver väl knappast klarläggas efter den framställning som lämnats i föregående kapitel. Det systematiska användandet av maskiner i jordbruket undanträngер lika obönhörligt den patriarkaliska ”medel”-bonden som ångvävstolen undanträngер handvävaren i hemmet.

Resultaten av användandet av maskiner i jordbruket bekräftar det sagda, ty de uppvisar alla det kapitalistiska framåtskridandets typiska drag med alla de motsägelser som utmärker det. Maskinerna höjer i oerhörd grad arbetsproduktiviteten i jordbruket, vilket ända till den nuvarande epoken stått nästan fullständigt vid sidan av den samhälleliga utvecklingens gång. Därför är redan detta faktum ensamt, att användandet av maskiner i det ryska jordbruket ökar, tillräckligt för att man skall se det fullständigt ohållbara i hr N.-ons påstående om ”absolut stagnation” (s. 32 i ”Skisser”) i spannmålsproduktionen i Ryssland eller rentav ”sänkning av produktiviteten” i jordbruksarbetet. Vi skall längre fram återkomma till detta påstående, som strider mot allmänt bekanta fakta och som hr N.-on behövt för att idealisera den förkapitalistiska ordningen.

Maskinerna leder vidare till koncentrering av produktionen och till användande av kapitalistisk kooperation i jordbruket. Införandet av maskiner kräver å ena sidan betydande kapital och kan därför företagas endast av storjordbrukare; å andra sida betalar sig maskinen endast vid produktion i synnerligen stor skala; vid införandet av maskiner blir det nödvändigt att utvidga produktionen. Spridningen av slåttermaskiner, ångtröskverk o. dyl. visar därför att jordbruksproduktionen koncentreras – och i verkligheten skall vi strax se, att den jordbruksräjong i Ryssland, där användandet av maskiner är särskilt utvecklat (Nyryssland) också utmärker sig genom en synnerligen betydande omfattning av jordbruken. Vi anmärker bara att det skulle vara felaktigt att föreställa sig jordbrukets koncentrering endast i form av ett extensivt utvidgande av åkerarealen (såsom hr N.-on gör); i själva verket uppträder jordbruksproduktionens koncentrering i de mest olikartade former, alltefter de former som jordbruksmarknaden antar (se härom i nästa kapitel). Produktionens koncentrering är oupplösligt förknippad med en utsträckt kooperering av arbetarna i jordbruket. Vi har härovan sett ett exempel på ett storjordbruk, som för att skörda sin säd på en gång sätter hundratals slåttermaskiner i arbete.

> ”Hästtröskverk med 4-8 hästar kräver 14-23 och flera arbetare, av vilka hälften består av kvinnor och halvvuxna pojkar, d. v. s. halvarbetare Ångtröskverk på 8-10 hästkrafter, som finnes i alla storjordbruk” (Cherson-guvernementet) ”kräver samtidigt 50-70 arbetare, av vilka den större delen består av halvarbetare, flickor och pojkar i åldern 12-17 år.” (Tesjakov, 1 c., 93.) ”Storjordbruken, där samtidigt 500-1.000 arbetare strömmar samman, kan man lugnt likställa med industriföretag” – anmärker samma författare mycket riktigt (s. 151).[1]

Medan våra folklighetsmän pratat om att ”byalaget” ”lätt skulle kunna” införa kooperation i jordbruket, har livet således gått sin egen väg, och kapitalismen, som upplöst byalaget i grupper med motsatta ekonomiska intressen, har skapat storjordbruk, som vilar på en bred kooperering av lönarbetare.

Av det föregående är det klart, att maskinerna *skapar* den inre marknaden för kapitalismen: för det första en marknad för produktionsmedel (för maskinindustrins, bergsbrukets o. s. v., o. s. v. produkter) och för det andra en arbetsmarknad. Införandet av maskiner leder som vi redan sett till att avtjänandet ersättes med fritt lönarbete och att bondejordbruk med

---

med anledning av teorin om folkproduktionen” i tillägget till den ryska översättningen av Hourvichs bok ”Den ryska landsbygdens ekonomiska läge”, Moskva 1896, s. 47.)

[1] Jämför också följande kapitel, paragraf 2, där det lämnas noggrannare uppgifter om de kapitalistiska jordbrukens storlek i detta område av Ryssland.

lantarbetare uppstår. Massanvändningen av lantbruksmaskiner förutsätter att det finns en massa av lönarbetare i lantbruket. På sådana platser, som nått längst i jordbrukskapitalismens utveckling, korsas denna process, under vilken lönarbete *införes* vid sidan av maskinerna, av en annan process, nämligen: lönarbetarnas undanträngande genom maskinerna. Å ena sidan *skapar* uppkomsten av en bondebourgeoisi och jordägarnas övergång från avtjänande till kapitalism efterfrågan på lönarbetare; å andra sidan: på de håll, där jordbruket redan länge grundat sig på lönarbete, *undantränger* maskinerna lönarbetarna. Vilket det allmänna resultatet av de båda processerna är för hela Rysslands vidkommande, d. v. s. huruvida antalet lönarbetare i lantbruket ökar eller minskar – om det spörsmålet finns det inga noggranna och massomfattande statistiska uppgifter. Det råder inget tvivel om att detta antal hittills växt (jfr följande paragraf). Vi antar att det också i dag fortsätter att växa:[1] för det första finns det uppgifter om lönarbetarnas undanträngande genom maskiner i jordbruket endast ifråga om Nyryssland, men i de andra områdena för det kapitalistiska jordbruket (Baltikum, det västra området, de östra gränsområdena, några industriguvernement) har denna process ännu inte kunnat konstateras i större skala. Det återstår ännu ett väldigt område med övervägande avtjänande, och införandet av maskiner i detta område skapar efterfrågan på lönarbetare. För det andra ökar tillväxten av jordbrukets intensitet (införandet av rotfruktsodling t. ex.) i oerhörd utsträckning efterfrågan på lönarbetare (se kap. IV). En minskning av det absoluta antalet lönarbetare i lantbruket måste naturligtvis (i motsats till vad fallet är i industrin) uppträda på ett visst stadium av kapitalismens utveckling, nämligen då lantbruket i hela landet organiseras fullständigt kapitalistiskt och användandet av maskiner för de mest skilda jordbruksoperationer blir allmänt.

Vad Nyryssland beträffar, så konstaterar de lokala forskarna här de vanliga följderna av en högt utvecklad kapitalism. Maskinerna undantränger lönarbetarna och skapar en kapitalistisk reservarmé i lantbruket.

> ”Tiderna för fabelaktigt höga priser på arbetskraft är förbi också i Cherson-guvernementet. Tack vare ... den ökade spridningen av lantbruksredskap ...” (och av andra skäl) *”sänkes arbetslönerna systematiskt”* (kursiverat av författaren) ... ”Spridningen av lantbruksredskap, som befriar storjordbruken från att vara beroende av arbetarna[2] och samtidigt minskar efterfrågan på arbetskraft, försätter arbetarna i ett svårt läge.” (Tesjakov, 1 c., 66-71.)

Detsamma konstaterar också en annan semstvosanitärläkare, hr Kudravtsev, i sitt arbete ”De invandrade lantarbetarna på Nikolajev-marknaden i orten Kachovka, guvernementet Taurien, och den sanitära uppsikten över dem år 1895” (Cherson 1896).

> ”Arbetslönerna ... sjunker alltmer, och en betydande del av de invandrade arbetarna blir utan arbete, får ingen arbetsförtjänst, d. v. s. bildar vad som på den ekonomiska vetenskapens språk kallas arbetarreservarmén – ett konstlat befolkningsöverskott” (s. 61). Den genom denna reservarm framkallade sänkningen av arbetslönerna går understundom så långt, att ”många jordbrukare, som har egna maskiner, föredragit” (år 1895) ”att bärga skörden med mänsklig arbetskraft i stället för med maskiner) (ibid., 66, ur ”Chersonsemstvots samlingsverk”, 1895, augusti)!

---

[1] Det behöver väl knappast förklaras, att i ett land med en stor bondemassa en absolut ökning av antalet lönarbetare i jordbruket är fullständigt förenligt inte bara med en relativ utan också med en absolut minskning av lantbefolkningen.

[2] Hr Ponomarev yttrar sig i denna fråga på följande sätt: ”Maskinerna, som reglerat lönerna vid skörden, tjänar med all sannolikhet till att samtidigt också disciplinera arbetarna” (artikel i tidskriften ”Lantbruk och skogshushållning”, citerat efter ”Vjestnik Finansov”, 1896, nr 14). Man bör dra sig till minns hur ”den kapitalistiska fabrikens Pindaros”, dr Andrew Ure, hyllade maskinerna, som skapar ”ordning” och ”disciplin” bland arbetarna. Jordbrukskapitalismen i Ryssland har inte bara lyckats skapa ”jordbruksfabriker” utan också sina ”Pindarosar”, som besjunger dessa fabriker.

Detta faktum visar åskådligare och mera övertygande än alla avhandlingar hela djupet i de motsättningar, som är utmärkande för det kapitalistiska användandet av maskinerna!

En annan följd av bruket av maskiner är ökad användning av kvinno- och barnarbete. Det utbildade kapitalistiska jordbruket har överhuvud taget skapat en viss arbetarhierarki, som i mångt och mycket erinrar om fabriksarbetarhierarkin. Sålunda skiljer man på de sydryska godsen mellan: a) *helarbetare* – vuxna män som kan utföra varje arbete; b) *halvarbetare*, kvinnor och manliga arbetare upp till 20 år; halvarbetarna uppdelas i två kategorier: aa) från 12, 13 till 15, 16 år – halvarbetare i inskränkt bemärkelse och bb) *kraftiga halvarbetare*; ”enligt språkbruket på godsen ‘trefjärdedels’-arbetare”,[1] – från 16 till 20 år, som är istånd att utföra helarbetarens alla arbeten med undantag av slåttern. Slutligen c) halvarbetare för m i n dr e hjälparbeten, barn som inte är under 8 och inte över 14 år; de vaktar svin och kalvar, rensar ogräs och driver på dragdjuren vid plöjningen. Inte sällan tjänar de endast för kost och kläder. Införandet av lantbruksredskap kommer ”priset på helarbetarens arbete att sjunka” och gör det möjligt att ersätta det med kvinnornas och de halvvuxnas billigare arbete. De statistiska uppgifterna om de invandrade arbetarna bekräftar det faktum, att det manliga arbetet undanträngs av det kvinnliga: år 1890 registrerades i orten Kachovka och i staden Cherson 12,7 % kvinnor av hela antalet dylika arbetare; år 1894 i hela guvernementet – 18,2 % (10.239 av 56.464); år 1895 – 25,6 % (13.474 av 48.753). Barn år 1893 – 0,7 % (från 10 till 14 år), år 1895 – % (från 7 till 14 år). Av de på orten bosatta arbetarna på godsen i kretsen Jelisavetgrad i Cherson-guvernementet utgjorde barnen 10,6 % (ibid.).

Maskinerna ökar arbetarnas arbetsintensitet. Så till exempel har den mest utbredda typen av slåttermaskin (med handspridning) fått den karakteristiska benämningen ”pannvärmare” eller ”skallvärmare”, emedan arbetet vid denna maskin är utomordentligt ansträngande för arbetaren: arbetaren ersätter spridningsapparaten (jfr ”Produktivkrafterna”, I, s. 52). Precis på samma sätt ökas arbetsintensiteten också vid tröskverken. Den kapitalistiskt använda maskinen ger också här (liksom överallt) en kraftig impuls till förlängning av arbetsdagen. Också i jordbruket uppträder nattarbetet, som hittills varit obekant på detta område. ”Under givande år” ... försiggår arbetet ”på några gods och på många bondejordbruk till och med på natten” (Tesjakov, 1 c., 126), vid konstgjord belysning – med facklor (s. 92). Det systematiska användandet av maskiner medför slutligen olycksfall bland lantarbetarna; flickornas och barnens arbete vid maskinerna resulterar naturligtvis i en betydande mängd skador. Semstvosjukhusen och sjukstugorna exempelvis i Cherson-guvernementet fylles under lantarbetssäsongen ”nästan uteslutande av folk som skadats i arbetet” och utgör ”ett slags fältlasarett för de sårade i den väldiga armén av lantbruksarbetare, vilka fallit offer för lantbruksmaskinernas och -redskapens skoningslöst förintande framfart” (ibid., 126). Det håller redan på att uppstå en speciell medicinsk litteratur om de skador, som lantbruks-maskinerna åstadkommer. Det har redan framställts förslag om obligatoriska föreskrifter beträffande användande av lantbruksmaskiner (ibid.). Den maskinella storproduktionen reser såväl i jordbruket som i industrin obönhörligt kravet på samhällelig kontroll och reglering av produktionen. Vi skall längre fram återkomma till försöken att skapa en dylik kontroll.

Låt oss till slut nämna folklighetsmännens ytterst inkonsekventa förhållande till frågan om användandet av maskiner i lantbruket. Att erkänna det nyttiga och progressiva i användandet av maskiner, att försvara alla åtgärder, som bidrar till att utveckla och underlätta detta – och samtidigt ignorera att maskinerna användes på kapitalistiskt sätt i det ryska jordbruket, det betyder att sjunka ner till samma ståndpunkt som små- och storagrarerna. Men våra folklig-hetsmän ignorerar just den kapitalistiska karaktären i användandet av lantbruksmaskiner och förbättrade redskap och försöker inte ens analysera av vilken typ de bonde- och godsägar-

[1] Tesjakov, 1 c., 72.

jordbruk är, som inför maskiner. Hr V. V. kallar indignerat hr V. Tjernjajev ”en representant för den kapitalistiska tekniken” (”Den progressiva tendensen”, s. 11). Som om just hr V. Tjernjajev eller någon annan tjänsteman i jordbruksdepartementet skulle vara skulden till att maskinerna i Ryssland användes på ett kapitalistiskt sätt! Hr N.-on har, trots sitt svamlande löfte att han ”skall hålla sig till fakta” (”Skisser”, XIV), föredragit att gå förbi det faktum, att det just är kapitalismen som utvecklat användandet av maskiner i vårt jordbruk, och till och med uppställt en komisk teori, som går ut på att varuutbytet sänker arbetsproduktiviteten i jordbruket (s. 74)! Det är varken möjligt eller nödvändigt att ingå på en kritik av denna teori, som dekreterats utan någon som helst analys av fakta. Vi inskränker oss till att anföra ett litet prov på hr N.-ons funderingar. ”Om arbetsproduktiviteten hos oss höjdes till det dubbla, så skulle man för en tjetver t vete inte längre betala 12 rubel utan 6, det är allt” (s. 234). Det är långt ifrån allt, bästa hr ekonom. ”Hos oss” (liksom i varje samhälle med varuhushållning) genomföres en höjning av tekniken av spridda företagare och först så småningom övertager de övriga denna teknik. Att ”hos oss” höja tekniken förmår bara jordbruksföretagarna. ”Hos oss” är detta framåtskridande för jordbruksföretagarna, de små och stora, oupplösligt förknippat med ruinering av bönderna och uppkomsten av ett lantproletariat. Om därför den höjda tekniken i jordbruksföretagarnas jordbruk skulle bli samhälleligt nödvändig (blott under en dylik betingelse skulle priset kunna sänkas till hälften), så skulle det betyda att nästan hela jordbruket övergick i händerna på kapitalisterna, det skulle betyda en fullständig proletarisering av miljoner bönder, det skulle betyda en gigantisk tillväxt av den icke-jordbrukande befolkningen och en tillväxt av antalet fabriker (för att arbetsproduktiviteten i vårt jordbruk skall höjas till det dubbla kräves en väldig utveckling av maskinbyggnadsindustrin, bergsbruket, ångtransporten, ett massomfattande uppförande av lantbruksbyggnader av en ny typ, magasin, lager, kanaler o. s. v., o. s. v.). Hr N.-on upprepar här det vanliga lilla felet i sitt resonemang: han hoppar över de på varandra följande stadier, som är oundvikliga vid kapitalismens utveckling, han hoppar över de invecklade komplex av socialekonomiska ombildningar, som oundvikligen följer med kapitalismens utveckling – och sedan jämrar och beklagar han sig över faran av att kapitalismen ”bryter” ned det gamla.

IX. Lönarbetet i jordbruket.

Vi övergår nu till den viktigaste företeelsen i jordbrukskapitalismen – användandet av fritt lönarbete. Detta drag i jordbruket efter reformen framträdde allra starkast i de södra och östra gränsområdena av europeiska Ryssland, visade sig i den massvandring av lönelantarbetare, som är känd under namnet ”jordbruksutvandringen”. Vi återger därför först några uppgifter om detta den ryska jordbrukskapitalismens viktigaste område, och skall därefter granska också de uppgifter, som avser hela Ryssland.

Våra bönders massomfattande vandringar för att söka lönarbete har redan länge omnämnts i vår litteratur. Redan Flerovskij (”Arbetarklassens läge i Ryssland”, St. Petersburg 1869) har påvisat dem och försökt att fastställa den relativa utbredningen av dessa vandringar i de olika guvernementen. År 1875 gav hr Tjaslavskij en allmän översikt över ”ambulerande yrken i jordbruket” (Samlingsverk i statskunskap”, bd II) och framhöll deras verkliga betydelse (”det har bildats ... ett slags halv-nomadiserande befolkning ... ett slags blivande lantarbetare”). År 1887 sammanställde hr Raspopin en rad semstvostatistiska uppgifter om denna företeelse, och betraktade den inte som en ”biförtjänst” för bönderna överhuvud taget utan som en process, under vilken en klass av lönarbetare utbildas i jordbruket. På 1890-talet utkom arbeten av hrr S. Korolenko, Rudnjev, Tesjakov, Kudrjavtsev och Schachovskoj, i vilka denna företeelse underkastades en långt mera ingående undersökning.

Det viktigaste området för *invandringen* av lönarbetare i jordbruket är guvernementena Bessarabien, Cherson, Taurien, Jekaterinoslav, Donområdet, Samara, Saratov (södra delen)

och Orenburg. Vi begränsar oss till europeiska Ryssland, men det är nödvändigt att nämna, att denna rörelse alltmera griper omkring sig (i synnerhet under den sista tiden) och omfattar såväl Nord-Kaukasien som Uralområdet o. s. v. Uppgifterna om det kapitalistiska jordbruket i detta område (området med spannmålsodling för marknaden) kommer att anföras i nästa kapitel; där kommer vi att nämna också de andra områden, dit invandring av jordbruksarbetare äger rum. Det viktigaste området för utvandring av jordbruksarbetare är guvernementena i det centrala svartmylleområdet: Kasan, Simbirsk, Pensa, Tambov, Rjasan, Tula, Orel, Kursk, Voronesj, Charkov, Poltava, Tjernigov, Kiev, Podolien, Volhynien[1]. Sålunda försiggår arbetarnas vandringar från de tätast befolkade områdena till de glesast befolkade, där kolonisation ägt rum; – från områden, där livegenskapen haft sin starkaste utveckling, till områden, där den varit svagast; [2] – från områden, där avtjänandet är mest utvecklat, till områden, där avtjänandet är svagt utvecklat och kapitalismens utveckling nått en hög nivå. Arbetarna flyr alltså från det ”halvfria” arbetet till det fria. Det skulle vara felaktigt att tro att denna flykt uteslutande är en utvandring från tätt befolkade till glest befolkade områden. En undersökning av arbetarnas vandringar (hr S. Korolenko, 1 c.) har visat den egenartade och viktiga företeelsen, att i många utvandringsområden arbetarna utvandrar i så. stor utsträckning, att det på. dessa platser uppstår brist på arbetare, vilket utjämnas genom en tillströmning av arbetare från andra platser. Detta innebär, att arbetarnas utvandring inte bara är ett uttryck för befolkningens strävan att likmässigare fördela sig över det givna territoriet utan också för arbetarnas strävan att bege sig dit, där förhållandena är bättre. Denna strävan blir oss fullständigt begriplig, om vi erinrar oss, att arbetslönen för lantarbetarna i utvandringsområdet, avtjänandeområdet, är *särskilt låg*, medan arbetslönen i invandringsområdet, kapitalismens område, är ojämförligt mycket högre.[3]

Vad beträffar omfattningen av denna ”utvandring i jordbruket”, så finnes allmänna uppgifter därom endast i det ovan nämnda arbetet av hr S. Korolenko, vilken beräknar överskottet av arbetare (jämfört med den *lokala* efterfrågan på dem) till 6.360.000 i hela europeiska Ryssland, därav 2.137.000 i de ovannämnda 15 guvernementen med jordbruksutvandring, under det att han i 8 guvernement med invandring fastställer en brist på arbetare till ett antal av 2.173.000. Trots att hr S. Korolenkos beräkningsmetoder långt ifrån alltid är tillfredsställande, bör man (som vi längre fram upprepade gånger skall se) betrakta hans allmänna slutsatser som relativt riktiga, han beräknar antalet ambulerande arbetare inte alls överdrivet utan snarare lägre än det verkliga. Av dessa två miljoner arbetare, som utvandrar till södern, är det otvivelaktigt en del, som inte arbetar i jordbruket. Men hr Schachovskoj (1 c.) beräknar fullständigt godtyckligt, på en höft, att hälften av detta antal utgöres av industriarbetare. För det första vet vi från samtliga källor, att tillströmningen av arbetare till detta område *företrädesvis* har jordbrukskaraktär, för det andra att det kommer jordbruksarbetare inte bara från de ovan nämnda guvernementen. Hr Schachovskoj anger själv en siffra, som bekräftar hr S. Korolenkos beräkningar. Han meddelar nämligen, att år 1891 i de 11 svartmylleguvernementen (vilka ingår i det ovan antydda området från vilket jordbruksarbetare utvandrar) utgavs 2.000.703 pass och reskort (1 c., s. 24), under det att, enligt hr S. Korolenkos beräkning, antalet av de arbetare, som lämnade dessa guvernement, endast utgjorde 1.745.913. Sålunda är hr S. Korolenkos siffror ingalunda överdrivna, och hela antalet kringvandrande lantarbetare i Ryssland måste tydligen uppskattas till över 2 milj.[4] En sådan massa ”bönder”, som överger

[1] I kap. VIII, där vi undersöker processen av lönarbetarnas vandringar i Ryssland i dess helhet, skall vi lämna en noggrannare skildring av utvandringens karaktär och riktning i de olika trakterna.

[2] Redan Tjaslavskij påvisade, att procentsatsen livegna i områden i Ryssland, dit arbetare invandrade, var 4-15 % och i områden, där de utvandrade 40-60 %.

[3] Se tabelluppgifterna för 10 år i kap. VIII, paragraf 4: uppkomsten av en inre marknad för arbetskraft.

[4] Det finns ytterligare ett sätt att kontrollera hr S. Korolenkos siffror. Av de ovan citerade böckerna av hrr Tesjakov och Kudrjavtsev vet vi, att antalet lantarbetare, som på sina vandringar efter ”arbetsförtjänst”

hem och skiftesjord (om de överhuvud taget har hem och skiftesjord), vittnar påtagligt om den väldiga process, under vilken småjordbrukarna förvandlas till lantproletärer, om den växande jordbrukskapitalismens kolossala efterfrågan på lönarbetare.

Man frågar sig nu, hur stort är hela antalet lönarbetare i jordbruket i europeiska Ryssland, såväl de kringvandrande som de bofasta? Det enda försök vi känner att lösa denna fråga har gjorts i hr Rudnjevs arbete: ”Bondebinäringar i europeiska Ryssland” (”Samlingsverk utgivet av Saratov-semstvot”, 1894, nr 6 och 11). Detta utomordentligt värdefulla arbete sammanställer semstvostatistiska uppgifter från 148 kretsar i 19 guvernement i europeiska Ryssland. Hela antalet ”binäringsidkare” har fastställts till 2.798.122 av 5.129.863 manliga arbetare (18-60 år), d. v. s. till 55 % av hela antalet arbetande bönder.[1] Till ”jordbruksbinäringar” har författaren blott räknat lantbruksarbeten *motlön* (lantarbetare, daglönare, herdar, kreatursskötare). Fastställandet av procenten lantbruksarbetare i förhållande till hela antalet vuxna manliga arbetare i de olika guvernementen och områdena i Ryssland föranleder författaren att dra den slutsatsen, att i svartmylleområdet omkring 25 % av samtliga manliga arbetare är sysselsatta med lönarbete i lantbruket, och i det övriga området omkring 10 %. Detta betyder att siffran för lantbruksarbetarna i europeiska Ryssland är 3.395.000, eller i runt tal 3,5 milj. (Rudnjev, 1. c., s. 448. Detta antal utgör omkring 20 % av hela antalet vuxna manliga arbetare.) Här är det nödvändigt att påpeka, att enligt hr Rudnjevs utsago ”daglönarbete och ackordsarbete i jordbruket av statistikerna angetts som näringar endast i de fall, då de visat sig utgöra den viktigaste sysselsättningen för personen eller familjen ifråga” (1. c., 446).[2]

Denna hr Rudnjevs siffra måste betraktas som en minimisiffra, då för det första semstvoräkningarnas uppgifter, som hänför sig till 1880-talet, stundom rentav till 1870-talet, är mer eller mindre föråldrade, och då man för det andra vid fastställandet av procentsatsen lantbruksarbetare fullständigt lämnat ur räkningen områden med högt utvecklad jordbrukskapitalism, de baltiska och västra guvernementen. Men då andra uppgifter saknas måste vi godkänna denna siffra på 3,5 milj.

Det visar sig alltså att omkring *en femtedel* av bönderna redan råkat i ett sådant läge, att deras ”huvudsakliga sysselsättning” är lönarbete hos de förmögna bönderna och godsägarna. Vi har här den första gruppen av företagare, som reser efterfrågan på lantproletariatets arbetskraft. Detta är jordbruksföretagare, som sysselsätter *omkring hälften av den lägre bondegruppen*. Man kan sålunda iakttaga att uppkomsten av en klass jordbruksföretagare och tillväxten av den lägre gruppen ”bönder”, d. v. s. tillväxten av antalet lantproletärer ömsesidigt är fullständigt beroende av varandra. Bland dessa jordbruksföretagare spelar bondebourgeoisin en

---

åtminstone delvis använder sig av järnväg, utgör omkring 1/10 av hela antalet arbetare (om vi sammanfattar uppgifterna från de båda författarna, blir resultatet, att av 72.636 arbetare som tillfrågats blott 7.827 tillryggalagt åtminstone en del av vägen med järnväg). Emellertid finner vi, att antalet arbetare, som 1891 befordrades av de tre stambanorna i ifrågavarande riktning, inte överstiger 200.000 (170-189.000) – såsom hr Schachovskoj meddelar (1. c., s. 71, enligt järnvägarnas uppgifter). Följaktligen måste hela antalet arbetare, som drar till södern, beräknas till omkring 2 milj. Detta faktum, att det är en försvinnande liten del av lantarbetarna, som använder järnväg, visar i förbigående sagt, hur orätt hr N.-on har, då han påstår att de som dominerar passagerartrafiken på våra järnvägar är jordbruksarbetarna. Hr N.-on har förbisett, att de icke-jordbrukande arbetarna, som betalas bättre, i större utsträckning använder sig av järnvägarna, och att den tid, då dessa arbetare (exempelvis byggnadsarbetare, vägarbetare, hamnarbetare m. m.) ger sig ut att söka arbete, likaledes infaller under våren och sommaren.

[1] Till ”binäringar” räknas, såsom hr Rudnjev också framhåller, alla slags sysselsättningar för bönderna utom jordbruk på egen, köpt och arrenderad jord. Utan tvivel är det stora flertalet av dessa ”binäringsidkare” lönarbetare i jordbruk och industri. Vi riktar därför läsarens uppmärksamhet på hur nära dessa uppgifter kommer det av oss fastställda antalet lantproletärer: i kap. II antog vi att de sistnämnda utgjorde omkring 40 % av bönderna. Här ser vi 55 % ”binäringsidkare”, av vilka troligen mer än 40 % är sysselsatta i olika slags lönarbeten.

[2] I denna siffra ingår följaktligen inte den massa av bönder, för vilka avlönat jordbruksarbete inte utgör den viktigaste sysselsättningen men väl en lika väsentlig sysselsättning som deras eget jordbruk.

framträdande roll: i 9 kretsar i Voronesj-guvernementet är exempelvis av hela antalet lantarbetare 43,4 % sysselsatta hos bönder (Rudnjev, s. 434). Om vi skulle ta denna procentsats som norm för alla lantbruksarbetare och för hela Ryssland, så skulle det visa sig, att bondebourgeoisin reser en efterfrågan på cirka en och en halv miljon lantbruksarbetare. Ett och samma ”bondestånd” kastar ut på arbetsmarknaden miljoner arbetare, som söker någon som kan sysselsätta dem, och samtidigt reser det en imponerande efterfrågan på lönarbetare.

X. Det fria lönarbetets betydelse i jordbruket.

Låt oss nu försöka teckna grunddragen av de nya samhälleliga förhållanden, som till följd av användandet av fritt lönarbete utbildats i jordbruket, och fastställa deras betydelse.

De lantbruksarbetare, som i sådana massor beger sig till södern, tillhör de fattigaste skikten av bönderna. Av de arbetare, som kommer till Cherson-guvernementet, tillryggalägger sju tiondelar vägen till fots, då de inte har pengar till järnvägsbiljett, ”vandrar hundratals och tusentals verst utefter järnvägslinjerna och de segelbara flodernas stränder och fröjdar sig åt de vackra scenerierna av tåg, som snabbt susar förbi, och ångbåtarna, som glider fram över böljorna” (Tesjakov, s. 35). I genomsnitt har arbetarna med sig c:a 2 rubel [1]; inte sällan förekommer det, att pengarna inte ens räcker till passet, och de köper ett tiokopekspass för en månad. Färden varar tio till tolv dagar, och vandrarnas fötter svullnar av de oerhörda vandringarna (som stundom företages barfota i det kyliga vårslasket), täckes av skavsår och blåsor. Omkring en tiondel av arbetarna färdas i *dubor* (stora båtar av hopslagna bräder, som rymmer 50-80 personer och vanligen är fullständigt fullpackade). I en officiell kommissions (Svegintsevs) arbeten fastställes, hur utomordentligt farligt ett dylikt transportmedel är: ”det går inte ett enda år utan att en, två eller till och med flera av de överfyllda båtarna går till botten med sina passagerare” (ibid., 34). Det överväldigande flertalet av arbetarna äger skiftesjord, som emellertid till storleken är fullständigt obetydlig.

> ”I själva verket – anmärker hr Tesjakov mycket riktigt – är ju alla dessa tusentals lantbruksarbetare utan jord, lantproletärer, som nu fullständigt existerar på arbete på annat håll ... Böndernas skiljande från jorden fortskrider snabbt, och samtidigt därmed växer antalet lantproletärer” (s. 77).

Antalet nya arbetare, d. v. s. de som för första gången beger sig ut att söka anställning, bekräftar på ett påtagligt sätt, hur snabbt denna tillväxt försiggår. De utgör omkring 30 %. För övrigt kan man med ledning av denna siffra bedöma, hur snabbt den process försiggår, under vilken kadrer av *ständiga* jordbruksarbetare skapas.

Arbetarnas massvandringar har skapat särskilda former för anställningen, som är säregna för den högt utvecklade kapitalismen. I söder och sydost har bildats ett flertal arbetsmarknader, där tusentals arbetare samlas och dit företagarna söker sig. Sådana marknader förlägges ofta till städerna, industricentra, handelsköpingar och marknadsplatser. Den speciella industrikaraktären hos centra utövar en särskild lockelse på arbetarna, vilka gärna låter anställa sig också för icke-jordbruksarbeten. I Kiev-guvernementet är det exempelvis orterna Sjpola och Smela (betydande centra för betsockerindustrin) och staden Bjelaja Tserkov, som tjänar som arbetsmarknader. I Cherson-guvernementet utföres denna funktion av olika handelsbyar (Novoukrainka, Birsula, Mostovoje och många andra, där det om söndagarna samlas mer än 9,000 arbetare), järnvägsstationerna (Snamenka, Dolinskaja o. a.), städerna (Jelisavetgrad, Bobrinjets, Vosnesensk, Odessa o. a.). I Odessa låter också småborgare, grovarbetare och ”kadetter” (i trakten gängse benämning för landstrykare) om somrarna leja sig till lantbruksarbete. I Odessa lejer man lantarbetare på det s. k. Seredinskaja-torget (eller ”Kosarka”).

---

[1] Respengarna förskaffar de sig genom att sälja sina ägodelar, till och med sina sista tillhörigheter, genom att belåna sin skiftesjord, pantsätta bohag, kläder o. dyl., till och med genom att låna pengar mot avtjänande ”hos prästerskapet, godsägarna och traktens kulaker” (Sjachovskoj, s. 55).

”Arbetarna strömmar till Odessa, förbi andra marknader, i hopp om att här få bättre betalt” (Tesjakov, s. 58). Orten Krivoj Rog är en betydande arbetsmarknad för lant- och gruvarbetare. I guvernementet Taurien utmärker sig särskilt orten Kachovka såsom arbetsmarknad, där tidigare samlades ända upp till 40.000 arbetare, på 1890-talet 20–30.000, för närvarande av några uppgifter att döma ännu mindre. I guvernementet Bessarabien måste man nämna staden Akkerman, i Jekaterinoslav-guvernementet staden Jekaterinoslav och stationen Losovaja; i Don-området Rostov vid Don, där varje år ända upp till 150.000 arbetare infinner sig. I Nordkaukasus – städerna Jekaterinodar och Novorossisk, stationen Tichoretskaja o. a. I Samara-guvernementet orten Pokrovsk (mitt emot Saratov), byn Balakovo o. a. I Saratov-guvernementet städerna Chvalynsk, Volsk. I Sombirsk-guvernementet staden Sysran. På så sätt har kapitalismen i ytterområdena skapat en ny form för ”jordbrukets förenande med binäringar”, nämligen förenandet av jordbruks- och icke-jordbrukslönarbete. I stor skala är ett dylikt förenande möjligt blott under epoken av kapitalismens sista och högsta stadium – den maskinella storindustrins epok vilken undergräver konstskicklighetens, ”hantverkets” betydelse, underlättar övergången från en sysselsättning till en annan och verkar utjämnande på lönarbetsformerna.[1]

Och faktiskt är lönarbetsformerna i detta område mycket originella och högst karakteristiska för det kapitalistiska jordbruket. Alla de halvpatriarkaliska, halv-feodala former för lönarbetet, som är så ofta förekommande i det centrala svartmylleområdet, bortfaller här. Endast förhållandet mellan företagare och anställda blir kvar, endast den affärsmässiga överenskommelsen om köp och försäljning av arbetskraften. Såsom alltid är fallet vid utvecklade kapitalistiska förhållanden föredrar arbetarna att ta anställning för dag eller vecka, vilket tillåter dem att bättre reglera lönen i överensstämmelse med efterfrågan på arbetskraften.

> ”Priserna för arbetskraften fastställes för området kring varje marknad (40 verst i omkrets) med matematisk noggrannhet, och det är mycket svårt för företagarna att pressa ner detta pris, då bonden, som ankommit till platsen, hellre stannar kvar på marknaden eller fortsätter sin vandring än han säljer sin arbetskraft billigare” (Sjachovskoj, s. 104).

Det är självklart, att de våldsamma lönesvängningarna framkallar otaliga kontraktsbrott – inte bara från den ena partens sida, såsom företagarna vanligen försäkrar, utan från båda parternas sida; ”strejker genomföres av båda parterna”: arbetarna kommer överens om att begära mera betalt, och företagarna att betala mindre (ibid., 107) [2] Hur ohöljt den ”känslolösa vinningslystnaden” härskar i förhållandena mellan klasserna kan man se av exempelvis följande faktum:

> ”erfarna företagare vet mycket väl”, att arbetarna ”faller till föga” först då de gjort slut på hela sitt förråd av bröd. ”En lantbrukare har berättat, att han, då han kommer till marknaden för att anställa arbetare ... börjar gå omkring bland dem och känna med käppen på deras matsäcksknyten (sic!): med sådana som har bröd kvar underhandlar han överhuvud taget inte, utan han lämnar

---

[1] Hr Sjachovskoj hänvisar också till en annan form för förenandet av jordbruks- och icke-jordbruksarbete. På Dnjepr seglar tusentals timmerflottar i riktning mot städerna vid flodens nedre lopp. På varje flotte befinner sig 15-20 arbetare (flottningsarbetare), till stor del bjeloryssar och storryssar från Orel-guvernementet. ”De erhåller för hela flottningstiden bokstavligt talat ett par styver”, och räknar huvudsakligen med att de skall lyckas få arbete vid slåttern eller tröskningen. Dessa beräkningar håller streck endast under ”goda” år.

[2] ”Under skördetiden triumferar arbetaren under goda år, och det är svårt att tala reson med honom. Man erbjuder honom ett pris, men han vill inte höra på det örat; han upprepar bara: ge mig vad jag begär, så sätter vi igång. Och detta är inte en följd av att det råder brist på arbetare utan därav, som arbetaren säger, att ”vi har övertaget”. (Meddelanden från en kommunskrivare, Sjachovskoj, s. 125.)

”Om skörden varit dålig och priset på arbetskraften sjunkit, utnyttjar kulaken detta som företagare och säger upp arbetaren i förväg, så att den mest brådskande arbetstiden går förlorad för arbetaren under sökande efter arbete inom området ifråga eller under vandringen till annan ort” – tillstår en godsägare i en korrespondens (ibid., 132).

marknaden" och väntar tills "det dyker upp tomma matsäcksknyten på marknaden" (ur "Selskij Vjestnik", 1890, nr 15, ibid., 107-108).

Liksom under all utvecklad kapitalism kan man också här iakttaga, att småkapitalet utövar ett särskilt tryck på arbetaren. En enkel affärsmässig beräkning[1] förmår storföretagaren att avstå från de små påtryckningsmedlen, som är föga lönande och kan medföra stora nackdelar i händelse av konflikt. Därför strävar storföretagaren (som sysselsätter 300-800 arbetare) exempelvis efter att inte släppa arbetarna efter en vecka och fastställer själva lönerna i enlighet med efterfrågan på arbetskraften; en del inför till och med ett system med tillägg till lönen, därest priset på arbetskraften stiger i trakten – och allt vittnar om att dessa tillägg betalar sig med ränta genom bättre arbete och frånvaron av konflikter (ibid., 130-132; 104). Småföretagaren däremot är inte kräsen av sig.

"Parcellbönderna och de tyska kolonisterna 'väljer ut sitt folk' noggrant ... och betalar dem ... 15-20 % högre än vad som tillämpas på godsen, men det arbetskvantum, som dessa bönder 'pressar ut' av arbetarna är också 50 % större" (ibid., 116).

Hos en sådan husbonde vet "pigorna" inte, som de säger, "om det är dag eller natt". De kolonister, som anställer slåtterfolk, låter sina söner *turvis gå* i slåtterfolkets led (d. v. s. för att driva på arbetarna!), på så sätt att påfösarna tre gånger om dagen avlöses av friska krafter för att driva på arbetarna: "därför kan man av de utmärglade dragen så lätt känna igen dem som arbetar hos tyska kolonister". "Överhuvud taget undviker parcellbönder och tyskar att anställa arbetare, som tidigare tjänat hos godsägare. *'Ni håller inte ut hos oss'*, säger de rent ut" (ibid.).[2]

Den maskinella storindustrin, som koncentrerar massor av arbetare till en plats, omgestaltar produktionsmetoderna, sliter bort alla traditionella, patriarkaliska slöjor och förklädnader, vilka dolt förhållandena mellan klasserna – leder alltid till att offentlighetens uppmärksamhet riktas på dessa förhållanden, till försök att samhälleligt kontrollera och reglera dem. Denna företeelse, som fått ett särskilt påtagligt uttryck i fabriksinspektionen, börjar göra sig gällande också i det ryska kapitalistiska jordbruket, särskilt i det område, där detta nått sin högsta utveckling. Frågan om arbetarnas sanitära läge restes redan år 1875 i Cherson-guvernementet på semstvoläkarnas andra guvernementskongress, och därefter på nytt 1888; år 1889 uppgjorde man ett program för undersökande av arbetarnas läge. De (på långt när inte fullständiga) sanitära undersökningar, som företogs 1889-90, lyfte på en flik av den slöja, som vilar över arbetsförhållandena i landsbygdens isolerade avkrokar. Det visade sig exempelvis att arbetarbostäder i flertalet fall saknas; i de fall då det finns logement för arbetarna, är de vanligen ytterst ohygieniskt inrättade, "inte så särskilt sällan" träffar man också på *jordkojor* – i sådana bor exempelvis fårherdarna, vilka lider starkt av fukten, trångboddheten, kölden, mörkret och den dåliga luften. Arbetarnas föda är mycket ofta otillfredsställande. Arbetsdagen varar i allmänhet från 12½ till 15 timmar, d. v. s. mycket längre än den vanliga arbetsdagen i storindustrin (11-12 timmar). Arbetspauser under den allra hetaste tiden på dagen möter man endast "som undantag", och fall av hjärnsjukdomar är ingen sällsynthet. Arbetet vid maskinerna skapar en yrkesmässig arbetsdelning och därmed yrkessjukdomar. Vid trösk-verken sysselsättes exempelvis "matarna" (som lägger kärvarna i maskinen, ett arbete som är

[1] Jämför Fr. Engels: "Zur Wohnungsfrage". Vorwort. (Till bostadsfrågan. Förordet. – *Red.*)

[2] På samma sätt karakteriseras "kosackerna" i Kuban-området: "Kosacken försöker att med alla medel sänka priset på arbetskraften, och detta åstadkommer han såväl i privat måttstock som också med tillhjälp av byalaget som helhet" (sic! skada att vi inte har mera ingående uppgifter om denna "byalagets" nyaste funktion!): "genom att knappa in på maten, genom sämre arbetsbetingelser, manipulationer vid avräkningen, genom att hålla inne arbetarnas pass, genom beslut av byalaget som vid risk av böter förpliktar de enskilda lantbrukarna att inte anställa arbetare mot en lön, som överskrider en viss gräns o. s. v." ("De invandrade arbetarna i Kubanområdet", A. Bjeloborodov i "Severni Vjestnik", 1896, februari, s. 5.)

mycket farligt och utomordentligt hårt; ur trumman slår ett grovt damm upp i ansiktet), vidare ”langarna” (som langar fram kärvarna, arbetet är så tungt, att de som utför det måste avlösas efter en eller två timmar). Kvinnor tar undan halmen, vilken pojkar bär åt sidan, och 3-5 arbetare lägger upp den i stackar. För hela guvernementet måste antalet tröskverksarbetare överstiga 200.000 personer (Tesjakov, s. 94).[1] Hr Tesjakovs slutsats om jordbruksarbetarnas sanitära läge är denna:

> ”Överhuvudtaget är de gamlas uppfattning, enligt vilken jordbruksarbetet är ‘den angenämaste och nyttigaste sysselsättningen’, föga trovärdig i dag, då den kapitalistiska andan härskar inom jordbruket. Införandet av maskinarbete i jordbruksverksamheten har inte förbättrat de sanitära förhållandena i lantbruket utan förändrat dem till det sämre. Maskinarbetet har i lantbruket lett till en på detta område hittills föga känd specialisering av arbetet, vilket yttrat sig i att yrkessjukdomar och en mängd allvarliga olycksfall i arbetet allt mer förekommer bland lantbefolkningen” (s. 94).

Resultatet av de sanitära undersökningarna var att man (efter hungeråret och koleran) gjorde ett försök att bygga sanitets- och förplägnadsställen med uppgift att organisera registreringen av arbetarna, att hålla sanitär uppsikt över dem och skaffa dem ett billigt middagsmål. Hur obetydlig omfattningen av denna organisation och dess resultat än må vara och även om dess existens[2] är osäker, så förblir det dock ett faktum av väldig historisk betydelse, som sprider klarhet över kapitalismens tendenser i jordbruket. På grundval av de uppgifter, som samlats av läkarna, föreslogs på läkarnas guvernementskongress i Cherson att erkänna vikten av sanitets- och förplägnadsställen, nödvändigheten av att förbättra deras sanitära utrustning, utvidga deras verksamhet, så att de får karaktären av arbetarbörser, som lämnar informationer om arbetslönerna och deras svängningar, att utsträcka den sanitära uppsikten till alla mer eller mindre stora jordbruk med ett betydande antal arbetare – ”i likhet med industriföretagen” (s. 155), att utge obligatoriska bestämmelser om användandet av lantbruksmaskiner och om registrering av antalet olycksfall, att väcka frågan om arbetarnas rätt till försörjning och om förbättrandet och förbilligande av ångtransporten. Femte ryska läkarkongressen beslöt att rikta de intresserade semstvonas uppmärksamhet på Cherson-semstvots verksamhet beträffande organiserandet av sanitär läkaruppsikt.

* * *

Låt oss till slut ännu en gång återvända till folklighetsmännens ekonomer. Vi såg nyss att de idealiserar avtjänandet och blundar för kapitalismens progressiva karaktär i jämförelse med detta. Nu måste vi tillägga, att de ställer sig avvisande också beträffande arbetarnas ”utvandring” och sympatiserar med ”biförtjänsterna” i hemorten. Så här uttrycker exempelvis hr N.-on denna folklighetsmännens vanliga åskådning:

> ”Bönderna ... beger sig ut för att söka arbete ... Man frågar sig, i vad mån är detta fördelaktigt i ekonomiskt avseende? Inte personligen för varje enskild bonde utan för samtliga bönder som totalitet, i statsekonomiskt avseende? Vi avser att påvisa det i rent ekonomiskt avseende skadliga i det årliga kringflackandet gud vet vart, så länge sommaren varar, då det kunde tyckas, att man skulle ha fullt upp med arbete alldeles inpå livet ...” (s. 23-24).

Vi påstår stick i stäv mot folklighetsmännens teori, att arbetarnas ”kringflackande” inte bara ger arbetarna själva ”rent ekonomiska” fördelar utan även måste erkännas vara en progressiv företeelse överhuvud taget; att offentlighetens uppmärksamhet inte måste inriktas på att ersätta ambulerande näringar med det lokala ”arbetet alldeles inpå livet” utan tvärtom på att

---

[1] Vi anmärker i förbigående, att denna arbetsprocess – tröskningen – särskilt ofta utföres av fria lönarbetare. Därav kan man bedöma, hur stort antalet tröskningsarbetare i hela Ryssland måste vara!

[2] Av sex kretssemstvomöten i Cherson-guvernementet – vars uttalanden angående organiserandet av uppsikt över arbetarna hr Tesjakov meddelar – uttalade sig fyra mot detta system. Jordägarna i dessa trakter anklagade guvernementssemstvostyrelsen för ”att den fullständigt gör arbetarna till lättingar” o. s. v.

undanröja alla hinder för utvandringen, att allsidigt underlätta densamma, att förbilliga och förbättra alla betingelser för arbetarnas utvandring o. s. v. Vi motiverar vårt påstående på följande sätt:

1. ”Kringflackandet” medför en ”rent ekonomisk” fördel för arbetarna därför att de beger sig till platser, där arbetslönen är högre, till platser, där deras läge som arbetare är bättre. Hur enkel denna tankegång än må vara, glömmes den alltför ofta av personer, som älskar att ställa sig på en hög, föregivet ”statsekonomisk” ståndpunkt.

2. ”Kringflackandet” gör slut på de förslavande formerna för legoförhållandena samt avtjänandet.

Som exempel erinrar vi om, att tidigare, då utvandringen var föga utvecklad, jordägarna i södern (och andra företagare) gärna använde sig av följande sätt för att leja arbetsfolk: de sände sina ombud till guvernementen i norr och anställde (med bymyndigheternas hjälp) bönder som resterade för skatt på för dessa ytterst ogynnsamma villkor.[1] Företagarna drog alltså fördel av den fria konkurrensen, arbetarna inte. Vi har ovan redan anfört exempel på, att bonden är beredd att fly från avtjänande och skuldslaveri till och med till gruvan.

Intet under därför att våra agrarer går hand i hand med folklighetsmännen, då det gäller frågan om ”kringflackandet”. Tag exempelvis hr S. Korolenko. Han anför i sin bok en hel rad yttranden av godsägare mot arbetarnas ”utvandring” och räknar upp en massa ”argument” mot ”vandringsnäringarna”: ”utsvävningar”, ”tygellöshet”, ”dryckenskap”, ”oärlighet”, ”önskan att lämna hemmet för att bli kvitt familjen och undandra sig föräldrarnas uppsikt”, ”begäret efter förströelse och ett gladare liv” o. s. v. Och här ett särskilt intressant argument: ”I enlighet med ordspråket ‘På den sten som ligger stilla växer det mossa’, skaffar sig också den människa, som stannar på sin plats, ägodelar och skattar dem högt” (1. c., s. 84). Ordspråket ger faktiskt ett mycket markant uttryck åt hur det verkar på en människa att vara fjättrad vid hemorten. Särskilt missnöjd är hr S. Korolenko med den av oss härovan omnämnda företeelsen, att från några guvernement utvandrar ”alltför” många arbetare och att bristen på arbetare utfylles genom invandring av sådana från andra guvernement. I det hr S. Korolenko noterar detta faktum exempelvis för Voronesj-guvernementets vidkommande, anger han också en av företeelsens grunder, nämligen överflödet på bönder med donerad skiftesjord.[2]

> ”Det är uppenbart att dylika bönder, som befinner sig i en relativt sämre materiell ställning och inte hyser några bekymmer för sin blott alltför ringa egendom, mycket ofta inte uppfyller de förpliktelser de åtagit sig och överhuvud taget med större lätthet utvandrar till andra guvernement till och med då de skulle kunna finna tillräckligt med förtjänstmöjligheter i hemorten.” ”Dylika bönder, som är föga bundna (sic!) vid den egna otillräckliga skiftesjorden och understundom inte ens har redskap, överger lättare sitt hem och ger sig ut för att söka lyckan fjärran från fädernebyn utan att ägna en tanke åt förtjänstmöjligheterna på platsen och ibland inte ens de förpliktelser de åtagit sig, då de inte äger något som kan utsökas” (ibid.).

”Föga bundna” ! Där har vi det rätta ordet.

Detta borde tvinga den till eftertanke, som pratar om ”kringflackandets” nackdelar, om fördelarna av den lokala ”sysselsättningen alldeles inpå livet”! [3]

---

[1] Sjachovskoj, 1. c., s. 98 ff. Författaren anför t. o. m. taxan för ”belöningar” åt skrivare och byäldste för fördelaktigt lejande av bönder. – Tesjakov: 1. c., 65. – Trirogov: ”Byalag och skatt”, artikeln: ”Skuldslaveriet i folkhushållningen”.

[2] Donationsbönder var sådana bönder, som vid ”bondebefrielsen” erhöll endast en liten parcell men inte betalade friköpsavgift för den åt godsägaren. – *Red.*

[3] Här ännu ett exempel på det skadliga inflytande som folklighetsmännens fördomar utövar. Hr Tesjakov, vars förträffliga arbete vi ofta citerat, påpekar det faktum, att många arbetare i Cherson-guvernementet lämnar platsen och beger sig till Taurien, ehuru det råder stor brist på arbetare i det förstnämnda guvernementet. Han kallar

3. ”Kringflackandet” betyder att befolkningen blir rörlig. Kringflackandet är en av de viktigaste faktorerna, då det gäller att förhindra att bönderna ”beväxes med mossa”, av vilken historien hopat mer än tillräckligt på dem. Utan att befolkningen blir rörlig kan den inte heller utvecklas, och det skulle vara naivt att tro, att någon byskola skulle kunna ge det, som människorna får genom att på egen hand stifta bekantskap med olika förhållanden och tillstånd, såväl i södern som i norden, såväl i jordbruket som i industrin, såväl i huvudstaden som i landets avkrokar.

Ur Kapitel IV. Handelsjordbrukets tillväxt.

IX. Slutsatser om kapitalismens betydelse i det ryska jordbruket.

I kapitlen II–IV har vi granskat frågan om kapitalismen i det ryska jordbruket från två sidor. Först tog vi upp till betraktande den givna strukturen av de socialekonomiska förhållandena i bonde- och godsägarjordbruket, den struktur som utbildats under epoken efter reformen. Det visade sig, att bondeståndet utomordentligt snabbt sönderfaller i en till antalet obetydlig men till sitt ekonomiska läge mäktig lantbourgeoisi och ett lantproletariat. Oupplösligt förenad med denna process, ”bondens försvinnande”, är jordägarnas övergång från avtjänandesystemet till det kapitalistiska systemet. Därefter betraktade vi samma process från en annan sida; som utgångspunkt tog vi formen för jordbrukets omvandling till varuproduktion och betraktade de socialekonomiska förhållanden, som karakteriserar varje huvudform av handelsjordbruk. Det visade sig, att i bonde- och det privatägda jordbruket samma processer löper som en röd tråd genom hela mångfalden av lantbrukets betingelser.

Låt oss nu betrakta de slutsatser, som följer av alla de uppgifter vi härovan analyserat.

1. Det grundläggande draget i jordbrukets evolution efter reformen består i att det mer och mer antar karaktären av marknadsproduktion, av företag. Med avseende på det privatägda jordbruket är detta faktum så uppenbart, att det inte kräver någon särskild förklaring. Med avseende på bondejordbruket däremot är denna företeelse inte lika lätt att konstatera, för det första därför att användandet av lönarbete inte är ett obetingat nödvändigt kännetecken för landsbygdens småbourgeoisi. Som vi redan ovan anmärkt, ingår i denna kategori varje varuproducent i liten skala, som täcker sina utgifter med vad hans självständiga jordbruk inbringar, under betingelse att den allmänna strukturen av hans jordbruk vilar på de kapitalistiska motsättningar, som vi undersökt i kapitel II. För det andra är landsbygdens småborgare (såväl i Ryssland som också i de andra kapitalistiska länderna) genom en rad övergångsstadier förenade med parcell-”bonden” och lantproletären, som har ett obetydligt stycke skiftesjord. Denna omständighet är en av orsakerna till att de teorier är så seglivade, vilka ifråga om ”bondeståndet” inte skiljer mellan lantbourgeoisi och lantproletariat.[1]

2. I enlighet med jordbrukets egen natur försiggår dess förvandling till varuproduktion på ett särskilt sätt, som inte liknar motsvarande process i industrin. Förädlingsindustrin sönderfaller i skilda, fullständigt självständiga grenar, som uteslutande ägnar sig åt framställning av en

---

detta ”en mer än besynnerlig företeelse”: ”på detta förlorar såväl företagarna som också de arbetare, som överger sitt arbete därhemma och riskerar att inte finna något nytt i Taurien” (s. 33). Oss förefaller däremot en dylik förklaring från hr Tesjakovs sida mer än besynnerlig. Skulle arbetarna verkligen inte förstå sin egen fördel och inte ha rätt att söka sig de gynnsammaste arbetsvillkoren? (I guvernementet Taurien är arbetslönen för lantarbetarna högre än i Chersonguvernementet.) Måste vi verkligen i grund och botten vara av den meningen, att bonden är *förpliktad* att leva och arbeta på den plats, där han hör hemma och är ”*garanterad skiftesjord*”?

[1] På ignorerandet av nämnda omständighet grundar sig bland annat den av folklighetsekonomerna omtyckta tesen, att ”det ryska bondejordbruket för det mesta är en ren naturahushållning” (”Skördarnas och spannmålspriserna inflytande”, I, s. 52). Man behöver bara taga ”genomsnitts”-siffrorna, som för ihop lantbourgeoisin och lantproletariatet – och en dylik sats gäller som bevisad!

enda produkt eller en del av en produkt. Det industriella jordbruket åter sönderfaller inte i fullständigt skilda grenar, utan specialiserar sig bara i det ena fallet på produktionen av en viss marknadsprodukt, i det andra fallet på en annan, varvid de övriga sidorna av lantbruket anpassas till denna huvudprodukt (d. v. s. marknadsprodukten). Därför utmärker sig formerna för handelsjordbruket genom sin väldiga mångfald och varierar inte bara i de skilda områdena utan också i de olika jordbruken. Då man undersöker frågan om handelsjordbrukets tillväxt, får man därför aldrig begränsa sig till summariska uppgifter om hela jordbruksproduktionen.[1]

3. Handelsjordbrukets tillväxt skapar en inre marknad för kapitalismen. För det första framkallar jordbrukets specialisering ett utbyte mellan de skilda jordbruksområdena, mellan de skilda jordbruksföretagen, mellan de olika jordbruksprodukterna. För det andra: ju mer jordbruket drages in i varucirkulationen, desto snabbare växer lantbefolkningens efterfrågan på förädlingsindustrins produkter, vilka tjänar den personliga konsumtionen; desto snabbare växer, för det tredje, efterfrågan på produktionsmedel, ty med hjälp av de gammalmodiga ”bondaktiga” redskapen, byggnaderna o. s. v. kan varken de små eller stora företagarna på landsbygden bedriva det nya jordbruket för marknaden. För det fjärde slutligen skapas en efterfrågan på arbetskraft, då uppkomsten av en småbourgeoisi på landsbygden och jordägarnas övergång till kapitalistiskt jordbruk förutsätter uppkomsten av en stam lantarbetare och daglönare. Blott genom detta faktum om handelsjordbrukets tillväxt kan man förklara den omständigheten, att epoken efter reformen karakteriseras av en utvidgning av den inre marknaden för kapitalismen (utveckling av det kapitalistiska jordbruket, utveckling av fabriksindustrin i allmänhet, utveckling av lantbruksmaskinindustrin i synnerhet, utveckling av böndernas s. k. ”jordbruks”-binäringar, d. v. s. lönarbete o. s. v.).

4. Kapitalismen vidgar och skärper i oerhörd grad de motsättningar inom lantbefolkningen, utan vilka detta produktionssätt överhuvud taget inte kan existera. Men oavsett detta utgör jordbrukskapitalismen i Ryssland med avseende på sin historiska betydelse en väldig progressiv kraft. För det första har kapitalismen förvandlat jordägaren från ”hans nåd arvgodsherrn” å ena sidan och den patriarkaliska, beroende bonden å den andra till precis samma *näringsidkare* som varje annan företagare i det moderna samhället. Före kapitalismen var jordbruket i Ryssland en herrarnas angelägenhet, ett tidsfördriv för nådig herrarna; för det andra var det en plikt och en börda, därför kunde det inte heller bedrivas annorlunda än enligt urgammal slentrian, som nödvändigtvis betingade en fullständig isolering för jordbrukaren från allt det som försiggick i världen utanför hans hembys råmärken. Avtjänandesystemet – denna kvarlevande lämning från gamla tiden i det moderna jordbruket – bekräftar på ett åskådligt sätt denna karakteristik. Kapitalismen gjorde den första bräschen i jordegendomens ståndsmässiga karaktär genom att den förvandlade jorden till en vara. Jordbrukarens produkt gick till försäljning, underkastades samhällelig värdesättning först på den lokala, sedan på den nationella och slutligen på den internationella marknaden, och på så sätt bröts slutgiltigt den primitiva jordägarens tidigare isolering från hela den övriga världen. Under hotet av att eljest ruineras måste jordägaren med eller mot sin vilja räkna med hela totaliteten av de samhälleliga förhållandena såväl i sitt eget land som i de andra genom världsmarknaden förbundna

[1] Just till sådana uppgifter begränsar sig exempelvis författarna till den bok, som omnämnes i föregående fotnot, då de talar om ”bondeståndet”. De antar, att varje bonde sår *just* de sädesslag, som han förbrukar, sår *alla de* slag av säd han förbrukar, och odlar dem *just i den proportion*, i vilken de ingår i konsumtionen. Det är sedan inte förknippat med någon särskild svårighet, att av dylika ”antaganden” (vilka strider mot fakta och ignorerar det grundläggande draget i epoken efter reformen) draga en ”slutsats” om naturahushållningens dominerande roll.

I folklighetslitteraturen kan man också finna följande snillrika betraktelsesätt: varje *enskild* form av handelsjordbruk utgör ett ”undantag” – i jämförelse med hela jordbruket taget som helhet. *Därför* måste också hela handelsjordbruket överhuvud taget betraktas som undantag, och naturahushållningen måste erkännas som allmän regel! I skolböckerna i logik kan man i kapitlet om sofismer finna många paralleller till ett dylikt resonemang.

länderna. Till och med avtjänandesystemet – som tidigare tryggade Oblomov[1] en säker inkomst utan någon som helst risk för hans vidkommande, utan någon som helst kapitalplacering, utan några som helst förändringar i den urgamla produktionsslentrianen – visade sig nu inte vara i stånd att rädda honom undan konkurrensen från den amerikanska farmaren. Det är därför man på Ryssland efter reformen fullt ut kan tillämpa det, som sades om Västeuropa för ett halvsekel tillbaka, nämligen att jordbrukskapitalismen ”var den drivkraft, som drog in idyllen i den historiska rörelsen”.[2]

För det andra har först jordbrukskapitalismen gjort slut på det hundraåriga stilleståndet i vårt lantbruk, givit en väldig stöt framåt för ombildandet av dess teknik, för utvecklandet av det samhälleliga arbetets produktivkrafter. Några årtionden av kapitalistiskt ”nedbrytande” har i detta avseende gjort mer än hela århundraden under den tidigare historien. Den ensartade, slentrianmässiga naturahushållningen har avlösts av handelsjordbrukets mångskiftande former; de primitiva jordbruksredskapen har fått vika för fulländade redskap och maskiner; de urgamla, förstelnade jordbruksmetoderna har undergrävts av nya odlingsmetoder. Hela denna förvandlingsprocess är oupplösligt förbunden med den ovan nämnda företeelsen: jordbrukets specialisering. I enlighet med själva sin natur kan kapitalismen i jordbruket inte (lika litet som i industrin) utvecklas likmässigt: på en plats (i ett land, i ett område, i ett jordbruk) driver den en lantbruksgren framåt, på en annan plats en annan gren o. s. v. I det ena fallet ombildar den tekniken ifråga om några lantbruksoperationer, i det andra fallet ifråga om andra operationer, i det den rycker dem undan den patriarkaliska bondehushållningen eller det patriarkaliska avtjänandet. Då hela denna process försiggår under ledning av marknadens nyckfulla krav, som ofta inte ens är producenten bekanta, blir det kapitalistiska jordbruket i varje enskilt fall (inte sällan i varje enskilt område, understundom till och med i varje enskilt land) mer ensidigt i jämförelse med de övriga, men däremot blir det som helhet taget ojämförligt mycket mångsidigare och rationellare än det patriarkaliska jordbruket. Uppkomsten av särskilda former av handelsjordbruk gör kapitalistiska kriser och fall av kapitalistisk överproduktion möjliga och oundvikliga i jordbruket, men dessa kriser ger (liksom de kapitalistiska kriserna överhuvudtaget) utvecklandet av världsproduktionen och arbetets församhälleligande en ännu mäktigare stöt framåt.[3]

För det tredje var det först kapitalismen, som i Ryssland skapade en storproduktion i jordbruket, grundad på användande av maskiner och en omfattande kooperering av arbetarna. Före kapitalismen bedrevs produktionen av jordbruksprodukter alltid i form av en oföränderlig, ynklig småproduktion – såväl i det fall, då bonden arbetade för sig själv, som också i det fall då han arbetade för godsägaren – och ingen ”gemenskap” i jordägandet var i stånd att göra slut på denna oerhörda splittring av produktionen. I oupplösligt samband med denna

---

[1] Om Oblomov och oblomovanda se band 16 av detta verk, sid. 24.

[2] ”Misère de la philosophie” (Filosofins elände). Paris 1896, s. 223; reaktionära jeremiader kallar författaren föraktfullt de innerliga önskningarna hos dem, som längtar efter ett återvändande till det goda patriarkaliska livet, de enkla sederna o. s. v., som fördömer ”jordens underkastande under samma lagar, som råder också i varje annan industri”.

Vi förstår helt och fullt, att hela den argumentering, som anförts i texten, kan synas folklighetsmännen inte bara som icke övertygande utan som direkt oförståelig. Men det skulle vara en alltför otacksam uppgift att ingående analysera exempelvis sådana åsikter som att jordens mobilisering skulle vara en ”onormal” företeelse (hr Tjuprov i debatterna om spannmålspriserna; s. 39 i det stenografiska referatet), att förbudet för bönderna att avyttra skiftena är en anordning, som kan försvaras, att avtjänandesystemet är bättre eller i varje fall inte sämre än det kapitalistiska systemet o. s. v. Hela den föregående framställningen innehåller bemötanden av de politisktekonomiska argument, som anförts av folklighetsmännen för att rättfärdiga dylika åsikter.

[3] De västeuropeiska romantikerna och de ryska folklighetsmännen understryker ifråga om denna process ivrigt det kapitalistiska jordbrukets ensidighet, den genom kapitalismen skapade osäkerheten och kriserna, och på denna grundval förnekar de det kapitalistiska framåtskridandets progressiva karaktär i jämförelse med det förkapitalistiska stilleståndet.

splittring av produktionen stod splittringen av jordbrukarna själva.[1] Fjättrade vid sin jordlott, vid sitt obetydliga lilla ”byalag”, var de skarpt åtskilda till och med från bönderna i det angränsande byalaget på grund av skillnaden mellan de kategorier de tillhörde (f. d. godsägarbönder, f. d. statsbönder o. s. v.), på grund av olikheterna i omfattningen av deras jordinnehav, skillnaderna i de betingelser, som gällt för deras frigörelse (och dessa betingelser bestämdes understundom endast av godsägarnas personliga egenskaper och nycker). Först kapitalismen rev ner dessa rent medeltida skrankor, och det var en god sak, att den gjorde det. Redan i dag visar det sig att skillnaderna mellan bondegrupperna, mellan deras av skiftesjordens storlek bestämda kategorier är av ojämförligt mycket mindre vikt än de ekonomiska skillnaderna inom varje grupp, varje kategori, varje byalag. Kapitalismen gör slut på den lokala isoleringen och begränsningen, den ersätter jordbrukarnas medeltida splittring med en stor, hela nationen omfattande indelning efter klasser, som intar olika platser i den kapitalistiska hushållningens samlade system.[2] Om tidigare själva produktionsförhållandena betingade ett bindande av jordbrukarnas massa vid boningsorten, så har uppkomsten av olika former och olika områden för handels- och kapitalistiskt jordbruk inte kunnat undgå att ge upphov till att väldiga massor av befolkningen flackar omkring i hela landet; men utan rörlighet hos befolkningen är (såsom redan ovan anmärkts) en utveckling av dess medvetenhet och självverksamhet otänkbar.

För det fjärde slutligen har först jordbrukskapitalismen i Ryssland fullständigt undergrävt avtjänandet och bondens personliga beroende. Avtjänandesystemet har oinskränkt härskat i vårt jordbruk sedan Russkaja Pravdas tid[3] och ända fram till i dag, då bönderna bearbetar de privata jordägarnas åkrar med sina egna redskap; något som nödvändigt följde av detta var bondens trälbundenhet och förvildning, då han förtryckes om också inte av den feodala så dock av den ”halvfria” karaktären av sitt arbete; utan en viss bristande medborgerlig jämlikhet för jordbrukaren (exempelvis: tillhörighet till det lägsta ståndet; kroppsagan; hans utlämnande till allmänna arbeten; hans bindande vid torvan o. s. v.) skulle avtjänandesystemet vara otänkbart. Därför är avtjänandets avlösande genom fritt lönarbete den ryska jordbrukskapitalismens väldiga historiska förtjänst.[4] Om man sammanfattar det ovan sagda angående den ryska jord-

---

[1] Därför är det, som Marx säger om den franska småbonden, fullständigt tillämpligt på den ryska bonden, trots olikheterna i formerna för jordägandet: ”Parcellbönderna bildar en oerhörd massa, vars medlemmar lever i samma situation men utan att träda i något rikare förhållande till varandra. Deras produktionssätt isolerar dem från varandra i stället för att ömsesidigt förbinda dem med varandra. Isoleringen främjas genom de dåliga franska kommunikationsmedlen och genom böndernas fattigdom. Deras produktionsfält, parcellen, tillåter vid brukningen ingen arbetsdelning, inget tillämpande av vetenskapen, alltså ingen mångsidighet i utvecklingen, ingen olikhet i talangerna, ingen rikedom på samhälleliga förhållanden. Varje enskild bondefamilj är närapå sig själv nog, producerar omedelbart själv största delen av vad den förbrukar och utvinner på så sätt sina existensmedel mer genom utbyte med naturen än genom förbindelser med samhället. Parcellen, bonden och familjen vid sidan därav en annan parcell, en annan bonde och en annan familj. En klunga därav bildar en by och en klunga byar ett departement. Sålunda bildas den stora massan av den franska nationen genom enkel addering av liknämniga storheter, ungefär såsom en säck med potatisar bildar en potatissäck” (”Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte”, Hamburg 1885, s. 98-99 (*Louis Bonapartes adertonde Brumaire*. Arbetarkultur, Sthlm 1939).

[2] ”Behovet av sammanslutning, av förenande har i det kapitalistiska samhället inte försvagats utan tvärtom växt i oerhörd grad. Men att använda det gamla måttet för tillfredsställandet av detta behov i det nya samhället är fullständigt absurt. Detta nya samhälle kräver för det första redan att denna sammanslutning inte blir lokal, inte enligt stånd, enligt kategorier; för det andra att utgångspunkten för densamma skall vara den skillnad ifråga om ställning och intressen, vilken uppkommit genom kapitalismen och bondeståndets sönderfallande”. (V. Iljin, 1. c., 91-92, anmärkning.)

[3] ”Russkaja Pravda” (Ryska sanningen), en lagsamling från det gamla Ryssland, som återspeglar egendomsförhållandena på 10-1200-talen. – *Red.*

[4] Av hr N.-on:s otaliga klagorop och suckar med anledning av det kapitalistiska nedbrytande, som pågår hos oss, är det särskilt en suck som förtjänar uppmärksamhet: ”Varken det feodala kaoset eller tatarväldet har avsatt några spår i vårt ekonomiska liv” (”Skisser”, s. 284), först kapitalismen har ådagalagt ”ringaktning för vårt eget historiska förgångna” (s. 283). Heliga sanning! Det är just därför som kapitalismen i det ryska jordbruket är progressiv, att den ådagalagt ”ringaktning” för de ”urgamla”, ”genom århundraden helgade” formerna av

brukskapitalismens progressiva historiska roll, kan man säga, att den församhälleligar lantbruksproduktionen. I själva verket – den omständigheten att jordbruket förvandlats från ett privilegium för det högre ståndet eller en börda för det lägre ståndet till en vanlig handels- och industrisysselsättning; vidare den omständigheten att jordbrukarens arbetsprodukt börjat underkastas den samhälleliga värdesättningen på marknaden; vidare den omständigheten att det slentrianmässiga, ensartade jordbruket håller på att förvandlas till tekniskt omvandlade och olikartade former av jordbruk för marknaden; vidare den omständigheten att småbrukarens lokala instängdhet och splittring upphäves; vidare den omständligheten att de växlande formerna av skuldslaveri och personligt beroende undanträngas av opersonliga överenskommelser om köp och försäljning av arbetskraft – allt detta är kedjelänkar i en och samma process, vilken församhälleligar jordbruksarbetet och mer och mer skärper motsättningarna mellan marknadssvängningarnas anarki, mellan de enskilda lantbruksföretagens individuella karaktär och det kapitalistiska storjordbrukets kollektiva karaktär.

Då vi sålunda (vi upprepar det ännu en gång) understryker kapitalismens progressiva historiska roll i det ryska jordbruket, glömmer vi ingalunda vare sig denna ekonomiska ordnings historiska övergångskaraktär eller de djupa sociala motsättningar, som vidlåder densamma. Tvärtom, vi har ovan påvisat, att just folklighetsmännen, som blott förmår begråta det kapitalistiska ”nedbrytandet”, gör en ytterst ytlig värdering av dessa motsättningar, då de skymmer undan bondeståndets sönderfallande, ignorerar den kapitalistiska karaktären i användandet av maskiner i vårt jordbruk och gömmer undan uppkomsten av en lönarbetarklass i lantbruket bakom sådana uttryck som ”binäringar i jordbruket” eller ”biförtjänster”.

Ur Kapitel VI. Kapitalistisk manufaktur och kapitalistisk hemindustri

VI. Kapitalistisk hemindustri som bihang till manufakturen

– – –

Dessutom medför den kapitalistiska hemindustrin ovillkorligen ytterst ohälsosamma arbetsförhållanden. Arbetarens oerhörda fattigdom, den absoluta omöjligheten att kontrollera arbetsförhållandena genom någon form av förordningar och föreningen av bostad och arbetsplats, är förhållanden som gör de hemarbetandes bostäder till härdar för infektioner och yrkessjukdomar. I de stora fabrikerna kan sådana svårigheter bekämpas; hemindustrin däremot är i detta avseende den mest ”liberala” formen av kapitalistisk utsugning.

En överdrivet lång arbetsdag hör också till det kännetecknande i hemarbete, för kapitalistens räkning och för småindustrier i allmänhet. Exempel har anförts, som belyser hur lång arbetsdagen är i ”fabrikerna” jämförd med arbetsdagen för de ”hantverksarbetande”.

Inom hemindustrin finner man nästan alltid, att kvinnor och barn från den spädaste ålder dras in i produktionen. För att belysa detta ska vi anföra några uppgifter ur en rapport om kvinnoindustrierna i Moskvaguvernementet. Där är 10.004 kvinnor sysselsatta med bomullsspinning; barnen börjar arbeta vid 5 eller 6 års ålder (!); den dagliga förtjänsten är 10 kopek, årsinkomsten 17 rubel. Arbetsdagen inom kvinnoindustrierna är i allmänhet så lång som 18 timmar. Inom stickningsindustrin börjar barnen arbeta vid 6 års ålder, dagsförtjänsten är 10 kopek, årsinkomsten 22 rubel. Sammanlagt 37.514 kvinnor är sysselsatta inom kvinnoindustrierna; de börjar arbeta vid 5 eller 6 års ålder (i 6 av 19 industrier, vilka 6 industrier

---

avtjänande och skuldslaveri, som faktiskt inga tidigare politiska stormar, varken ”det feodala kaoset eller ”tatarväldet” kunnat bryta ner.

svarar för 32.400 kvinnliga arbetare), medelförtjänsten per dag är 13 kopek, årsinkomsten 26 rubel och 20 kopek. [1]

En av den kapitalistiska hemindustrins mest ödeläggande sidor är, att den leder till en sänkning av nivån på arbetarens anspråk. Arbetsgivaren kan rekrytera arbetare i avlägsna trakter, där folkets levnadsstandard är särskilt låg och där arbetarens innehav av jord möjliggör arbete för småsmulor. Ägaren till en strumpfabrik på landsbygden förklarar till exempel, att räntorna i Moskva är höga och att arbetarna där dessutom ”måste förses ... med vitt bröd.., medan arbetarna här utför sitt arbete hemma i sin egen stuga och äter svart bröd ... Hur skulle Moskva då kunna konkurrera med oss?” [2]

Inom bomullsspinneriindustrin är förklaringen till de mycket låga lönerna, att arbetet för böndernas hustrur, döttrar, osv. bara är en extra inkomstkälla. ”Det nuvarande systemet inom denna hantering tvingar på så vis ned lönerna till det yttersta även för dem som uteslutande måste förtjäna sitt uppehälle på fabriksarbete, driver ned deras löner under existensminimum eller fördröjer en höjning av deras levnadsstandard. I båda fallen skapar det ytterst onormala förhållanden.” [3] ”Fabriken söker billiga väverskor och finner dem i deras hembyar långt från industricentra”, säger herr Charizomenov ”Att lönerna stadigt sjunker, ju längre bort man kommer från industricentra, är ett otvivelaktigt faktum”.[4] Följaktligen kan arbetsgivarna mycket väl utnyttja dessa förhållanden, som på ett konstlat sätt, binder befolkningen vid landsbygdsdistrikten.

Ur Kapitel VII. Den maskinella storindustrins utveckling[5]

I. Fabriken som vetenskapligt begrepp och ”fabriks- och verkstadsstatistikens” betydelse[6]

Då vi övergår till den maskinella (fabriksmässiga) storindustrin, måste vi framför allt slå fast, att det vetenskapliga begreppet fabrik inte alls motsvarar den alldagliga, gängse betydelsen av denna term. I vår officiella statistik och i vår litteratur överhuvud taget förstår man med fabrik varje större eller mindre industriföretag med ett mer eller mindre betydande antal lönarbetare. Marx’ teori däremot kallar blott ett bestämt stadium av kapitalismen i industrin, nämligen det högsta stadiet, för maskinell (fabriksmässig) storindustri. Det grundläggande och väsentligaste kännetecknet för detta stadium består i användandet av det maskinella systemet för produktionen.[7] övergången från manufakturen till fabriken betyder en fullständig teknisk omvälvning, som tränger undan hantverksmästarens genom århundraden förvärvade konst, och denna tekniska omvälvning följes oundvikligen av den häftigaste brytning i de samhälleliga produktionsförhållandena, en slutgiltig klyvning mellan skilda grupper av personer, som deltar i produktionen, en fullständig brytning med traditionerna, en skärpning och utbredning av alla kapitalismens mörka sidor, men samtidigt också ett massomfattande församhälleligande av

---

[1] *Mme Gorbuna*, som har beskrivit kvinnoindustrierna, uppger felaktigt att förtjänsten skulle vara 18 kopek respektive 37 rubel, 77 kopek, ty hon tar endast den genomsnittliga siffran för varje industri och bortser från det antal kvinnor som arbetar inom olika industrier.

[2] *Statistiska uppgifter för Moskvaguvernementet*, bd VII, del II, s. 104.

[3] *Statistiska uppgifter för Moskvaguvernementet*, bd VII, del II, s. 285.

[4] *Industrier i Vladimirguvernementet*, III, 63. Jfr. ibid., 250.

[5] I de föregående kapitlen skildrar Lenin industrins utveckling med början från dess begynnelsestadier (hemindustri, hantverk, manufaktur), vilka kapitel vi av utrymmesskäl utelämnar. Kapitel 7 återges i förkortad form. – *Red.*

[6] Paragraf 1 återges i något förkortad form. – *Red*.

[7] *Das Kapital*, I, kap. 13.

arbetet genom kapitalismen. Den maskinella storindustrin är sålunda kapitalismens sista ord, det sista ordet av dess negativa och ”positiva moment”.[1]

Härav framgår att just övergången från manufaktur till fabrik har en särskilt stor betydelse i frågan om kapitalismens utveckling. Den som blandar ihop dessa två stadier berövar sig själv möjligheten att förstå kapitalismens omskapande, progressiva roll. Just detta fel begår våra folklighetsekonomer, vilka, som vi redan sett, på ett naivt sätt identifierar kapitalismen överhuvud taget med ”fabriks- och verkstads”-industrin, vilka tror sig lösa frågan om ”kapitalismens mission” och till och med dess ”förenande betydelse” [2] genom att helt enkelt hänvisa till fabriks- och verkstadsstatistikens uppgifter. Helt bortsett från att dessa författare (som vi nedan utförligt skall visa) uppenbarar en förvånande okunnighet i frågorna om fabriks- och verkstadsstatistiken, består deras ännu större fel i en förbluffande schablonmässig och trång uppfattning om Marx’ teori. För det första är det löjligt att reducera frågan om den maskinella storindustrins utveckling till enbart fabriks- och verkstadsstatistiken. Detta är inte bara en statistikfråga, utan en fråga om de former och stadier, som kapitalismens utveckling i ett givet lands industri genomgår. Först sedan man klarlagt dessa formers väsen och deras utmärkande särdrag är det någon mening i att illustrera den ena eller andra formens utveckling med statistiska uppgifter, som på tillbörligt sätt bearbetats. Om man däremot begränsar sig till det egna landets statistiska uppgifter, så måste detta oundvikligen leda till en sammanblandning av de mest skilda former av kapitalism, till att man inte ser skogen för bara träd. För det andra: att reducera kapitalismens hela mission till en ökning av antalet ”fabriks- och verkstads”-arbetare betyder att man visar en lika djup insikt i teorin som hr Michailovskij visade, då han förvånade sig över att folk pratar om arbetets församhälleligande genom kapitalismen, då hela detta församhälleligande reducerar sig till att några hundra eller tusen arbetare sågar, hugger, skär, hyvlar o. s. v. i samma lokal.[3]

V. ökar antalet arbetare i de kapitalistiska storföretagen?

Sedan vi undersökt uppgifterna om fabriks- och verkstads- samt gruvindustrin, kan vi nu göra ett försök att besvara den fråga, som i så hög grad sysselsatt folklig-hetsmännens ekonomer och som de besvarat nekande (hrr V. V., N.-on, Karysjev, Kablukov har påstått, att antalet fabriks- och verkstadsarbetare i Ryssland växer långsammare än befolkningen – om det överhuvud taget växer). Låt oss först anmärka, att frågan antingen måste ställas så: ökar befolkningen i handel och industri på bekostnad av befolkningen i jordbruket (till denna fråga skall vi återvända), eller så: ökar antalet arbetare i den maskinella storindustrin? Man kan inte påstå, att antalet arbetare i de små industriföretagen eller i manufakturen måste öka i ett samhälle, som befinner sig i kapitalistisk utveckling, ty fabriken undanträngер ständigt de mera primitiva industriformerna. Såsom ovan i detalj påvisats avser vår fabriks- och verkstadsstatistiks uppgifter långt ifrån alltid *fabriken* i detta ords vetenskapliga betydelse. För att undersöka uppgifterna angående den fråga som intresserar oss, måste vi för det första taga uppgifterna om samtliga produktionsgrenar och för det andra uppgifter för en lång tidsperiod. Blott under dessa betingelser kan man mer eller mindre garantera uppgifternas jämförbarhet. Låt oss ta åren 1865 och 1890 – en tjugufemårsperiod av tiden efter reformen – och göra en sammanfattning av de förefintliga statistiska uppgifterna. Fabriks- och verkstadsstatistiken ger de fullständigaste uppgifterna för 1865 och beräknar för europeiska Ryssland 380.638 fabriks- och verkstadsarbetare i samtliga produktionsgrenar med undantag av brännvinsbrännerier,

[1] Ibid., 12, s. 499.
[2] Hr N.-on i ”Russkoje Bogatstvo”, 1894, nr 6, s. 103 och 119. Se också hans ”Skisser” och hr V. V:s ”Kapitalismens öden”, passim.
[3] ”Otetjestvennyje sapiski”, 1883, nr 7; hr Postoronnys brev till redaktionen.

bryggerier, betsocker- och tobaksfabriker.[1] För att fastställa antalet arbetare i dessa produktionsgrenar måste man ta ”Militärstatistiskt samlingsverks” uppgifter, de enda som existerar, varvid man, såsom ovan påpekats, måste korrigera dessa uppgifter. Om vi lägger till de 127.935 arbetarna i nämnda industrigrenar [2] får vi som resultat, att hela antalet fabriks- och verkstadsarbetare i europeiska Ryssland år 1865 (för de accisbelagda såväl som de accisfria industrigrenarna) uppgick till *508.573 personer.*[3] För år 1890 blir motsvarande siffra *839.730 personer.*[4] Ökningen är 65 %, d. v. s. betydligt större än befolkningens tillväxt. Det bör emellertid observeras, att den faktiska ökningen otvivelaktigt var större än dessa siffror visar: härovan har ingående visats, att fabriks- och verkstadsstatistikens uppgifter för år 1860 är överdrivna på grund av att de innesluter mindre hemslöjds-, hantverks- och lantbruksföretag och likaså hemarbetare.

Tyvärr kan vi på grund av bristen på material inte fullständigt korrigera dessa överdrifter, men vi föredrar att avstå från en partiell korrigering, så mycket mer som i fortsättningen mera noggranna uppgifter om antalet arbetare i de största fabrikerna kommer att anföras.

Låt oss övergå till gruvstatistiken. För år 1865 finns uppgifter om antalet gruvarbetare blott beträffande koppar- och järn- samt guld- och platinautvinningen; i europeiska Ryssland var siffran *133.176*.[5] År 1890 var antalet i dessa produktionsgrenar sysselsatta *arbetare 274.748* [6]*, d.v.s. mer än dubbelt så många.* Detta sistnämnda antal utgör 80,6 % av hela antalet gruvarbetare i europeiska Ryssland år 1890; om vi antar att de nämnda produktionsgrenarna också år 1865 omfattade 80,8 % av hela antalet gruvarbetare[7], får vi som resultat att hela gruvarbetarantalet år 1865 uppgick till 165.203 och år 1890 till 340.912. ökningen utgör 107 %.

Till arbetare sysselsatta på de kapitalistiska storföretagen hör också järnvägsarbetare. I europeiska Ryssland samt Polen och Kaukasien uppgick deras antal år 1890 till 252.415.[8] Antalet järnvägsarbetare för år 1865 är obekant, men man kan beräkna siffran någorlunda tillfredsställande, då antalet järnvägsarbetare på varje verst av järnvägsnätet varierar ytterst

---

[1] ”Samling uppgifter och material från finansministeriet”, 1867, nr 6. Det har redan ovan påvisats, att man för jämförelse med de moderna uppgifterna endast kan ta uppgifter från en och samma källa, d. v. s. finansministeriets uppgifter.

[2] I bryggeriindustrin 6.825 personer; också här är siffran överdriven, men för en korrigering föreligger inget material; i betsockerindustrin – 68.334 (enligt ”Finansministeriets årsbok”), i tobaksindustrin – 6.116 (korrigerad siffra) och i brännvinsbrännerierna – 46.660 (korrigerad siffra).

[3] Hr Tugan-Baranovskij uppger för år 1866 hr Vesjnjakovs siffra – 493.371 personer (”Fabriken”, s. 339) Vi vet inte på vilket sätt denna siffra erhållits, vilken skiljer sig ytterst obetydligt från den av oss anförda.

[4] Enligt ”Register” för år 1890. Från slutsumman, 875.764 personer, måste man räkna bort de arbetare, som återkommer i gruvstatistiken, nämligen 291 i asfaltindustrin, 3.468 i saltsjuderierna och 32.275 i rälstillverkningen.

[5] Angående antalet gruvarbetare på. 1860-talet se: ”Periodisk statistik”, I, 1866. – ”Finansministeriets årsbok”, I. – ”Samling statistiska uppgifter om gruvdriften 1864-67”, St. Petersburg 1864-67, utgiven av kommittén för bergsvetenskap.

[6] ”Samling statistiska uppgifter om bergsindustrin är 1890”, St. Petersburg 1892. Enligt denna ”Samling” var totalsumman 342.166 arbetare i europeiska Ryssland, och om man räknar bort arbetarna i oljeföretagen (som är medräknade i ”Register”) och sedan man korrigerat några små fel – 340.912.

[7] Av de övriga bergsbruksgrenarna finns det sådana, där antalet arbetare troligen växt i långsamt tempo (saltutvinningen); sådana, där antalet arbetare måste ha växt mycket snabbt (stenkolsbrytning, stenindustri); även sådana, som överhuvud taget inte existerade på 1860-talet (exempelvis kvicksilverutvinning).

[8] ”Statistisk översikt över järnvägarna och de inre vattenvägarna”, St. Petersburg 1893, s. 22. Utgiven av kommunikationsministeriet. Tyvärr har vi inte haft tillgång till separata uppgifter angående europeiska Ryssland ensamt. Som järnvägsarbetare räknar vi inte bara de fast anställda utan också de tillfälligt anställda (10.447) och daglönarna (74.504). De genomsnittliga omkostnaderna pr år för en tillfälligt anställd arbetare uppgår till 192 rubel och för en daglönare till 235 rubel. Den genomsnittliga dagslönen är 78 kopek. Följaktligen sysselsättes såväl de tillfälligt anställda arbetarna som daglönarna en stor del av året, och att utelämna dem, som hr N.-on gör (”Skisser”, s. 124), är följaktligen oriktigt.

litet. Om man räknar med 9 arbetare pr verst får vi som resultat, att antalet järnvägsarbetare år 1865 uppgick till 32.076.[1]

Låt oss nu göra en sammanfattning av våra beräkningar.

Antalet arbetare i kapitalistiska storföretagen (i tusental).

År	Fabriks- och verkstadsin-dustrin	Gruvindustrin	Järnvägarna	Summa
1865	509	165	32	706
1890	840	340	253	1 433

Sålunda har antalet arbetare i de kapitalistiska storföretagen under 25 år ökat mer än dubbelt, d. v. s. antalet har växt inte bara långt snabbare än befolkningen överhuvud taget utan också snabbare än stadsbefolkningen.[2] Det råder alltså inget tvivel om att arbetarna i allt högre grad lämnar jordbruket och smånäringarna och beger sig till storföretagen.[3] Så talar uppgifterna i samma statistik, till vilken våra folklighetsmän så ofta tar sin tillflykt och vilken de i så hög grad missbrukat. Men sin kulminationspunkt når deras missbrukande av statistiken i följande, verkligt fenomenala förfarande: man tar förhållandet mellan antalet *fabriks- och verkstads-arbetare* och *hela befolkningen*(!) och på grundval av den siffra man får (omkring 1 %) talar man vitt och brett om hur försvinnande liten denna ”handfull” [4] arbetare är! Hr Kablukov exempelvis upprepar denna beräkning av procentsatsen ”fabriksarbetare i Ryssland” [5] i förhållande till hela befolkningen och fortsätter så här: ”Men i Västeuropa(!!) är förhållandet mellan antalet arbetare, som sysselsättes i förädlingsindustrin ...” (är det inte uppenbart för varje gymnasist, att detta absolut inte är ett och detsamma: ”fabriksarbetare” och ”arbetare som sysselsättes i förädlingsindustrin”?) ... ”och hela befolkningen ett helt annat”, nämligen från 53 % i England till 23 % i Frankrike. ”Det är inte svårt att se, att skillnaden i fabriks-arbetarklassens(!!) andel där och hos oss är så väldig, att det inte ens kan vara tal om någon identitet mellan utvecklingens gång hos oss och i Västeuropa.” Och detta skriver en professor och statistiker av facket! Med enastående djärvhet gör han i ett andetag två förfalskningar: 1. fabriksarbetare förväxlas med arbetare, som sysselsättes i förädlingsindustrin; 2. dessa sist-nämnda förväxlas med den befolkning som är sysselsatt inom förädlingsindustrin. Låt oss klargöra för våra lärda statistiker, vad dessa skillnader innebär. I Frankrike fanns det enligt folkräkningen 1891 3,3 milj. arbetare, som sysselsattes i förädlingsindustrin – mindre än en

[1] På varje verst kom år 1886 — 9,0 järnvägsarbetare; år 1890 — 9,5; år 1893 — 10,2; år 1894 — 10,6; år 1895 — 10,9; sålunda visar siffran en tydlig tendens att stiga. (I första upplagan stod här vidare: ”I slutet av år 1865 fanns det i Ryssland 3.568 verst järnvägar.” — Red.) Se ”Samling uppgifter om Ryssland” för åren 1890 och 1896 och ”Vjestnik Finansov 1897, nr 39. – Vi gör det förbehållet, att vi i denna paragraf endast sysslar med en jämförelse mellan uppgifterna för år 1865 och år 1890; det är därför fullständigt likgiltigt, om vi tar antalet järnvägsarbetare för hela riket eller endast för europeiska Ryssland; om vi räknar med 9 man på en verst eller mindre; om vi tar alla grenar av gruvindustrin eller blott dem, om vilka det finns uppgifter för år 1865

[2] I europeiska Ryssland utgjorde stadsbefolkningen år 1863 6,1 milj. och år 1897 – 12,0 milj.

[3] De senaste uppgifterna om antalet arbetare i de kapitalistiska storföretagen är av följande slag. För år 1900 gäller uppgifterna antalet fabriks- och verkstadsarbetare i accisfria företag; för år 1903 gäller uppgifterna accisbelagda företag. För år 1902 finnes uppgifter över antalet gruvarbetare. Antalet järnvägsarbetare kan man fastställa, om man räknar med 11 personer pr verst (uppgifter fram till 1 januari 1904). Se ”Rysk årsbok” 1906 och ”Samling uppgifter om bergsindustrin år 1902”.

Om vi adderar dessa uppgifter, får vi följande siffror: i 50 guvernement i europeiska Ryssland fanns det 1900-1903 1.261.571 fabriks- och verkstadsarbetare, 477 025 gruvarbetare, 468.941 järnvägsarbetare. Summa 2.207.537. I hela ryska riket fanns det 1.509.516 fabriks- och verkstadsarbetare, 626.929 gruvarbetare, 655.929 järnvägsarbetare. Summa 2.792.374. Också dessa siffror bekräftar fullständigt det i texten sagda. *(Anmärkning till andra upplagan.)*

[4] N.-on, 1. c., 326 o. a.

[5] ”Föreläsningar i lantbruksekonomi”, Moskva 1897, s. 14.

tiondel av befolkningen (36,8 milj. av befolkningen har klassificerats och 1,3 milj. har ej klassificerats med avseende på sysselsättning). Detta är arbetare i samtliga industriella inrättningar och företag, men inte bara fabriksarbetare. Den befolkning däremot, som sysselsattes i förädlingsindustrin, uppgick till 9,5 milj. (omkring 26 % av hela befolkningen); förutom arbetare har här medtagits företagare o. a. (1 milj.), vidare anställda – 0,2 milj., familjemedlemmar – 4,8 milj. och tjänstefolk – 0,2 milj.[1] För att kunna illustrera motsvarande förhållanden i Ryssland, måste man som exempel ta skilda centra, då hos oss inte existerar någon yrkesstatistik för befolkningen i sin helhet. Låt oss ta ett stadscentrum och ett landsortscentrum. För år 1890 beräknade fabriks- och verkstadsstatistiken antalet fabriks- och verkstadsarbetare i Petersburg till 51.760 (enligt ”Register”), men enligt folkräkningen i St. Petersburg den 27 (15) december 1890 livnärde förädlingsindustrin 341.991 personer av båda könen, fördelade på följande sätt:[2]

	Antal personer av båda könen		
	Självständiga (dvs. sådana som försörjer sig själva)	Familjemedlemmar och tjänstefolk	Summa
Företagare	13 853	37 109	50 962
Administration (anställda)	2 226	4 574	6 800
Arbetare	148 111	61 098	209 209
Enskilda	51 514	23 506	75 020
Summa	215 704	126 287	341 991

Ett annat exempel: i byn Bogorodskoje i Gorbatovkretsen i guvernementet Nisjni-Novgorod (vilken by, som vi såg, inte ägnar sig åt jordbruk utan utgör ”så att säga en enda läderfabrik”) räknar man enligt ”Register” för år 1890 *392 fabriks- och verkstadsarbetare*, under det att den näringsidkande befolkningen enligt semstvoräkningen 1889 uppgår till omkring 8.000 (hela befolkningen utgör 9.241 personer; mer än nio tiondelar av familjerna sysslar med binäringar). Må herrar N.-on, Kablukov & Co. tänka över dessa siffror!

Tillägg till andra upplagan. Ifråga om statistisk över hela befolkningens sysselsättning förfogar vi i dag över resultaten av den allmänna folkräkningen 1897 med näringsstatistik över hela befolkningen. Härnedan de av oss bearbetade uppgifterna för hela ryska riket [3] (i miljoner):

Yrkesgrupper	Självständiga	Familjemedlemmar	Hela befolkningen
	Av båda könen		
a) Ämbetsmän och militärer	1,5	0,7	2,2
b) Prästerskap och fria yrken	0,7	0,9	1,6
c) Rentiärer och pensionärer	1,3	0,9	2,2
d) Personer berövade friheten, prostituerade, obestämda och obekanta yrken	0.6	0,3	0,9
Summa improduktiv befolkning	4,1	2,8	6,9

[1] ”The statesman’s Yearbook”, 1897, page 472.

[2] ”St. Petersburg enligt folkräkningen 1890”. St. Petersburg 1893. Vi har tagit summan av grupperna II–XV av näringsgrenarna. Sammanlagt sysselsätter näringsgrenarna 551.700 personer, av dem 200.748 i handel, trafik och värdshusrörelse. – Med ”enskilda” menas småproducenter, som inte håller lönarbetare.

[3] ”Allmän sammanfattning för hela riket av resultaten av bearbetningen av de uppgifter, som inkommit vid den första allmänna folkräkningen 9/II (28/1) 1897”. Utgiven av Centrala statistiska kommittén, bd II, tabell XXI, s. 296. Yrkesgrupperna är hos mig sammanställda på följande sätt: a) 1,2 och 4; b) 3 och 5-12; c) 14 och 15; d) 16 och 63-65; e) 46-62; f) 41-45; g) 13; h) 17-21; i) 22-40.

e) Handel	1,6	3,4	2,8
f) Trafik- och kommunikationsväsen	0,7	1,2	1,9
g) Privatanställda, tjänstefolk, daglönare	3,4	2,4	5,8
Summa halvproduktiv befolkning	5,7	7,0	12,7
h) Lantbruk	18,2	75,5	93,7
i) Industri	5,2	7,1	12,3
Summa produktiv befolkning	23,4	82,6	106,0
Tillsammans	33,2	92,4	125,6

Man behöver inte nämna, att dessa uppgifter fullständigt bekräftar det som ovan sagts om det orimliga i folklighetsmännens metod att jämföra antalet fabriks- och verkstadsarbetare med hela befolkningen.

Framför allt är det intressant att gruppera de anförda uppgifterna om hela den ryska befolkningens fördelning enligt sysselsättning, så att de illustrerar den *samhälleliga arbetsdelningen,* såsom grundvalen för hela varuproduktionen och kapitalismen i v Ryssland. Ur denna synpunkt sett måste hela befolkningen indelas i tre stora grupper: I. Jordbruksbefolkning. II. Befolkning i handel och industri. III. Improduktiv befolkning (riktigare: befolkning som inte deltar i den ekonomiska verksamheten). Av de anförda nio grupperna (a–i) är det blott en som inte kan direkt och fullständigt hänföras till någon av dessa tre huvudgrupper, nämligen grupp g: privatanställda, tjänstefolk, daglönare. Denna grupp måste man *tillnärmelsevis* fördela mellan befolkningen i handel och industri samt befolkningen i jordbruket. Till den förstnämnda räknar vi den del av denna grupp, som enligt uppgifterna bor i städerna (2,5 milj.) och till den sistnämnda de som bor i landsbygdskretsarna (3,3 milj.). Vi får då följande bild av hela befolkningens fördelning i Ryssland:

Jordbruksbefolkningen i Ryssland	97,0 milj.
Befolkningen i handel och industri	21,7 ”
Improduktiv befolkning	6,9 ”
Summa	125,6 milj.

Av denna bild ser man klart, å ena sidan att varucirkulationen och följaktligen också varuproduktionen fått verkligt fast fotfäste i Ryssland. Ryssland är ett kapitalistiskt land. Å andra sidan framgår härav att Ryssland med avseende på sin ekonomiska utveckling ännu är mycket efterblivet i jämförelse med de andra kapitalistiska länderna.

Vidare. Efter den analys vi givit i detta verk, kan och måste vi utnyttja yrkesstatistiken för hela befolkningen i Ryssland till att *tillnärmelsevis* fastställa, i vilka *huvud*kategorier hela befolkningen i Ryssland indelas ifråga om sitt *klassmässiga* läge, d. v. s. ifråga om sin ställning i den samhälleliga produktionsordningen

En sådan – naturligtvis endast tillnärmelsevis – bestämning är möjlig därigenom att vi känner till bondeståndets allmänna indelning i ekonomiska huvudgrupper. Men hela lantbruksbefolkningens massa i Ryssland kan fullständigt räknas som bönder, då antalet godsägare utgör en fullständigt obetydlig del av totalsumman. En inte ringa del av godsägarna har dessutom räknats till rentiärerna, ämbetsmännen, de högre dignitärerna o. s. v. I bondemassans 97 miljoner åter måste man urskilja tre huvudgrupper: den lägsta gruppen – de proletära och halvproletära skikten av befolkningen; mellangruppen – de fattiga småägarna, och den högsta gruppen – de välbärgade småägarna. De grundläggande ekonomiska kännetecken för dessa grupper som *klassmässigt* skilda element har vi tidigare ingående analyserat. Den lägsta gruppen utgöres av den egendomslösa befolkningen, vilken huvudsakligen eller till hälften lever av att *sälja sin arbetskraft.* Mellangruppen utgöres av fattiga småegendomsbesittare, då

medelbonden t. o. m. under ett gott år blott med svett och möda kan hålla sig flytande, men den huvudsakliga existenskällan här är det ”självständiga” (självständigt till namnet, naturligtvis) *småbruket*. Slutligen den högsta gruppen – de välbärgade småegendomsbesittarna, som exploaterar ett mer eller mindre betydande antal lantarbetare och daglönare med skiftesjord samt allehanda lönarbetare överhuvud taget.

Dessa gruppers ungefärliga andel i totalsumman utgör 50 %, 30 % och 20 %. Ovan har vi ständigt räknat ut procenttalet på grundvalen av antal gårdar och hushåll. Låt oss nu räkna ut procenten i förhållande till hela befolkningen. Genom denna ändring växer den lägsta gruppen och minskar den högsta gruppen. Men just en sådan förändring har otvivelaktigt också ägt rum i Ryssland under det gångna årtiondet, därom vittnar obestridligt den omständigheten att hästbeståndet minskar, att bönderna ruineras, att nöden och arbetslösheten på landsbygden breder ut sig o. s. v.

Detta betyder, att vi bland lantbruksbefolkningen har ungefär 48,5 milj. proletär och halvproletär befolkning; omkring 29,1 milj. fattiga småegendomsbesittare och deras familjer samt omkring 19,4 milj., som tillhör de välbärgade småegendomsbesittarna.

Vidare reser sig frågan, hur man skall indela befolkningen i handel och industri och den improduktiva befolkningen. I den sistnämnda gruppen finnes element, som avgjort tillhör storbourgeoisin: alla rentiärer (”som lever av inkomst från kapital och fast egendom” – första underavdelningen av grupp 14 i vår statistik – 0,9 milj.), vidare en del av de borgerliga intellektuella, högre militära och civila ämbetsmän o. s. v. I denna del ingår sammanlagt omkring 1,5 miljon. Vid den andra polen av denna improduktiva befolkning befinner sig de lägre rangpersonerna i armé, flotta, gendarmeri, polis (omkring 1,3 milj.), tjänare och de talrika lägre tjänstemännen (tillsammans inemot 0,s miljon), nära 0,5 miljon tiggare, landsstrykare o. s. v., o. s. v. Här kan man blott på ett ungefär göra en uppdelning i grupper, som mest närmar sig de ekonomiska huvudtyperna: omkring 2 milj. föres till den proletära och halvproletära befolkningen (delvis trasproletärer[1]), omkring 1,9 milj. till de fattiga småegendomsbesittarna och omkring 1,5 milj. till de välbärgade småegendomsbesittarna, varvid man i detta antal räknar in en stor del av de anställda, administrationspersonalen, de borgerliga intellektuella o. s. v.

Bland den befolkning som sysselsättes i handel och industri är slutligen proletariatet otvivelaktigt talrikast och klyftan mellan det och storbourgeoisin djupast. Men folkräkningen lämnar inga som helst uppgifter om denna befolknings fördelning på företagare, enskilda småproducenter, arbetare o. s. v. Det återstår bara att ta som exempel de ovan anförda uppgifterna om industribefolkningen i Petersburg, fördelade enligt sin ställning i produktionen. På grundval av dessa uppgifter kan man ungefärligen hänföra omkring 7 % till storbourgeoisin, 10 % till de välbärgade småegendomsbesittarna, 22 % till de fattiga småegendomsbesittarna och 61 % till proletariatet. I hela Ryssland är naturligtvis den industriella småproduktionen långt livskraftigare än i Petersburg, men i stället har vi avstått från att till den halvproletära befolkningen hänföra massan av enskilda näringsidkare och hemslöjdsarbetare, som i hemmet utför arbete för företagare. Följaktligen kommer de antagna förhållandena i det stora hela troligen att föga avvika från verkligheten. För handels- och industribefolknigen får vi då omkring 1,5 milj. storbourgeoisi, omkring 2,2 milj. välbärgade, omkring 4,8 milj. fattiga småproducenter och omkring 13,2 milj., som tillhör de proletära och halvproletära skikten av befolkningen.

Om vi sammanför befolkningen i lantbruket, befolkningen i handel och industri samt den improduktiva befolkningen, får vi för hela befolkningen i Ryssland följande ungefärliga fördelning enligt klasstillhörighet:

---

[1] Deklasserade element i det kapitalistiska samhället. *Red.*

		Hela befolkningen av båda könen, Milj.
Storbourgeoisi, godsägare, högre ämbetsmän o. a.	omkr.	3,0
Välbärgade småegendomsbesittare	”	23,1
Fattiga småegendomsbesittare	”	35,8
Proletärer[1] och halvproletärer	”	63,7
Tillsammans	”	125,6 milj.

Vi betvivlar inte, att det från våra kadettvänliga och kadettekonomers och -politikers sida skall höjas indignerade röster till protest mot en sådan ”förenklad” föreställning om ekonomien i Ryssland. Det är ju så bekvämt, så fördelaktigt att i en analys av detaljerna dölja djupet av de ekonomiska motsättningarna och samtidigt beklaga sig över att den socialistiska åsikten är ”grov” för att den betraktar dessa motsättningar som *helhet*. En dylik kritik av den slutsats, till vilken vi kommit, saknar naturligtvis vetenskaplig betydelse.

Beträffande gr a den av de ena eller de andra siffrornas *tillnärmelsevisa riktighet*, så kan det naturligtvis råda oenighet ifråga om detaljer. Från denna synpunkt sett kan det vara av intresse att nämna hr Lositskijs arbete: ”Studier över befolkningen i Ryssland enligt folkräkningen 1897” (”Mir Bosji” [Guds värld] 1905, nr 8). Författaren har utnyttjat folkräkningens direkta uppgifter om antalet arbetare och tjänstefolk. Den proletära befolkningen i Ryssland uppskattar han med ledning av dessa uppgifter till 22 milj., bönder och godsägare till 80 milj., företagare och anställda i handel och industri till omkring 12 milj. och den icke näringsidkande befolkningen till omkring 12 milj.

Proletariatets numerära styrka kommer enligt dessa uppgifter våra slutsatser nära.[2] Att förneka att det finns en väldig halvproletär befolkningsmassa bland de fattiga bönderna, som är beroende av ”biförtjänst”, bland hemslöjdsarbetarna o. s. v. – skulle betyda att driva gäck med alla uppgifter om Rysslands ekonomi. Man behöver bara erinra sig de 3,25 milj. *gårdarna* utan häst bara i europeiska Ryssland och de 3,4 milj. gårdarna med en häst, man behöver bara tänka på semstvostatistikens uppgiftssamling angående arrende, ”biförtjänster”, budgeter o. a., för att man inte längre skall betvivla den halvproletära befolkningens väldiga numerära styrka. Om man antar att den proletära och halvproletära befolkningen tillsammans utgör hälften av bönderna, så betyder det troligen att man minskar, men ingalunda överdriver dess antal. Men utanför jordbruksbefolkningen är de proletära och halvproletära skiktens procentuella andel otvivelaktigt ännu större.

Vidare måste man, om man inte vill ersätta helhetsbilden av ekonomin med smådetaljer, till de välsituerade småägarna räkna också en betydande del av den administrativa personalen i handel och industri, anställda, borgerliga intellektuella, tjänstemän o. s. v. Här har vi måhända gått alltför försiktigt tillväga och uppskattat denna befolknings antal till en alltför hög siffra; det är mycket möjligt att man skulle ha ökat antalet fattiga småägare och minskat antalet välmående. Men dylika indelningar reser naturligtvis inga anspråk på absolut statistisk noggrannhet.

Statistiken måste illustrera de genom en allsidig analys fastställda socialekonomiska förhållandena, men får inte förvandlas till självändamål, såsom det alltför ofta sker hos oss. Att dölja hur manstarka de småborgerliga skikten av befolkningen i Ryssland är, skulle betyda att direkt förfalska bilden av den ekonomiska verkligheten hos oss.

---

[1] Dessa uppgår till minst 22 milj. Se nedan.

[2] Här är inte rätta platsen att ingå på detaljer beträffande den statistik över arbetare och tjänstefolk, som hr Lositskij använt. Av allt att döma syndar denna statistik genom att högst betydligt *underskatta* antalet arbetare.

VII. Tillväxten av stora fabriker[1]

Den ovan[2] påvisade otillfredsställande karaktären i vår fabriks- och verkstadsstatistiks uppgifter har tvingat oss att ta vår tillflykt till mera komplicerade beräkningar för att kunna fastställa hur den maskinella storindustrin i Ryssland utvecklats efter reformen. Vi har gjort ett utdrag ur uppgifterna för 1866, 1879, 1890 och 1894-95 angående de största fabrikerna, nämligen: de som sysselsätter 100 eller fler arbetare inom företaget[3]. De arbetare, som sysselsättes utanför fabriken, har strängt åtskilts endast i de uppgifter som lämnas av ”Förteckning” för 1894-95; det är därför möjligt att uppgifterna för de tidigare åren (särskilt 1866 och 1879) fortfarande blir en aning för högt tilltagna trots de korrigeringar, som nämnes i anmärkningen.

Vi återger här uppgifterna om dessa de största fabrikerna. (Se nedan)

De största fabrikerna i europeiska Ryssland

Fabriksgrupper enligt antalet arbetare	1866				1879				1890				1894 – 95			
	Antal fabriker		Antal arbetare	Produktion i 1000 rubel	Antal fabriker		Antal arbetare	Produktion i 1000 rubel	Antal fabriker		Antal arbetare	Produktion i 1000 rubel	Antal fabriker		Antal arbetare§	Produktion i 1000 rubel
	Tillsammans	Därav med ångkraft			Tillsammans	Därav med ångkraft			Tillsammans	Därav med ångkraft			Tillsammans	Därav med ångkraft		
A. Med 100-499 arb.	512	204	100 961	99 830	641	354	141 727	201 542	712	445	156 699	186 289				
B. ” 500-999 ”	90	68	59 867	48 359	130	119	91 887	117 830	140	140	94 305	148 546				
C. ” 1.000 o. fler ”	42	35	62 801	52 877	81	76	156 760	170 533	99	99	213 333	253 130				
Summa [4]	644	307	231 739	201 066	852	549	390 374	489 905	951	694	464 337	587 965				
A. Med 100-499 arb.					981	534	219 735	289 006	1 133	769	252 656	355 258				
B. ” 500-999 ”					166	143	115 586	142 648	183	183	121 553	190 265				
C. ” 1.000 o. fler ”					91	83	174 322	198 272	115	115	248 937	313 065				
Summa [5]					1 238	762	509 643	629 926	1 431	1 067	623 146	878 578				
A. Med 100-499 arb.					979	532	219 436	288 759	1 131	767	252 063	352 526	1 136	935	252 676	374 444
B. ” 500-999 ”					164	144	113 436	140 791	182	182	120 936	186 115	215	212	143 453	229 363
C. ” 1.000 o. fler ”					86	78	163 044	177 537	108	108	226 207	276 512	117	117	259 541	351 426
Summa [6]					1 229	754	496 416	607 087	1 421	1 057	599 206	815 153	1 468	1 264	655 670	955 223

[1] Paragrafen återges i förkortad form. – *Red.*

[2] Se ovan, paragraf 5 i detta kapitel. – *Red.*

[3] Källor: ”Finansministeriets årsbok”, I (uppgifter blott om 71 produktionsgrenar); ”Register”, 1:a och 3:e upplagan – uppgifter över alla produktionsgrenar, liksom också i ”Förteckning”; men för att jämföra uppgifterna i ”Förteckning” och ”Register” måste man från de produktionsgrenar, som ingår i den sistnämnda, räkna bort rälsproduktionen. De företag, där också hemarbetarna inbegripits i antalet fabriks- och verkstadsarbetare, har uteslutits. Understundom har denna medräkning av hemarbetarna direkt angivits i anmärkningarna till de nämnda publikationerna; stundom framgår de ur en jämförelse mellan uppgifterna för skilda år: jfr exempelvis uppgifterna för bomullstygsproduktionen i Saratov-guvernementet för 1879, 1390 och 1894-95. (Jfr kap. VI, paragraf II, 1). – Sinzheimer (”Über die Grenzen der Weiterbildung des fabriksmässigen Grossbetriebes in Deutschland”. Om gränserna för den fabriksmässiga stordriftens utvidgande i Tyskland, Stuttgart 1893) hänför till stora fabriksföretag sådana som har 50 och fler arbetare. Denna norm förefaller oss inte alls låg, men med hänsyn till svårigheterna att sammanställa de ryska uppgifterna måste vi begränsa oss till blott de största fabrikerna.

[4] Uppgifterna för 1866-1879-1890 avser 71 produktionsgrenar, om vilka uppgifter för 1866 föreligger.

[5] Uppgifterna för 1879-1890 avser alla produktionsgrenar, såväl de accisbelagda som de accisfria.

[6] Uppgifterna för 1879-1890-1894/95 avser alla produktionsgrenar med undantag av räls-(stålgjuteri-) produktionen.

Låt oss börja analysen av denna tabell med uppgifterna för åren 1866-1879-1890. Hela antalet stora fabriker förändrades under dessa år på följande sätt: 644 – 852 – 951 eller i procent: 100 – 132 – 147. Under 24 år växte antalet stora fabriker följaktligen nästan med hälften. Därvid ser vi, om vi tar uppgifterna för de skilda grupperna av stora fabriker, att ju större fabrikerna är, desto snabbare växer de i antal (A: 512 – 641 – 712 fabriker; B: 90 – 130 – 140; C: 42 – 81 – 99). Detta visar på en växande koncentration av produktionen.

Antalet mekaniserade företag växer snabbare än hela antalet fabriker; i procent ser bilden ut så här: 100 – 179 – 226. Ett allt större antal storföretag övergår till att använda ångkraft. Ju större fabrikerna är, desto fler mekaniserade företag finnes det bland dem; om vi räknar ut hur stor procent av hela antalet fabriker i den givna gruppen dessa företag utgör, får vi följande siffror: A) 39 % – 53 % – 63 %; B) 75 % – 91 % –100 %; C) 83 % – 94 % – 100 %. Användandet av ångkraft är nära förknippat med ökning av produktionens volym, med tillväxt av kooperationen i produktionen.

Antalet arbetare i samtliga stora fabriker förändrades procentuellt på följande sätt: 100 – 168 – 200. Under 24 år fördubblades antalet arbetare, d. v. s. gick förbi tillväxten av hela antalet ”fabriks- och verkstadsarbetare”. Det genomsnittliga antalet arbetare på en storfabrik var under åren ifråga: 359 – 458 – 488, och enligt gruppindelningen: A) 213 – 221 – 220; B) 665 – 706 – 673; C) 1.495 – 1.935 – 2.154. I de största fabrikerna koncentreras följaktligen en allt större del av arbetarna: Ar 1866 var 27 % av hela antalet arbetare på storfabrikerna sysselsatta på fabriker med 1.000 eller fler arbetare; år 1879 – 40 %; år 1890 – 46 %.

Förändringen i produktionsvärdet för samtliga storfabriker i procent ser ut på följande sätt: 100 – 243 – 292, och enligt gruppindelningen: A) 100 – 201 – 187; B) 100 – 245 – 308; C) 100 – 320 – 477. Följaktligen har samtliga storfabrikers produktionsvärde ökat med nästan det tredubbla, varvid denna ökning försiggått desto snabbare ju större fabrikerna är. Men om vi jämför arbetsproduktiviteten för varje enskilt år i de enskilda grupperna, så ser vi något annat. Den genomsnittliga storleken av det produktionsvärde, som kommer på en arbetare i samtliga stora fabriker, blir: 866 rubel – 1.250 – 1.260, och enligt gruppindelningen: A) 901 – 1.410 – 1.191; B) 800 – 1.282 – 1.574; C) 841 – 1.082 – 1.188. Följaktligen kan man inte för varje år särskilt iakttaga någon höjning av produktionsvärdet (pr arbetare) räknat från den lägre gruppen till den högre. Detta kommer sig därav att i de olika grupperna i ojämt förhållande ingår fabriker, tillhörande olika produktionsgrenar, som skiljer sig genom det olika värdet på råmaterialet och följaktligen också genom olika storlek av årsproduktionen pr arbetare.[1]

Att lika ingående analysera uppgifterna för åren 1879 –1890 och för åren 1879-1890 – 1894-1895 anser vi vara överflödigt, då det skulle betyda att på grund av något annorlunda procentförhållanden upprepa allt det ovan sagda.

På sista tiden anföres i ”Sammanfattning av fabriksinspektorernas rapporter” uppgifter om fabrikernas och verkstädernas fördelning i grupper enligt antalet arbetare. Härnedan dessa uppgifter för år 1903:

[1] År 1866 ingick exempelvis i grupp A 17 sockerraffinaderier, där på en arbetare kom en årsproduktion av omkring 6.000 rubel, under det att i textilfabrikerna (som ingår i den högre gruppen) på en arbetare kom en årsproduktion av 500-1.500 rubel.

Grupper fabriks- och verkstadsföretag	I 64 guvernement i Ryssland		I 50 guvernement i europeiska Ryssland	
	Antal företag	Antal arbetare	Antal företag	Antal arbetare
Mindre än 20 arbetare . . .	5 749	63 652	4 533	51 728
21-50 arbetare	5 064	158 602	4 253	134 194
51-100 ”	2 271	156 789	1 897	130 642
101-500 ”	2 095	463 366	1 755	383 000
501-1.000 ”	404	276 486	349	240 440
Mer än 1.000 arbetare	238	521 511	210	457 534
	15 821	1 640 406	12 997	1 397 538

Dessa uppgifter kan jämföras med de tidigare anförda, endast om man räknar med att de i någon mån om också obetydligt avviker från verkligheten. I varje fall visar dessa uppgifter, att antalet stora fabriker (med mer än 99 eller mer än 100 arbetare) och antalet arbetare på dessa fabriker snabbt växer. Likaså växer koncentrationen av arbetare – och följaktligen också produktionens koncentration – till de största av dessa storfabriker.

Om vi jämför uppgifterna om storfabrikerna med vår officiella statistiks uppgifter om samtliga ”fabriker och verkstäder”, så ser vi att storfabrikerna år 1879, då de utgjorde 4,4 % av samtliga ”fabriker och verkstäder”, koncentrerade 66,8 % av hela antalet fabriks- och verkstadsarbetare och 54,8 % av hela produktionen. Ar 1890 utgjorde de stora fabrikerna 6,7 % av samtliga ”fabriker och verkstäder”, och på dem koncentrerades 71,1 % av samtliga fabriks- och verkstadsarbetare och 57,2 % av hela produktionen. År 1894/95 utgjorde storfabrikerna 10,1 % av alla ”fabriker och verkstäder”, och på dem koncentrerades 74 % av samtliga fabriks- och verkstadsarbetare och 70,8 % av hela produktionen. År 1903 utgjorde de stora fabrikerna i europeiska Ryssland, som hade mer än 100 arbetare, 17 % av hela antalet fabriker och verkstäder och på dem koncentrerades 76,6 % av hela antalet fabriks- och verkstadsarbetare.[1] Sålunda är det de stora, företrädesvis med ångkraft drivna fabrikerna som, trots sitt ringa antal, koncentrerar den övervägande alltmer växande delen av antalet arbetare och av samtliga ”fabrikers och verkstäders” samlade produktion. Med vilken oerhörd snabbhet dessa storfabriker växer under epoken efter reformen har vi redan sett. Låt oss nu ytterligare återge uppgifterna om de likaledes stora företagen i gruvindustrin.[2]

[1] De totala uppgifterna om vår fabriks- och verkstadsindustri enligt ”Register” och ”Förteckning” har anförts tidigare, i paragraf II (jfr ”Studier”, s. 276). Vi anmärker att ökningen av det procentuella förhållandet mellan antalet storfabriker och hela antalet ”fabriker och verkstäder” framför allt visar en gradvis inskränkning av det sistnämnda begreppet i vår statistik.

[2] Uppgifterna har sammanställts ur ”Samling statistiska uppgifter om bergsindustrin år 1890”, varvid sådana företag uteslutits som upptages i ”Register”. Därigenom minskas antalet gruvarbetare i europeiska Ryssland med 35.000 (340.000 – 35.000 = 305.000).

De största industriföretagen i europeiska Ryssland 1890.

Grupper av fabriker, verkstäder, gruvor, bergverk m. m. enligt antalet arbetare	I gruvindustrin			I fabriks-, verkstads- och gruvindustrin		
	Antal företag		Antal arbetare	Antal företag		Antal arbetare
	Tillsammans	Därav med ångkraft		Tillsammans	Därav med ångkraft	
A) Med 100-499 arbetare	236	89	58249	1369	858	310 906
B) ” 500-999 ”	73	38	50607	256	221	172 160
C) ” 1.000 o. fler ”	71	49	149098	186	164	398 035
Summa	380	176	257954	1 811	1 243	881 101

I gruvindustrin är således arbetarnas koncentrering i storföretag ännu starkare (ehuru procenten företag, som använder ångkraft vid produktionen, är lägre); 258.000 arbetare av 305.000, d. v. s. 84,5 % av gruvarbetarna är koncentrerade till företag med 100 och fler arbetare; nästan hälften av gruvarbetarna (145.000 av 305.000) är sysselsatta i de fåtaliga, största företagen, som har 1.000 och fler arbetare. Av hela antalet fabriks-, verkstads- och gruvarbetare i europeiska Ryssland (1.180.000 år 1890) är tre fjärdedelar (74,6 %) koncentrerade till företag, som har 100 och fler arbetare; nästan hälften (570.000 av 1.180.000) var koncentrerade till företag med 500 eller fler arbetare.[1]

X. Fabriksbihang

Fabriksbihang kallar vi de former av lönarbete och småindustri, vars existens är omedelbart förbunden med fabriken. Hit hör framför allt (till en viss del) skogs-och byggnadsarbetare, om vilka vi redan talat och vilka understundom direkt upptages bland industribefolkningen i fabrikscentra, understundom tillhör befolkningen på den kringliggande landsbygden.[2] Hit hör vidare arbetare på torvmossarna, vilka mossar understundom exploateras av fabriksägarna själva[3], vidare forkarlar, bärare, hamnarbetare, packningsarbetare och överhuvud taget de s. k. diversearbetarna, som alltid utgör en inte ringa del av befolkningen i fabrikscentra. Folkräkningen den 27 (15) december 1890 exempelvis registrerade i Petersburg 44.814 personer (av båda könen) som tillhörande gruppen ”daglönare, diversearbetare”; vidare 51.000 personer (av båda könen) som transportarbetare, av vilka 9.500 speciellt sysslade med transport av last och fraktgods. Vidare utföres en del hjälparbeten för fabrikerna av ”självständiga” små näringsidkare; i fabrikcentra eller i trakten av dessa uppträder sådana hantverk som tillverkning av fat för oljefabriker och brännvinsbrännerier [4], flätning av korgar för förpackning av

[1] Industristatistiken i Tyskland år 1895 beräknade att det i hela industrin, inberäknat stenindustrin, som i Ryssland inte registreras, fanns 248 företag med 1.000 och fler arbetare; arbetarna i dessa företag uppgick till 430.286. Följaktligen är de ryska storföretagen större än de tyska.

[2] Exempelvis i Rjasan-guvernementet ”sysselsättes enbart vid Chludovfabriken” (1894/95: 4.849 arbetare, 6 milj. rubel produktion) ”upp till 7.000 hästar med vedforsling vintertid, och en stor del av dem tillhör bönderna i kretsen Jegorjevsk”. (Hemslöjdskommissionens arbeten, VII, s. 1109-1110.)

[3] I statistiken över torvindustrin härskar likaledes kaos. Vanligen för man den inte till ”fabriks- och verkstads”-industrin (jfr Kobeljatskij, ”Handbok”, s. 16), men ibland gör man det. Så exempelvis räknar ”Förteckning” upp 12 dylika arbetsplatser med 2.201 arbetare i Vladimir-guvernementet, men bara i detta enda guvernement, ehuru torv utvinnes också i andra guvernement. Enligt Svirskij (”Fabriker och verkstäder i Vladimir-guvernementet”) var 6.038 personer år 1890 sysselsatta med utvinnande av torv i Vladimir-guvernementet. Hela antalet arbetare i Ryssland, som sysselsättes i torvindustrin, måste vara många gånger större.

[4] Hemslöjdskommissionens arbeten, häfte VI.

glaskärl [1], tillverkning av lådor för packning av järn och smidesvaror, tillverkning av skaft för timmermans- och smidesverktyg [2], tillverkning av pligg för skomakeriverkstäder, garvbark för garverierna o. dyl.[3], flätning av bastmattor för inpackning av fabriksprodukter (i Kostroma och andra guvernement), tillverkning av stickorna till tändstickor (i Rjasan, Kaluga och andra guvernement), klistring av pappaskar för tobaksfabrikerna (i Petersburgs omgivningar) [4], framställning av träpulver för ättiksfabrikerna [5], bearbetning av avfallsgarn i mindre spinnerier (i Lodz), vilken näring utvecklats till följd av de stora fabrikernas efterfrågan [6] o. s. v., o. s. v. Alla dessa småproducenter tillhör, alldeles som de ovan nämnda lönarbetarna, antingen industribefolkningen i fabrikscentra eller den till hälften jordbrukande befolkningen i de kringliggande byarna. Vidare: då fabriken begränsar sig till produktion av halvfabrikat, ger den stundom upphov till små hantverksföretag, som sysslar med den fortsatta bearbetningen av dessa halvfabrikat; så exempelvis har den mekaniska spinneriproduktionen gett impulsen till hemväveriet, omkring gruvföretagen uppträder ”hemslöjdsidkare”, som förfärdigar metallartiklar etc. Slutligen är också det kapitalistiska hemarbetet inte sällan ett bihang till fabriken.[7] Den maskinella storindustrins epok karakteriseras i alla länder av en stark utveckling av det kapitalistiska hemarbetet i sådana industrigrenar som exempelvis konfektionen. Vi har redan ovan talat om hur pass utbrett ett dylikt arbetssätt är i Ryssland, genom vilka betingelser det utmärker sig och varför det förefaller oss riktigare att behandla det i kapitlet om manufakturen.

För att ge en något så när uttömmande skildring av detta bihang till fabriken är det nödvändigt att ha tillgång till en fullständig statistik över befolkningens sysselsättning eller specialskildringar av hela det ekonomiska livet i fabrikscentra och deras omgivningar. Men också de bristfälliga uppgifter, till vilka vi måste inskränka oss, visar hur oriktig den hos oss gängse uppfattningen är att fabriksindustrin är någonting skilt från de andra industriformerna, och den i fabrikerna sysselsatta befolkningen från den befolkning, som inte sysselsättes inom fabrikernas väggar. Utvecklingen av industrins former liksom överhuvud taget av alla samhälleliga förhållanden, kan inte försiggå på annat sätt än som en ytterst gradvis skeende utveckling, som rör sig genom en mängd med varandra sammanflätade övergångsformer och skenbara återvändanden till det förgångna. Så exempelvis kan (som vi sett) tillväxten av antalet småföretag vara ett uttryck för den kapitalistiska manufakturens framåtskridande; nu ser vi att också fabriken understundom kan verka befrämjande på småproduktionen. Arbetet för ”uppköparen” är inte bara ett bihang till manufakturen utan också till fabriken. För att riktigt kunna värdesätta betydelsen av dylika företeelser är det nödvändigt att sätta dem i samband med hela strukturen av industrin i det givna stadiet av dess utveckling och med huvudtendenserna för denna utveckling.

---

[1] Ss., häfte VIII, i Novgorod-guvernementet.
[2] Ss., häfte IX, i förortskommunerna i Tula-kretsen.
[3] I Perm-guvernementet, omkring staden Kungur, i Tverguvernementet i byn Kimry och andra byar.
[4] Jfr ”Rapport från semstvoförvaltningen i kretsen St. Petersburg 1889”. Hr Vojnovs rapport om Femte sanitetsdistriktet.
[5] ”Rapporter och undersökningar”, I, s. 360.
[6] ”Rapport angående undersökningen om fabriks- och verkstadsindustrin i kungariket Polen”. St. Petersburg 1888, s. 24.
[7] Enligt ”Förteckning” räknade vi 16 fabriker med 1.000 eller fler arbetare, som också sysselsätter arbetare utanför fabriken till ett antal av 7.857. Vid 14 fabriker med 500-999 arbetare hade man 1.352 arbetare utanför företaget. ”Förteckningens” registrering av arbetet utanför fabriken är rent tillfällig och lämnar otaliga luckor öppna. Sammanställningen av fabriksinspektörernas rapporter beräknar år 1903 antalet fördelningskontor till 632 med 65.115 arbetare. Dessa uppgifter är naturligtvis synnerligen ofullständiga men det är dock karakteristiskt att det väldiga flertalet av dessa kontor och de arbetare de sysselsätter faller på centra för fabriksindustrin (Moskvakretsen: 503 kontor, 49.345 arbetare. Saratov-guvernementet – Sorpinkaväveriet – 33 kontor, 10.000 arbetare). *(Anmärkning till andra upplagan.)* (Första delen av denna anmärkning, till orden: ”Sammanställningen av fabriksinspektorernas rapporter ...” återfinnes också i första upplagan. – *Red.*

XI. Industrins fullständiga skiljande från jordbruket

Industrins fullständiga skiljande från jordbruket fullbordas *endast* av den maskinella storindustrin. De ryska uppgifterna bekräftar fullständigt denna sats, som uppställts av ”Kapitalets” författare för andra länder[1] men som vanligen ignoreras av folklighetsmännens ekonomer. I sina ”Skisser” talar hr N.-on i tid och otid om ”industrins skiljande från jordbruket”, men tänker inte alls på att med stöd av noggranna uppgifter analysera hur denna process egentligen försiggår och vilka olika former den antar. Hr V. V., som hänvisar till vår industriarbetares samband med jorden (i manufakturen; vår författare anser det inte nödvändigt att särskilja kapitalismens olika stadier, ehuru han låtsas som om han följer de teorier, som ”Kapitalets” författare uppställt!) – deklamerar av denna anledning om ”vår (författarens kursiv.) kapitalistiska produktions” ”förnedrande (sic!) beroende” av den jordbrukande arbetaren o. s. v. (”Kapitalismens öden”, s. 114 o. a.). Att det inte bara är hos ”oss” utan också överallt i Västeuropa som kapitalismen före den maskinella storindustrin inte varit i stånd att slutgiltigt rycka loss arbetaren från sambandet med jorden – om det har hr V. V. synbarligen inte hört talas, och om han hört det, så har han glömt det! Slutligen har vi hr Kablukov, som ända in på sista tiden serverar studenterna följande förbluffande förvrängning av fakta:

> ”Under det att fabriksarbetet i Västeuropa utgör arbetarens enda existenskälla, så betraktar arbetaren hos oss *med relativt få undantag* (sic !!!) arbetet på fabriken som en bisyssla, *han känner sig mer dragen till jorden*”.[2]

En faktisk bearbetning av denna fråga har givits av Moskvas sanitetsstatistik, nämligen i hr Dementjevs arbete om ”fabriksarbetarnas samband med jordbruket”[3]. De systematiskt samlade uppgifterna, som omfattar omkring 20.000 arbetare, har visat, att endast 14,1 % av fabriksarbetarna ger sig ut på jordbruksarbete. Men av ännu större betydelse är det faktum, som på det mest ingående sätt bevisas i nämnda arbete, nämligen att det *just är den mekaniserade produktionen, som lösrycker arbetarna från jorden*. Låt oss ur hela den rad siffror, som anföres för att bekräfta detta, ta följande siffror, de mest åskådliga.[4]

Fabriker och verkstäder	Procent arbetare, som går på sommararbete i jordbruket.	
Bomullshandväverier med färgerier	72,5	Manuell produktion
Sidenväverier	63,1	
Porslins- och fajansfabriker	31,0	
Handkattuntryckerier och kontor för fördelning av garn	30,7	
Klädesfabriker (fullständig produktion)	20,4	
Bomullsspinnerier och mekaniska väverier	13,8	Mekaniserad produktion
Mekaniska väverier med kattuntryckerier och appreturanstalter	8,2	
Maskinfabriker	2,7	
Mekaniska kattuntryckerier och appreturanstalter	2,3	

Vi har kompletterat författarens tabell genom att indela 8 produktionsgrenar i handproduktion och mekaniserad produktion. Beträffande den nionde produktionsgrenen, klädesfabrikationen,

---

[1] *Das Kapital*, 12, s. 779-780.

[2] ”Föreläsningar i lantbruks- (sic !) ekonomi”, upplaga för studenter. Moskva 1897, s. 13. Kanhända anser den lärda statistikern det vara möjligt att räkna in 85 % av samtliga fall (se längre fram i texten) under rubriken ”relativt få undantag”.

[3] ”Samling statistiska uppgifter om Moskva-guvernementet”. Avsnittet om den sanitära statistiken, bd IV, del II, Moskva 1893. Avtryckt ur hr Dementjevs bekanta bok: ”Fabriken o. s. v.”.

[4] ”Samling statistiska uppgifter”, 1. c., s. 292. ”Fabriken”, andra upplagan, s. 36.

anmärker vi att den bedrives delvis för hand, delvis mekaniskt. Och vi ser, att från handväverierna omkring 63 % av vävarna beger sig ut på jordbruksarbete, men *inte en enda* från de väverier, som arbetar med mekaniska vävstolar. Av arbetarna i de avdelningar i klädesfabrikerna, som arbetar med mekanisk kraft, lämnar 3,3 % arbetet.

> ”Så är följaktligen den viktigaste orsaken, som förmår fabriksarbetarna att slita sitt samband med jorden – övergången från handproduktion till mekaniserad. Ehuru antalet fabriker med handproduktion relativt sett ännu är tämligen betydande så är antalet arbetare på dessa fabriker i jämförelse med antalet av de arbetare, som sysselsättes på fabrikerna med mekaniserad produktion, helt obetydligt, varför vi också får en så obetydlig procentsiffra för dem, som söker jordbruksarbete, som 14,1 för samtliga vuxna arbetare överhuvud taget och 15,4 för vuxna arbetare, som uteslutande tillhör bondeståndet.” [1]

Vi erinrar om att uppgifterna från den sanitära fabriksundersökningen i Moskva-guvernementet lämnade följande siffror: Av samtliga fabriker arbetade 22,6 % med mekanisk drivkraft (därav 18,4 % med ångkraft); på dem koncentrerades 80,7 % av hela antalet arbetare. Fabrikerna med handkraft utgjorde 69,2 %, men arbetarna på dem blott 16,2 %. På 244 fabriker med maskinkraft fanns 92.302 arbetare (378 arbetare pr fabrik), men på 747 fabriker med handkraft – 18.520 arbetare (25 arbetare pr fabrik).[2] Vi har ovan påpekat i vilken betydande grad alla de ryska fabriksarbetarna koncentrerats till mycket stora, i allmänhet mekaniserade företag, som i medeltal har 488 och fler arbetare pr företag. Hr Dementjev har i detalj undersökt det inflytande som arbetarens födelseort, skillnaden mellan de på orten boende och de inflyttade, ståndsskillnaden (småborgare och bönder) utövar på lösryckandet från jorden – och det har visat sig, att alla dessa skillnader förbleknar vid sidan av ett grundläggande faktum: övergången från handproduktion till mekaniserad produktion.[3]

> ”Vilka orsaker som än må ha bidragit till den tidigare jordbrukarens förvandling till fabriksarbetare, så existerar redan dessa speciella arbetare. De räknas blott som bönder men är förbundna med hembyn endast genom pålagorna, vilka man indriver av dem vid ombyte av pass. I själva verket har de inget jordbruk i sin by, mycket ofta inte ens ett hus –det har de vanligen sålt. Till och med rätten till jorden behåller de så att säga blott i juridisk mening, och fabriksoroligheterna 1885-86 har på en mängd fabriker visat, att dessa arbetare själva betraktar sig fullständigt som främlingar i förhållande till hembyn, alldeles så som hembyns bönder i sin tur betraktar dem, deras bykamraters avkomlingar, som främmande invandrare. Vi ser alltså att det redan utbildats en klass av arbetare utan eget hus och hem, som faktiskt inte besitter något slag av egendom, en klass utan några band, som lever ur hand i mun. Och det är inte igår som denna klass uppkommit. Den har redan sin fabriksgenealogi och till en inte ringa del räknar den redan tre generationer.” [4]

Slutligen lämnar den nyaste fabriks- och verkstadsstatistiken ett intressant material till frågan om fabrikernas lösslitande från jordbruket. I ”Förteckning över fabriker och verkstäder” (uppgifterna för 1894/95) har anförts uppgifter om det antal dagar pr år, som varje fabrik arbetar. Hr Kasperov har skyndat sig att utnyttja dessa uppgifter till förmån för folklighetsmännens teorier och räknat ut att ”en rysk fabrik arbetar i genomsnitt 165 dagar pr år”, att ”35

---

[1] ”Samling”, s. 280-282. ”Fabriken”, s. 26.
[2] ”Samling”, bd IV, del I, s. 167, 170, 177.
[3] I sitt arbete ”Sanitär undersökning av fabrikerna och verkstäderna i Smolensk-guvernementet” (Smolensk 1894–96) fastställer hr Sjbankov det antal arbetare, som enbart från manufakturen Jartsevo beger sig ut på jordbruksarbete, tillnärmelsevis till endast 10-15 % (bd II, s. 307, 445; i manufakturen Jartsevo räknade man 1893/94 3.106 arbetare av de 8.810 fabriks- och verkstadsarbetare, som fanns i Smolensk-guvernementet). De tillfälliga arbetarna på denna fabrik utgjorde 28 % av de manliga arbetarna (på samtliga fabriker – 29 %) och 18,6 % av de kvinnliga arbetarna (på samtliga fabriker – 21 %, se bd II, s. 469). Det är nödvändigt att nämna att till de tillfälliga arbetarna räknats: 1. de som arbetat på fabriken mindre än ett år; 2. de som sökte jordbruksarbete på somrarna; 3. de som ”av en eller annan orsak avbrutit arbetet på fabriken för några år” (II, s. 445).
[4] ”Samling”, s. 296. ”Fabriken”, s. 45-46.

% av fabrikerna hos oss arbetar mindre än 200 dagar pr år".[1] Det säger sig själv, att så obestämt som begreppet "fabrik" är, så saknar dylika summariska tal nästan all betydelse, såvida det inte är omnämnt, hur stort antal arbetare som sysselsättes det ena eller andra antalet dagar pr år. Vi har gjort ett överslag av motsvarande uppgifter i "Förteckning" beträffande de stora fabriker (som har 100 och fler arbetare), vilka som vi ovan (paragraf 7) sett sysselsätter omkring 3/4 av hela antalet fabriks- och verkstadsarbetare. Det visade sig, att det genomsnittliga antalet arbetsdagar pr år enligt gruppindelningen utgjorde: A) 242; B) 235; C) 273,[2] men för samtliga storfabriker – 244. Om vi beräknar det genomsnittliga antalet arbetsdagar pr arbetare, så får vi 253 arbetsdagar pr år som genomsnittstal för en arbetare på en storfabrik. Av alla de 12 avdelningar, i vilka "Förteckning" indelar produktionsgrenarna, är det blott i en som genomsnittstalet arbetsdagar för de lägsta grupperna visar sig vara mindre än 200, nämligen i avdelning XI (livsmedelsindustrin): A) 189; B) 148; C) 280. På fabrikerna i grupperna A och B av denna avdelning sysselsättes 110.588 arbetare, d. v. s. 16,2 % av hela antalet arbetare på de stora fabrikerna (655.670). Vi anmärker att i denna avdelning har sammanförts fullständigt olikartade produktionsgrenar, exempelvis betsocker- och tobaksfabriker, brännvinsbrännerier och kvarnar o. s. v. För övriga avdelningar är det årliga genomsnittstalet arbetsdagar pr fabrik följande: A) 259; B) 271; C) 272. Ju större fabrikerna alltså är, desto flera dagar arbetar de under årets lopp. De allmänna uppgifterna om alla de största fabrikerna i europeiska Ryssland bekräftar följaktligen Moskvas sanitetsstatistiks slutsatser och levererar beviset för att fabriken skapar en klass av fasta fabriksarbetare.

Alltså bekräftar uppgifterna om de ryska fabriksarbetarna helt och fullt "Kapitalets" teori, att just den maskinella storindustrin framkallar en fullständig och avgörande omvälvning i industribefolkningens levnadsbetingelser samt slutgiltigt skiljer den från jordbruket och från det patriarkaliska livets sekelgamla traditioner, som är förknippade med jordbruket. Men då den maskinella storindustrin å ena sidan förstör de patriarkaliska och småborgerliga förhållandena, skapar den å andra sidan betingelser, som närmar lönarbetarna i jordbruket och i industrin till varandra: för det första överför den överhuvud taget till landsbygden det levnadssätt, som skapas genom handeln och industrin och som först utformats i de icke jordbrukande centra; för det andra skapar den rörlighet hos befolkningen och stora arbetsmarknader för såväl jordbruks- som hantverksarbetare, för det tredje drar den maskinella storindustrin, genom att den inför maskiner i jordbruket, skickliga industriarbetare till landsbygden, vilka utmärker sig genom en högre levnadsstandard.

XII. Kapitalismens tre utvecklingsstadier i den ryska industrin.

Låt oss nu sammanfatta de viktigaste slutsatser, som framgår av materialet om kapitalismens utveckling i vår industri.[3]

Denna utveckling har tre huvudstadier: småvaruproduktionen (små, företrädesvis bondebinäringar) – kapitalistisk manufaktur – fabriken (maskinell storindustri). Fakta vederlägger fullständigt den hos oss gängse åsikten, att det inte skulle finnas något samband mellan "fabriks- och verkstads"-industrin och "hemslöjds"-industrin. Tvärtom är deras skiljande från varandra något rent konstlat. Sambandet och kontinuiteten mellan de av oss nämnda industriformerna är den mest omedelbara och mest intima. Fakta visar fullständigt klart, att småvaru-

[1] "Statistiska resultat av Rysslands industriella utveckling". Föredrag av medlemmen av Kejserliga fria ekonomiska sällskapet", M. I. Tugan-Baranovskij och diskussionen till detta föredrag på tredje avdelningens sammanträden. St. Petersburg 1898, s. 41.

[2] Vi erinrar om, att gruppen A innefattar fabriker med 100-499 arbetare, B – med 500-999 och C med 1.000 och flera arbetare.

[3] Som vi redan påpekat i förordet, inskränker vi oss till perioden efter reformen och lämnar åsido de former av industri, som grundade sig på den livegna befolkningens arbete.

produktionens huvudtendens består i utveckling av kapitalismen, särskilt i utbildandet av manufakturen, medan manufakturen inför våra ögon med oerhörd snabbhet växer över i maskinell storindustri. En av de kanhända mest framträdande yttringarna av det intima och direkta sambandet mellan de på varandra följande industriformerna utgör det faktum, att en hel rad av de stora och de största fabrikanterna själva varit bland de minsta av småföretagarna och genomgått alla stadier från ”folkproduktion” till ”kapitalism”. Savva Morosov var livegen bonde (friköpte sig 1820), herde, kusk, väveriarbetare, hemslöjdsvävare, som gick till fots till Moskva för att sälja sin vara till uppköparna, därefter ägare av ett mindre företag – ett utlämningskontor – en fabrik. Då han dog 1862, ägde han och hans talrika söner 2 stora fabriker. Ar 1890 sysselsatte de 4 fabriker, som tillhör hans efterkommande, 39.000 arbetare med en produktion på 35 milj. rubel.[1] I sidenindustrin i Vladimir-guvernementet har en hel rad storfabrikanter framgått ur väveriarbetarnas och hemslöjdsvävarnas led.[2] De största fabrikanterna i Ivanovo-Vosnesensk (Kuvajev, Fokin, Subkov, Kokusjkin, Bobrov och många andra) var en gång hemslöjdsarbetare.[3] Alla brokadfabriker i Moskvaguvernementet var en gång hemväverier.[4] Fabrikanten Savjalov i Pavlov-området ”erinrade sig” ännu år 1864 ”livligt den tid, då han själv var enkel arbetare hos hantverkmästaren Chaborov”.[5] Fabrikanten Varypajev var en liten hemslöjdsarbetare;[6] Kondratov var hemslöjdsarbetare och gick till fots till Pavlov med sina varor i en korg.[7] Fabrikanten Asmolov var körkarl åt gårdfarihandlare, därefter småhandlare, ägare av en liten verkstad för tobaksvaror och senare av en fabrik med en omsättning på flera miljoner,[8] o. s. v., o. s. v. Det skulle vara intressant att se, hur folklighetsmännens ekonomer i dessa och liknande fall skulle fastställt, var den ”konstlade” kapitalismen börjar och ”folk”-produktionen slutar.

De tre ovannämnda grundformerna för industrin skiljer sig framför allt från varandra genom den olika tekniska strukturen. Småvaruproduktionen karakteriseras genom en fullständigt primitiv teknik, handteknik, som knappast undergått någon förändring sedan urminnes tider. Hemslöjdsarbetaren förblir bonde och övertar från fäderna de traditionella metoderna att bearbeta råmaterialet. Manufakturen inför arbetsdelningen, som leder till en väsentlig omvandling av tekniken och förvandlar bonden till en yrkesarbetare, en ”detaljarbetare”. Men handproduktionen blir kvar och på dess basis är det utmärkande draget för produktionsmetodernas framåtskridande oundvikligen ett ytterst långsamt tempo. Arbetsdelningen uppkommer spontant och går i arv lika traditionsbundet som bondens arbetspraxis. Först den maskinella storindustrin inför en radikal förändring, kastar handskickligheten överbord, omorganiserar produktionen på nya, rationella grundvalar och tillämpar systematiskt vetenskapens erfarenheter på produktionen. Ända fram till den tidpunkt då kapitalismen organiserade den maskinella storindustrin i Ryssland och i de industrigrenar, där den ännu inte organiserats, kan vi iakttaga ett nästan fullständigt stillestånd i tekniken, vi ser att man använder samma handvävstol, samma vatten- eller väderkvarn, som använts i produktionen sedan hundratals år tillbaka. Och omvänt ser vi i de industrigrenar, som fabriken underkastat sig, en radikal teknisk omvälvning och en utomordentligt snabb utveckling av de maskinella produktionsmetoderna.

---

[1] ”Industrin i Vladimir-guvernementet”, IV, s. 5-7. – ”Register” för år 1890. Sjisjmarjev: ”Kort utkast över industrin i området kring Nisjni-Novgorod och Sjuja–Ivanovojärnvägen”. St. Petersburg 1892, s. 28-32.
[2] ”Industrin i Vladimir-guvernementet”, III, s. 7 ff.
[3] Sjisjmarjev, s. 56-62.
[4] ”Samling statistiska uppgifter om Moskva-guvernementet”, bd VII, häfte III, Moskva 1883, s. 27-28.
[5] Labsin, 1. c., s. 105.
[6] Ibid., s. 66.
[7] Grigorjev, 1. c., s. 36.
[8] ”Historisk-statistisk översikt”, bd II, s. 27.

I samband med den olika tekniska strukturen ser vi skilda stadier av kapitalismens utveckling. Småvaruproduktionen och manufakturen karakteriseras av att småföretagen överväger, det är endast ett fåtal stora företag, som bildar undantag. Den maskinella storindustrin undanträngер slutgiltigt småföretagen. Kapitalistiska förhållanden bildas redan i smånäringarna (i form av verkstäder med lönarbetare och handelskapital), men de är här ännu svagt utvecklade och fixerade inte i skarpa motsättningar mellan grupper av de i produktionen deltagande personerna. Här finnes ännu inte vare sig storkapital eller breda proletära skikt. I manufakturen ser vi såväl det ena som det andra utbildas. Klyftan mellan produktionsmedlens ägare och arbetaren är här redan synnerligen djup. Det uppstår ”rika” industriorter, där den stora massan av invånare utgöres av fullständigt egendomslösa arbetare. Ett ringa antal köpmän, som förfogar över väldiga summor för inköp av råmaterial och avsättning av produkterna – och den stora massan av detaljarbetare, som lever ur hand i mun, sådan är den allmänna bilden av manufakturen. Men rikedomen på småföretag, bibehållandet av sambandet med jorden, fasthållandet vid traditionerna i produktionen och i hela levnadssättet, allt detta skapar en mängd förmedlande element mellan manufakturens ytterligheter och fördröjer utvecklingen av dessa ytterligheter. I den maskinella storindustrin bortfaller alla dessa hinder; de sociala motsättningarnas ytterligheter når sin högsta utveckling. Alla kapitalismens mörka sidor liksom koncentreras på en punkt: maskinen ger som bekant en väldig impuls till omåttlig förlängning av arbetsdagen; kvinnor och barn drages in i produktionen; det utbildas (och måste enligt fabriksproduktionens betingelser utbildas) en reservarmé av arbetslösa o. s. v. Men det församhälleligande av arbetet, som fabriken i väldig skala genomför, och omformandet av känslor och begrepp hos den befolkning, som fabriken sysselsätter (särskilt förstörandet av de patriarkaliska och småborgerliga traditionerna) framkallar en reaktion: den maskinella storindustrin kräver till skillnad från de föregående stadierna eftertryckligt en planmässig reglering av produktionen och en samhällelig kontroll över densamma (en av de former, under vilken denna tendens kommer till uttryck, är fabrikslagstiftningen).[1]

Själva karaktären av produktionens utveckling förändras under kapitalismens olika stadier. I småproduktionen följer denna utveckling bondehushållningens utveckling i spåren; marknaden är ytterst begränsad, avståndet från producenten till konsumenten är ringa och produktionens obetydliga volym kan med lätthet anpassas till de små svängningarna i den lokala efterfrågan. Därför är den största stabilitet utmärkande för industrin på detta stadium, men denna stabilitet betyder detsamma som ett tekniskt stillastående och ett konserverande av de patriarkaliska samhällsförhållandena, som är insnärjda i varjehanda kvarlevor från medeltida traditioner. Manufakturen arbetar för en vidsträckt marknad, understundom för hela nationen och i enlighet härmed förvärvar produktionen en för kapitalismen utmärkande labil karaktär, vilken når sin största styrka i fabriken. Den maskinella storindustrins utveckling kan inte försiggå på annat sätt än språngvis, under periodiska växlingar av blomstrings- och krisperioder. Småproducenternas ruin skärpes i oerhörd grad genom denna språngvisa tillväxt av fabrikerna; än drages arbetarna i massor in i fabriken, då det är goda tider, än vräker fabriken ut dem. Det blir en betingelse för den maskinella storindustrins existens och utveckling att det bildas en väldig reservarmé av arbetslösa och av folk, som är beredda att taga vilket arbete som helst. I kapitel II har vi visat, ur vilka bondeskikt denna armé rekryteras, och i de påföljande kapitlen har vi också nämnt de viktigaste formerna av sysselsättningar, för vilka kapitalet håller dessa reserver i beredskap. Den maskinella storindustrins ”labilitet” har alltid framkallat och framkallar fortfarande reaktionärt jämmer hos folk, som fortsätter att betrakta saker och ting med småproducentens ögon och glömmer, att det just var denna ”labilitet” som

[1] Till frågan om sambandet mellan fabrikslagstiftningen och de betingelser och förhållanden, som den maskinella storindustrin framkallar, se kap. II i andra delen av hr Tugan-Baranoviskijs bok ”Den ryska fabriken” och särskilt i ”Novoje Slovo” för juli 1897.

ersatte det tidigare stillaståendet med en snabb ombildning av produktionsmetoderna och samtliga samhällsförhållanden.

Denna ombildning visar sig bland annat däri att industrin skiljes från jordbruket, att samhällsförhållandena i industrin befrias från det feodala och patriarkaliska systemets traditioner, vilka betungar jordbruket. I småvaruproduktionen har näringsidkaren ännu inte skakat bonden av sig; han förblir i de flesta fall jordbrukare, och detta samband mellan småindustri och småjordbruk är så intimt, att vi kan iakttaga den intressanta lagen om en parallellt försiggående upplösning av småproducenterna i industrin och i jordbruket. Utsöndrandet av småbourgeoisi och lönarbetare går hand i hand på folkhushållningens båda områden och förbereder på så sätt vid upplösningens båda poler näringsidkarens skiljande från jordbruket. I manufakturen är denna brytning redan mycket betydande. Det bildas en hel rad industricentra, som inte sysselsätter sig med jordbruk. Den viktigaste representanten för industrin blir inte längre bonden utan köpmannen och manufakturisten å ena sidan och ”yrkesarbetaren” å den andra. Industrin och de relativt utvecklade handelsförbindelserna med den övriga världen höjer befolkningens levnadsstandard och kulturnivå; manufakturarbetaren ser redan ner på den jordbrukande bonden. Den maskinella storindustrin fullbordar denna ombildning, avskiljer slutgiltigt industrin från jordbruket, skapar som vi sett en särskild befolkningsklass, som är fullständigt främmande för det gamla bondeståndet, som skiljer sig från det genom annat levnadssätt, genom en annan struktur i familjeförhållandena, och genom högre levnadsstandard, såväl i materiellt som i andligt avseende.[1] I småhantverket och i manufakturen möter vi ständigt kvarlevor av patriarkaliska förhållanden och mångfaldiga former av personligt beroende, vilka i den kapitalistiska hushållningens allmänna miljö i utomordentligt hög grad försämrar de arbetandes läge, förnedrar och demoraliserar dem. Den maskinella storindustrin, som koncentrerar på en plats massor av arbetare, vilka inte sällan kommer från de mest skilda delar av landet, kan absolut inte längre försona sig med resterna av de patriarkaliska förhållandena och det personliga beroendet och utmärker sig för en verkligt ”ringaktande inställning till det förgångna”. Och just denna brytning med de föråldrade traditionerna var en av de väsentligaste betingelserna för att möjliggöra och nödvändiggöra en reglering av produktionen och en samhällelig kontroll över den. Då man talar om att fabriken omvandlar befolkningens levnadsförhållanden, måste man särskilt nämna, att kvinnornas och de minderårigas[2] indragande i produktionen i grunden är en progressiv företeelse. Det är obestridligt att den kapitalistiska fabriken ställer dessa kategorier av arbetarbefolkning i ett särskilt betungande läge, att det med avseende på dem är särskilt nödvändigt att förkorta och reglera arbetsdagen, att garantera dem hygieniska arbetsbetingelser o. dyl., men strävanden att fullständigt förbjuda kvinnor och minderåriga att arbeta i industrin eller att upprätthålla det patriarkaliska levnadssätt, som uteslöt ett sådant arbete, skulle vara reaktionära och utopiska. Då den maskinella storindustrin gör slut på den patriarkaliska avskildheten för dessa befolkningskategorier, vilka tidigare inte lämnade hem- och familjeförhållandenas trånga krets, och drar dem med till omedelbart deltagande i den samhälleliga produktionen, så driver den deras utveckling framåt, höjer deras

[1] Om fabriksarbetarens typ jämför ovan, kap. VI, paragraf 2, 5, s. 314 (ryska). Likaså ”Samling statistiska uppgifter om Moskva-guvernementet”, bd VII, häfte 3, Moskva 1883, s. 58 (fabriksarbetaren är en resonör, en som ”vet bättre”). – Samlingsverk om Nisjni-Novgorod, I, s. 42-43; bd IV, s. 335 – ”Industrin i Vladimir-guvernementet”, III, 113-114 o. a. – ”Novoje Slovo”, 1897, oktober, s. 63. – Jämför också de ovan nämnda arbetena av hr Sjbankov, vilka lämnar en karakteristik av de arbetare, som drar in till städerna för att söka arbete i handel och industri.

[2] Enligt uppgifterna i ”Register” sysselsatte fabrikerna och verkstäderna i europeiska Ryssland år 1890 sammanlagt 875.764 arbetare, av dem 210.207 (24 %) kvinnor, 17.793 (2 %) pojkar och 8.216 (1 %) flickor.

självständighet, d. v. s. skapar sådana levnadsbetingelser, vilka står ojämförligt mycket högre än det patriarkaliska stillaståendet under de förkapitalistiska förhållandena.[1]

De två första stadierna av industrins utveckling karakteriseras av befolkningens bofasthet. Småhantverkaren, som förblir bonde, är bunden vid sin by genom jordbruket. Yrkesarbetaren i manufakturen förblir vanligen bunden vid det föga omfattande, slutna industriområde, som skapats av manufakturen. I själva industrins struktur finns det under dess första och andra utvecklingsstadium ingenting som kan bryta denna producentens bofasthet och isolering. Förbindelser mellan de olika industriområdena är sällsynta. Industrins överförande till andra trakter försiggår blott genom att enskilda småproducenter överflyttar och skapar nya småhantverk i rikets gränsområden. Den maskinella storindustrin däremot sätter oundvikligen befolkningen i rörelse; handelsförbindelserna mellan de skilda områdena utvidgas i väldig skala; järnvägarna underlättar samfärdseln. Efterfrågan på arbetare växer i det stora hela, än ökar den under tider av högkonjunktur, än sjunker den under kristider, så att arbetarnas överflyttande från ett företag till ett annat, från en ända av landet till en annan blir en nödvändighet. Den maskinella storindustrin skapar en rad nya industricentra, vilka med hittills aldrig skådad snabbhet understundom växer upp i obebodda trakter – en företeelse som skulle vara omöjlig utan massvandringar av arbetarna. Vi återkommer nedan till omfattningen och betydelsen av vandringsyrkena utanför jordbruket. Här begränsar vi oss till att helt kort omnämna semstvo-sanitetsstatistikens uppgifter över Moskva-guvernementet. En rundfråga bland 103.175 fabriks- och verkstadsarbetare har visat, att av de i respektive kretsar födda arbetarna 53.238 personer, d. v. s. 51,6 % av hela antalet arbetar på fabrikerna i sin hemkrets. Följaktligen flyttar nästan hälften av samtliga arbetare från en krets till en annan. De i Moskva-guvernementet födda arbetarna uppgick till 66.038 – d. v. s. 64 % [2]. Mer än tredjedelen av arbetarna har invandrat från andra guvernement (huvudsakligen från de guvernement i det centrala industriområdet, som gränsar till Moskva-guvernementet). Därvid visar en jämförelse mellan de skilda kretsarna, att de mest utvecklade industrikretsarna utmärker sig för det minsta procenttalet hemmahörande arbetare: i de industriellt föga utvecklade Mosjaisk- och Volokolamsk-kretsarna exempelvis var 92-93 % av fabriks- och verkstadsarbetarna födda inom den krets där de arbetar. I de industriellt synnerligen utvecklade Moskva-, Kolomna- och Bogorodsk-kretsarna sjunker procenttalet infödda arbetare till 24 % – 40 % – 50 %. Forskarna drar härav den slutsatsen, att

[1] ”Den fattiga väverskan går till fabriken tillsammans med far och man, arbetar sida vid sida med dem och oberoende av dem. Hon är familjeförsörjare i lika hög grad som mannen.” ”I fabriken ... är kvinnan en fullt självständig producent vid sidan av sin man.” Läs- och skrivkunnigheten bland fabriksarbeterskorna, växer synnerligen snabbt (”Industrin i Vladimir-guvernementet”, III, s. 113, 118, 112 o. a.). Hr Charisomenov har fullständigt rätt i följande slutsats: industrin gör slut på ”kvinnans ekonomiska beroende av familjen ... och av mannen ...” ”På, den främmande fabriken jämställes kvinnan med mannen; det är proletärens jämlikhet ... Industrins kapitalistiska utveckling spelar en framträdande roll i kvinnans kamp för hennes självständighet i familjen.” ”Industrin skapar för kvinnan ett nytt tillstånd av fullständigt oberoende av familjen och av mannen” (”Juriditjeskij Vjestnik”, 1883, nr 12, s. 582, 596). I ”Samling statistiska uppgifter om Moskva-guvernementet” (bd VII, häfte 2, Moskva 1882, s. 152, 138-139), jämför forskarna arbeterskans läge i strumpfabrikationen för hand och med maskin. Dagslönen i handfabrikationen är omkring 8 kopek, i maskinfabrikationen – 14-30 kopek. Arbeterskans ställning i maskinproduktionen skildras sålunda: ”... Framför oss står redan en fri ung kvinna, som inte stänges av några skrankor, som emanciperat sig från familjen och allt det, som bestämmer över bondkvinnans liv, en ung kvinna som varje ögonblick kan flytta över från en plats till en annan, från en företagare till en annan, och som varje ögonblick plötsligt kan stå, utan arbete ..., utan ett stycke bröd ...” ”Vid handproduktionen har stickerskan den mest eländiga lön, en lön som inte räcker till att täcka utgifterna för kosten, en lön som är möjlig blott under den betingelsen, att hon som medlem av en familj med skiftesjord delvis kommer i åtnjutande av produkterna från denna jord; vid maskinproduktionen har arbeterskan en lön som utom kost och te ger henne möjlighet ... att leva utanför familjen och avstå från åtnjutandet av familjens inkomster från jorden ... Samtidigt är under de givna betingelserna arbeterskans lön i maskinproduktionen av säkrare karaktär.”

[2] I det industriellt mindre utvecklade Smolensk-guvernementet har en rundfråga bland femtusen fabriks- och verkstadsarbetare visat att 80 % av dem är födda i samma Smolensk-guvernement. (Sjbankov, 1 c., II, s. 442.)

”en betydande utveckling av fabriksproduktionen i en krets gynnar tillströmningen av främmande människor till denna krets.[1] Dessa uppgifter visar också (tillägger vi själva), att industriarbetarnas vandringar bär samma karakteristiska drag, som vi konstaterat beträffande lantbruksarbetarnas. Också för industriarbetarna gäller nämligen, att de inte bara utvandrar från de platser, där det är överflöd på arbetare, utan också från de platser, där det råder brist på sådana. Bronnitsy-kretsen exempelvis drar till sig 1.125 arbetare från andra kretsar i Moskva-guvernementet och från andra guvernement, men sänder samtidigt ut 1.246 arbetare till de industriellt mer utvecklade kretsarna: Moskva och Bogorodsk. Arbetarna utvandrar följaktligen inte bara därför att de inte finner ”sysselsättning på orten” utan också därför att de strävar att komma dit där det är bättre. Hur elementärt detta faktum än är, skadar det inte att än en gång påminna folklighetsmännens ekonomer därom, då dessa idealiserar sysselsättningen i hemorten och fördömer vandringsnäringarna, i det de ignorerar den progressiva betydelsen av den rörlighet hos befolkningen, som kapitalismen åstadkommer.

De ovan skildrade karaktärsdrag, som utmärker den maskinella storindustrin till skillnad från de föregående industriformerna, kan sammanfattas i orden: arbetets församhälleligande. I själva verket är det så: såväl produktionen för en väldig nationell och internationell marknad, som utvecklandet av intima handelsförbindelser mellan de olika områdena i ett land och mellan de olika länderna för inköp av råmaterial och hjälpmaterial, det väldiga tekniska framåtskridandet, produktionens och befolkningens koncentrering i kolossala företag, förstörandet av det patriarkaliska livets föråldrade traditioner, skapandet av rörlighet hos befolkningen, höjandet av arbetarnas konsumtions- och utvecklingsnivå – allt detta är element av den kapitalistiska process, som mer och mer församhälleligar landets produktion och därmed också dem som deltar i produktionen.[2]

Vad beträffar förhållandet mellan den maskinella storindustrin i Ryssland och den inre marknaden för kapitalismen, så leder de ovan framlagda uppgifterna till följande slutsats. Fabriksindustrins snabba utveckling i Ryssland skapar en väldig och ständigt växande marknad för produktionsmedel (byggnadsmaterial, bränsle, metaller m. m.), ökar särskilt snabbt den del av befolkningen, som sysselsättes i framställningen av artiklar för produktiv,

---

[1] ”Samling statistiska uppgifter om Moskva-guvernementet”, avsnittet om den sanitära statistiken, bd IV, del (Moskva 1890), s. 240.

[2] De i de tre sista kapitlen återgivna uppgifterna visar enligt vår mening, att den klassificering av kapitalistiska produktionsformer och stadier, som Marx givit, är riktigare och innehållsrikare än den för närvarande gängse klassificeringen, som blandar ihop manufakturen med fabriken och räknar arbetet för uppköparen som en särskild industriform (Held, Bucher). Att blanda ihop manufaktur och fabrik betyder att som grundval för klassificeringen ta rent yttre kännemärken och förbise de väsentliga säregenheter i teknik, ekonomi och levnadsmiljö, som åtskiljer kapitalismens manufakturperiod och dess maskinperiod. Vad det kapitalistiska hemarbetet beträffar, så spelar det otvivelaktigt en mycket viktig roll i den kapitalistiska industrins mekanism. Det råder inte heller något tvivel om att arbetet för uppköparen är särskilt karakteristiskt just för den *för*-maskinella kapitalismen, men man möter det (och i rätt stor omfattning) under de mest skilda perioder av kapitalismens utveckling. Man kan inte förstå betydelsen av arbetet för uppköparen, om man inte sätter det i samband med hela industrins struktur under en given period och på ett givet stadium av kapitalismens utveckling. Bonden, som flätar korgar på beställning av byhandelsmannen, hemarbetaren i Pavlovo, som tillverkar knivskaft på beställning av Savjalov, arbeterskan, som syr kläder, skor, handskar eller klistrar askar på beställning av storfabrikanter eller köpmän – alla dessa arbetar för en uppköpare, men det kapitalistiska hemarbetet har i alla dessa fall olika karaktär och olika betydelse. Vi förnekar naturligtvis inte alls exempelvis Büchers förtjänster ifråga om undersökande av de *för*-kapitalistiska industriformerna, men hans klassificering av de kapitalistiska industriformerna anser vi oriktig. – Vi kan inte vara ense med hr Struve (se ”Mir Bosji”, 1898, nr 4), i den mån han godtar Büchers teori (i nämnda del därav) och tillämpar den på den ryska ”hemslöjdsindustrin”. (Sedan den tid, då dessa rader skrevs –1899 – har hr Struve hunnit fullborda sitt vetenskapliga och politiska utvecklingslopp. Efter att ha vacklat mellan Bücher och Marx, mellan liberal och socialistisk ekonomi, har han blivit en liberal borgare av renaste vatten. Den som skriver dessa rader är stolt över att efter måttet av sina krafter ha bidragit till att rensa socialdemokratin från dylika element.) *(Anmärkning till andra upplagan.)*

men inte för personlig konsumtion. Men också marknaden för personliga konsumtionsartiklar växer snabbt till följd av den maskinella storindustrins tillväxt, vilken drar över en allt större del av befolkningen från jordbruket till arbetet i handel och industri. Vad beträffar den inre marknaden för fabriksprodukter så har den process, under vilken denna marknad bildas, utförligt undersökts i de första kapitlen av detta arbete.

Kapitel VIII. Den inre marknadens bildande

Det återstår oss nu att sammanfatta de uppgifter, som vi undersökt i de föregående kapitlen och försöka ge en föreställning om hur de skilda folkhushållningsgrenarna i sin kapitalistiska utveckling är ömsesidigt beroende av varandra.

I. Varucirkulationens tillväxt

Som bekant kommer varucirkulationen före varuproduktionen och utgör en av betingelserna (men inte den enda betingelsen) för den sistnämndas uppkomst. I detta arbete har vi begränsat vår uppgift till att undersöka materialet om varuproduktionen och den kapitalistiska produktionen och har därför inte för avsikt att närmare dröja vid den viktiga frågan om varucirkulationens tillväxt i Ryssland efter reformen. För att ge en allmän föreställning om hur snabbt den inre marknaden växt torde det räcka med följande korta hänvisningar.

Det ryska järnvägsnätet växte från 3.819 km. år 1865 till 29.063 km. år 1890,[1] d. v. s. det mer än sjudubblades. Ett motsvarande steg framåt tog England under en längre period (1845 – 4.082 km., 1875 – 26.819 km., en ökning till det sexdubbla) och Tyskland under en kortare period (1845 – 2.143 km., 1875 – 27.981 km., en tolvdubbel ökning). Längden av de järnvägssträckor, som togs i bruk pr år, varierade kraftigt under skilda perioder: exempelvis under femårsperioden 1868-1872 togs 8.806 verst i bruk, men under femårsperioden 1878-1882 endast 2.221.[2] Av dessa svängningars omfattning kan man bedöma, vilken väldig reservarmé av arbetslösa kapitalismen behöver i sin än ökande än minskande efterfrågan på arbetskraft. I det ryska järnvägsbyggandets utveckling fanns det två perioder av våldsamt uppsving, slutet av 60-talet (och början av 70-talet) samt andra hälften av 90-talet. Från 1865 till 1875 utjorde det ryska järnvägsnätets genomsnittliga tillväxt pr år 1.500 km., men från 1893 till 1897 omkring 2.500 km.

Godstrafiken på järnvägarna hade följande omfattning: 1868 – 439 milj. pud; 1873 – 1.117 milj. pud; 1881 –2.532 milj. pud; 1893 – 4.846 milj. pud; 1896 – 6.145 milj. pud; 1904 – 11.072 milj. pud. Inte mindre snabbt växte även passagerartrafiken: 1868 – 10,4 milj. passagerare; 1873 – 22,7; 1881 – 34,4; 1893 – 49,4; 1896 – 65,5; 1904 – 123,6.[3]

Trafiken till sjöss har utvecklat sig på följande sätt (uppgifter för hela Ryssland).[4] (Se tabellen nedan!)

Godstrafiken på de inre vattenvägarna i europeiska Ryssland uppgick år 1881 till 899,7 milj. pud; år 1893 –1.181,5 milj. pud; år 1896 – 1.553 milj. pud. Värdet av dessa frakter uppgick till resp. 186,5 milj. rubel; – 257,2 milj. rubel; – 290 milj. rubel.

---

[1] ”Übersichten der Weltwirtschaft” (översikt över världshushållningen), 1 c., Ar 1904 54.878 km. i europeiska Ryssland (inberäknat kungariket Polen, Kaukasien och Finland) och 8.351 i asiatiska Ryssland. *(Anmärkning till andra upplagan.)*

[2] V. Michailovskij: ”Det ryska järnvägsnätets utveckling”. ”Kejserliga fria ekonomiska samfundets arbeten”, 1898, nr 2.

[3] ”Militär-statistiskt samlingsverk”, s. 511. – Hr N.-on, ”Skisser”, bilagan. – ”Produktionskrafterna”, XVII, s. 67. – ”Vjestnik Finansov”, 1898, nr 43. – ”Rysk årsbok”, 1905, St. Petersburg 1906.

[4] ”Militär-statistiskt samlingsverk”, s. 445. – ”Produktivkrafterna”, XVII, s. 42. – ”Vjestnik Finansov”, 1898, nr 44.

År	Ångbåtar		Antal fartyg utan ångkraft	Fartygens tonnage i snilj. pud.			Fartygens värde i mij. rubel			Besättning		
	Antal	Hästkrafter		Ångare	Andra fartyg	Summa	Ångare	Andra fartyg	Summa	Ångare	Andra fartyg	Summa
868	646	47 313	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
884	1 246	72 105	20 095	6,1	362	368,1	48,9	32,1	81	18 766	94 099	112 865
890	1 524	103 206	20 125	9,2	401	410,2	75,6	38,3	113,9	25,814	90 356	116 170
395	2 539	129 759	20 58C	12,3	526,9	539,2	97,9	46,9	143,9	32 689	85 608	128 297

Rysslands handelsflotta utgjordes år 1868 av 51 ångfartyg med en dräktighet på 14.300 läster[1] samt 700 segelfartyg med ett tonnage på 41.800 läster, men år 1896 bestod den av 522 ångfartyg med ett tonnage på 161.600 läster.[2]

Handelssjöfarten på samtliga utrikeshamnar utvecklades på följande sätt. Under femårsperioden 1856-1860 var antalet ankommande och utgående fartyg i genomsnitt 18.901 pr år med ett tonnage på i genomsnitt 3.783.000 ton; för perioden 1886-1890 var genomsnittet 23.201 fartyg (-I- 23 %), med ett tonnage på 13.845.000 ton (+ 266 %). Tonnaget ökade alltså till det 32/3-dubbla. Under 39 år (från 1856 till 1894) växte tonnaget 5,5 gånger, varvid det – om vi skiljer de ryska och de utländska fartygen åt – visar sig, att de förstnämndas antal under dessa 39 år ökade 3,4 gånger (från 823 till 2.789), och deras tonnage 12,1 gånger (från 112.800 ton till 1.368.000 ton); under det att de utländska fartygens antal ökade med 16 % (från 18.284 till 21.160) och deras tonnage 5,3 gånger (från 3.448.000 ton till 18.267.000 ton[3]). Vi anmärka att de in- och utgående fartygens tonnage under de skilda åren också uppvisar rätt betydande svängningar (exempelvis 1878 – 13 milj. ton men 1881 – 8,6 milj. ton), och med ledning av dessa svängningar kan man delvis bilda sig ett omdöme om svängningarna i efterfrågan på diversearbetare, hamnarbetare o. a. Också här kräver kapitalismen att det skall finnas en mängd människor till hands, som alltid lider brist på arbete och är beredda att ta ett sådant, så fort det erbjudes och hur osäkert det än är.

Utrikeshandelns utveckling framgår av följande uppgifter: [4]

År	Invånare i Ryssland utom Finland i milj.	Exportens och importens samlade värde i milj. kreditrubel	Värdet av hela utrikeshandelns omsättning pr invånare i rubel
1856 – 1860	69,0	314,0	4,55
1861 – 1865	73,8	347,0	4,70
1866 – 1870	79,4	554,2	7,00
1871 – 1875	86,0	831,1	9,66
1876 – 1880	93,4	1 054,8	11,29
1881 – 1885	100,6	1 107,1	11,00
1886 – 1890	108,9	1 090,3	10,02
1897 – 1901	130,6	1 322,4	10,11

[1] 1 läst = 2 ton. – *Red.*
[2] ”Militär-statistiskt samlingsverk”, s. 758, och ”Finansministeriets årsbok”, I, s. 363. – ”Produktivkrafterna”, XVII, s. 30.
[3] Rysslands utrikeshandel, s. 56 ff.
[4] Ibid., s. 17. ”Rysk Årsbok” för år 1904. St. Petersburg 1905.

Angående bankomsättningens och kapitalackumulationens omfattning ger följande uppgifter en allmän föreställning. Den sammanlagda summan utbetalningar från Riksbanken växte från 113 milj. rubel åren 1860–1863 (170 milj. rubel 1864–1868) till 620 milj. rubel 1884–1888, och summan av insättningar på löpande räkning växte från 335 milj. rubel 1864–1868 till 1.495 milj. rubel 1884–1888.[1] Omsättningen för låne- och sparföreningarna och -kassorna (i lantbruk och industri) växte från 2,75 milj. rubel år 1872 (21,8 milj. rubel år 1875) till 82,6 milj. rubel år 1892, 189,6 milj. rubel år 1903.[2] Jordegendomens skuldsättning växte från 1889 till 1894 i följande omfattning: den belånade jordens taxeringsvärde steg från 1.395 milj. rubel till 1.827 milj. rubel och lånesumman från 791 milj. rubel till 1.044 milj. rubel.[3] Sparkassornas operationer utvecklades särskilt på 80- och 90-talen. År 1880 räknade man 75 kassor, år 1897 – 4.315 (av dem 3.454 vid posten och telegrafen). Insättningarna uppgick 1880 till 4,4 milj. rubel, 1897 till 276,6 milj. rubel. Den innestående summan vid årets slut utgjorde år 1880 9,0 milj. rubel och år 1897 494,3 milj. rubel. Den årliga kapitaltillväxten är särskilt iögonenfallande under *hunger* åren 1891 och 1892 (52,9 och 50,5 milj. rubel) samt de två sista åren (1896: 51,6 milj. rubel; 1897: 65,5 milj. rubel).[4]

De nyaste uppgifterna visar en ännu starkare utveckling av sparkassorna. Ar 1904 fanns det i hela Ryssland 6.557 sådana kassor, antalet insättare var 5,1 milj. och hela insättningssumman uppgick till 1.105.500 rubel. I förbigående sagt: både våra gamla folklighetsmän och våra nya opportunister i socialismen har upprepade gånger med stor naivitet (för att uttrycka sig milt) talat om sparkassornas tillväxt som ett tecken på ”folk”-välstånd. Det är därför kanske inte ur vägen att jäm- föra hur insättningarna i dessa kassor fördelar sig i Ryssland (1904) och i Frankrike (1900 – uppgifter ur ”Bulletin de l’Office du travail”, 1901, nr 10[5]).

I Ryssland:

Insättningarnas storlek	Antal insättare tusen	%	Insättnings-summan i milj. rubel	%
Upp till 25 rubel	1 870,4	38,7	11,2	1,2
25-100 rubel	967,7	20,0	52,8	5,4
100-500 ”	1 380,7	28,6	308,0	31,5
Över 500 ”	615,5	12,7	605,4	61,s
Tillsammans	8 834,3	100	977,4	100

I Frankrike:

Insättningarnas storlek	Antal insät-	%	Insättning s-	%
Upp till 100 francs	5 273.5	50,1	143,6	3,3
100-500 francs	2 197,4	20,s	493,8	11,4
500-1.000 ”	1113,8	10,6	720,4	16,6
Över 1.000 ”	1 948,3	18,5	2 979,3	68,7
Tillsammans	10	100	4 337,1	100

Tänk så mycket material till apologi för folklighets- män, revisionister och kadetter! Intressant är det för övrigt att insättningarna i Ryssland också indelats i tolv grupper alltefter insättarnas

[1] ”Samling uppgifter om Ryssland”, 1890, CIX.
[2] ”Samling uppgifter om Ryssland”, 1896, tabell CXXVII.
[3] Ibidem.
[4] ”Vjestnik Finansov”, 1898, nr 26.
[5] Arbetsdepartementets bulletin. – *Red.*

sysselsättning och yrke. De flesta insättningarna visar sig falla på jordbruk och binäringar på landsbygden – 228,5 milj. rubel, och därtill växer dessa insättningar särskilt snabbt. Landsbygden civiliseras, och det blir alltmer lönande att berika sig på bondens ruin.

Men låt oss återvända till vårt egentliga ämne. Vi ser, att uppgifterna vittnar om en väldig tillväxt av varucirkulationen och kapitalackumulationen. Hur det inom alla folkhushållningens grenar gjorts plats för kapitalinvestering och hur handelskapitalet förvandlats till industrikapital, d. v. s. vänt sig till produktionen och upprättat kapitalistiska förhållanden mellan dem som deltar i produktionen – det har vi ovan visat.

II. Tillväxten av befolkningen i handel och industri

Vi har redan ovan nämnt att industribefolkningens tillväxt på bekostnad av den jordbrukande befolkningen är en företeelse, som är oundviklig i varje kapitalistiskt samhälle. På vilket sätt industrins skiljande från jordbruket undan för undan fullbordas, det har vi likaledes undersökt, och nu återstår bara att sammanfatta resultaten därav.

1. Städernas tillväxt.

Det mest iögonenfallande uttrycket för den analyserade processen är städernas tillväxt. Härnedan uppgifterna om denna tillväxt i europeiska Ryssland (50 guvernement) under epoken efter reformen: [1]

År	Det europeiska Rysslands befolkning i tusen			Procent stads-befolk-ning	Ant. Städer med en befolkn. på				Samlad befolkning i de stora städerna med invånare (i tusen)				Invånarantalet i de 14 städer, som år 1863 var störst (i tusen)
	Till-sammans	Städerna	Lands-bygden		över 200 000	1 - 200 000	50 -100 000	Summa	över 200 000	100-200 000	50-100 000	Summa	
1863	61 420,5	6105.1	55 315 4	9,94	2	1	10	13	891,1	119,0	683,4	1 693,5	1 741,9
1885	81 725,2	9 964,6	71 760,4	12,19	3	7	21	31	1 854,8	998,0	1 302,7	4 156,5	3 103,1
1897	94 215,4	12 127,1	82 088,3	12,76	5	9	30	44	3 238,1	1 177,0	1 982,4	6 397,5	4 266,3

Sålunda växer oavbrutet stadsbefolkningens procentuella andel, d. v. s. det försiggår en utvandring av befolkning från jordbruket till handel och industri.[2] Städerna växer dubbelt så snabbt som den övriga befolkningen: från 1863 till 1897 växte hela befolkningen med 53,3 %, lantbefolkningen med 48,5 och stadsbefolkningen med 97 %. Under 11 år (1885-1897) uppgick ”minimitillströmningen av lantbruksbefolkning till städerna” enligt hr V. Michailovskijs beräkning, till 2,5 milj. personer,[3] d. v. s. mer än 200.000 personer pr år.

[1] Siffrorna för år 1863 är hämtade från ”Periodisk statistik” (1, 1866) och ”Militär-statistiskt samlingsverk”. Siffrorna för stadsbefolkningen i Orenburg- och Ufa-guvernementen är korrigerade efter stadstabellerna. Härigenom blir den samlade siffran för vår stadsbefolkning 6.105.100 och inte 6.087.100, som ”Militär-statistiskt samlingsverk” anger. – För år 1885 är uppgifterna hämtade från ”Samling uppgifter om Ryssland 1884/85”. – För år 1897 är siffrorna angivna enligt folkräkningen den 9 februari (28 januari) 1897 (”Första allmänna folkräkningen i det ryska imperiet 1897”, utgiven av Centrala statistiska kommittn. St. Petersburg 1897 och 1898, häfte 1 och 2.) Den fasta stadsbefolkningen var enligt folkräkningen 1897 11.830.500, d. v. s. 12,55 %. Våra siffror avser den hemmavarande stadsbefolkningen. – Vi anmärker att man inte kan garantera att uppgifterna för 1863 – 1885 – 1897 är fullständigt likartade och jämförbara. Vi begränsar oss därför till att jämföra blott de allra allmännaste förhållandena och utelämnar uppgifterna om storstäderna.

[2] ”Antalet stadssamhällen med jordbrukskaraktär är ytterst obetydligt, och invånarantalet i dessa samhällen är i jämförelse med hela antalet stadsbor försvinnande litet” (G. Grigorjev i boken ”Skördarnas och spannmålspriserna inflytande”, bd II, s. 126).

[3] ”Novoje Slovo”, 1897, juni, s. 113.

Befolkningen i de städer, som utgör stora industri- och handelscentra växer långt snabbare än befolkningen i städerna överhuvud taget. Antalet städer med 50.000 eller fler invånare mer än tredubblades från 1863 till 1897 (13 och 44). År 1863 var blott omkring 27 % (1,7 milj. av 6,1) av hela antalet stadsbor koncentrerade till dylika stora centra; år 1885 omkring 41 % (4,1 milj. av 9,9),[1] men 1897 redan mer än hälften, omkring 53 % (6,4 milj. av 12). Om sålunda stadsbefolkningen på 60-talet företrädesvis var en befolkning, som levde i inte så värst stora städer, så har storstäderna på 90-talet fullständigt fått övervikten. Befolkningen i de 14 städer, som 1863 var de största, växte från 1,7 milj. till 4,3 milj., d. v. s. med 144 %, under det att hela stadsbefolkningen blott växte med 97 %. Följaktligen är den väldiga tillväxten av de stora industricentra och uppkomsten av en hel rad nya centra ett av de mest karakteristiska symptomen för epoken efter reformen.

2. Den inre kolonisationens betydelse.

Som vi redan ovan visat (kap. I, paragraf 2, s. 17-18),[2] härleder teorin lagen om den industriella befolkningens tillväxt på den jordbrukande befolkningens bekostnad ur den omständigheten, att det variabla kapitalet i industrin uppvisar en absolut ökning (en ökning av det variabla kapitalet betyder en ökning av antalet industriarbetare och ökning av hela den befolkning, som sysselsättes i handel och industri), medan i jordbruket

> ”det variabla kapital, som behöves för bearbetning av ett visst jordstycke, uppvisar en absolut minskning”. ”Följaktligen” – tillägger Marx – ”är en ökning av det variabla kapitalet i jordbruket blott möjlig, då ny jord lägges under plogen, men detta återigen förutsätter en ännu större ökning av den icke-jordbrukande befolkningen.” [3]

Härav framgår, att man kan iakttaga industribefolkningens tillväxt i ren form blott då vi har framför oss ett territorium där man redan brutit bygd och där redan all jord lagts under plogen. För befolkningen i ett sådant territorium, vilken av kapitalismen drives bort från jordbruket, finns det ingen annan utväg än att emigrera antingen till industricentra eller till andra länder. Men hela frågan undergår en väsentlig förändring, om vi har framför oss ett territorium där ännu inte all jord lagts under plogen, där bebyggelsen ännu inte är fullständig. Befolkningen i ett sådant territorium, som drives bort från jordbruket i det bebyggda området, kan flytta över till den icke bebyggda delen av territoriet och ”lägga ny jord under plogen”. Man får en tillväxt av lantbruksbefolkningen, och denna tillväxt kan (under loppet av en viss tid) försiggå inte mindre snabbt om inte snabbare än industribefolkningens tillväxt. I detta fall har vi framför oss två skilda processer: 1. kapitalismens utveckling i ett sedan gammalt bebyggt land eller del av ett land; 2. kapitalismens utveckling på ”ny jord”. Den första processen är ett uttryck för den fortsatta utvecklingen av redan uppkomna kapitalistiska förhållanden; den andra processen – uppkomsten av nya kapitalistiska förhållanden på det nya territoriet. Den första processen betyder att kapitalismen utvecklas på djupet, den andra att den utvecklas på bredden. Det är klart, att en sammanblandning av dessa processer oundvikligen måste leda till en felaktig föreställning om den process, som drar befolkningen från jordbruket till handeln och industrin.

Ryssland efter reformen visar oss just ett samtidigt uppträdande av de båda processerna. Vid början av epoken efter reformen på 60-talet var de södra och östra gränstrakterna i europeiska Ryssland i betydande grad obebyggda territorier, till vilka gick en väldig ström av människor, som flyttade över från det centrala jordbrukande Ryssland. Denna uppkomst av en ny jord-

---

[1] Hr Grigorjev anför en tabell (1. c., 140) av vilken framgår, att 85,6 % av hela antalet städer år 1885 hade mindre än 20.000 invånare; i dessa städer fanns 38,0 % av stadsborna; 12,4 % av hela antalet städer (82 av 660) hade mindre än 2.000 invånare, i dessa städer fanns blott 1,1 % av hela antalet stadsbor (110.000 av 9.962.000).

[2] Hänvisning till ”Samlade verk”, bd III, ryska. – *Red.*

[3] Citatet hämtat ur ”Kapitalet”, bd III, del 2, s. . – Red.

bruksbefolkning på ny jord undanskymde i viss mån den parallellt därmed pågående process, under vilken befolkningen drogs från jordbruket till industrin. För att med ledning av uppgifterna om stadsbefolkningen kunna göra sig en klar föreställning om den ovan beskrivna säregenheten hos Ryssland, måste man indela de 50 guvernementen i europeiska Ryssland i olika grupper. Vi återger uppgifterna om stadsbefolkningen i 9 områden i europeiska Ryssland åren 1863 och 1897 i en särskild tab. (sid. 260-261).

De guvernement som ingår i de olika grupperna är I) St. Petersburg och Moskva; II) Vladimir, Kaluga, Ko, stroma, Nisjni-Novgorod, Novgorod, Pskov, Smolensk Tver och Jaroslavl; III) Voronesj, Kasan, Kursk, Orel, Pensa, Poltava, Rjasan, Saratov, Simbirsk, Tambovsk, Tula, Charkov och Tjernigov; IV) Astrachan, Bessarabien, Don, Jekaterinoslav, Orenburg, Samara, Taurien, Cherson och Ufa; V) Kurland, Livland och Estland; VI) Vilna, Vitebsk, Grodno, Kovn, Minsk, Mogilev; VII) Volhynien, Podolien, Kiev; VIII) Vjatka, Perm; IX) Archangelsk, Vologda, Olonets.

Den största betydelsen för den fråga, som intresserar oss, har uppgifterna om tre områden: 1. det icke-jordbrukande, industriella området (11 guvernement i de båda första grupperna, däribland de 2 huvudstadsguvernementen).[1] Detta är ett område, från vilken emigrationen till andra områden var ytterst ringa. 2. Centrala jordbruksområdet (13 guvernement – 3:e gruppen).

Europeiska guvernement enligt grupper	Antal guvernement	Befolkningen i 1000						Stadsbefolkning i %		Befolkningstillväxten från 1863 till 1897 i %		
		1863			1897							
		Summa	Lantbefolkning	Stadsbefolkning	Summa	Lantbefolkning	Stadsbefolkning	1863	1897	Summa	Lantbefolkning	Stadsbefolkning
1. Huvudstadsguvernementen		2 738,4	1 680,0	1 058,4	1 541,0	1989,7	2 551,3	38,2	56,2	65	18	141
2. Industriella och icke jordbruksguvernem.		9 890,7	9 165,6	725,1	12 751,8	11 647,8	1 104,0	7,8	8,6	29	26	52
1 och 2 tillsammans	11	12 629,1	10 845,6	1 783,5	17 202,8	13 637,5	3 655,3	14,1	21,1	36	25	105
3. Centrala jordbruksguvernementen i Ukraina och mellersta Volgaområdet	13	20 491,9	18 792,5	1 699,4	28 251,4	25 464,3	2 787,1	8,3	9,8	38	35	63
4. Nyryska guvernement, nedre Volga och Östern	9	9 540,8	8 472,6	1 067,7	18 386,4	15 925,6	2 460,8	11,2	13,3	92	87	134
1 och 4 tillsammans	33	42 661,8	38 110,7	4 550,6	63 930,6	55,027,4	8 903,2	10,5	13,9	49	44	95,6
5. Baltiska	3	1 812,3	1602,6	209,7	2 387,0	1 781,6	605,4	11,5	25,3	31	11	183
6. Västra	6	5 548,5	4 940,3	608,2	10 126,3	8 931,6	1 194,7	10,9	11,8	82	88	96
7. Sydvästra	3	5 483,7	4 982,8	500,9	9 605,5	8 693,0	912,5	9,1	9,5	75	74	82
8. Ural	2	4 359,2	4 216,5	142,7	6 086,0	5794,6	291,4	3,2	4,7	30	37	105
9. Höga norden	3	1 555,5	1 462,5	93,0	2 080,0	1 960,0	120,0	5,9	5,8	33	34	29
Summa	50	61 420,5	55 315,4	6 105,1	94 215,4	82 188,2	12 027,2	9,94	12,76	53,3	48,5	97,0

Från detta område var emigrationen mycket stor och försiggick delvis till föregående område men huvudsakligen till följande grupp. 3. De jordbrukande gränsområdena (4:e gruppens 9 guvernement) – ett område som koloniserats efter reformen. Procentsiffran för stadsbefolkningen i alla dessa 33 guvernement skiljer sig, som man ser av tabellen, i mycket ringa grad från procent siffran för stadsbefolkningen i hela europeiska Ryssland.

I det första området, det icke-jordbrukande eller industriområdet, ser vi en särskilt snabb höjning av procentsiffran för stadsbefolkningen: från 14,1 % till 21,1 %. Lantbruksbefolkningens tillväxt är här ytterst ringa, nästan hälften mindre än i hela Ryssland överhuvudtaget. Stadsbefolkningens tillväxt ligger däremot betydligt över genomsnittet (105 % mot 97 %). Om man vill jämföra Ryssland med de västeuropeiska industriländerna (vilket man inte sällan gör hos

[1] Riktigheten av att som vi här gjort sammanföra med huvudstadsguvernementen de icke-jordbrukande guvernementen framgår därav att befolkningstillväxten i huvudstäderna huvudsakligen rekryteras från dessa guvernement. Enligt folkräkningen i Petersburg den 27 (15) december 1890 fanns det där sammanlagt 726.000 bönder och småborgare; av dem var 544.000 (dvs. tre fjärdedelar) bönder och småborgare från de 11 guvernement, av vilka vi bildat det första området.

oss), så måste man jämföra dessa länder endast med detta enda område, ty blott detta område uppvisar betingelser, som är tillnärmelsevis likartade med dem i de kapitalistiska industriländerna.

I det andra området, det centrala jordbruksområdet, ser vi en annan bild. Stadsbefolkningens procentuella andel är här mycket liten och växer långsammare än genomsnittet. Befolkningens tillväxt – såväl ifråga om stadsbefolkningen som ifråga om jordbruksbefolkningen – från 1863 till 1897 är här betydligt svagare än den för Ryssland genomsnittliga. Förklaringen av denna företeelse ligger däri att från detta område gått en väldig ström av människor, som överflyttat till gränsområdena. Enligt herr V. Michailovskijs beräkningar utvandrade mellan åren 1885 och 1897 härifrån *omkring 3 mi1j. personer*, dvs. mer än en tiondel av befolkningen.[1]

I det tredje området, det vid gränserna, ser vi att stadsbefolkningens procentuella andel ökar *något långsammare än genomsnittet* (från 11,2 % till 13,3 %, dvs. i proportionen 100:118, vid ett genomsnitt av 9,94-12,76, d. v. s. i proportionen 100-128). Emellertid var stadsbefolkningens tillväxt här inte mindre utan *långt större än det genomsnittliga* (+ 134 % mot + 97 %). Den företeelsen att befolkningen drages från jordbruket till industrin var alltså mycket markerad, men den döljes av den väldiga tillväxten av lantbruksbefolkningen till följd av immigrationen: i detta område växte lantbefolkningen med 87 % mot det för hela Ryssland gällande genomsnittet 48,5 %. I enskilda guvernement kan man ännu påtagligare studera detta utsuddande av processen för befolkningens industrialiserande. I guvernementet Taurien exempelvis var stadsbefolkningens procentuella andel år 1897 densamma som år 1863 (19,6 %), i Cherson-guvernementet sjönk denna procentuella andel till och med (från 25,9 % till 25,4 %), ehuru städernas tillväxt i de båda guvernementen stod föga efter huvudstädernas tillväxt (+ 131, + 135 % mot + 141 % i de båda huvudstadsguvernementen). Uppkomsten av en ny jordbruksbefolkning på den nya jorden leder alltså i sin tur till en ännu större tillväxt av den icke jordbrukande befolkningen.

3. De fabriks- och handelsdrivande orternas och byarnas tillväxt

Betydelse som industricentra har utom städerna för det första förstäderna, vilka inte alltid räknas ihop med städerna och vilka omfattar ett allt större område av storstadens omgivning, för det andra fabriksorterna och -byarna. Sådana industricentra[2] är särskilt talrika i de industriguvernement, där stadsbefolkningens procentuella andel är utomordentligt låg.[3]

Den ovan anförda tabellen med uppgifter om stadsbefolkningen i de olika områdena visar, att denna procentuella andel i de 9 industriguvernementen år 1863 var 7,3 % och år 1897 – 8,6 %. Saken är den att befolkningen som ägnar sig åt handel och industri i dessa guvernement huvudsakligen är koncentrerad inte i städerna utan i industrisamhällen. Bland ”städerna” i guvernementen Vladimir, Kostroma, Nisjni-Novgorod o. a. finns det inte så få, som har mindre än 3.000, 2.000 och rentav mindre än 1.000 invånare, under det att en hel rad ”samhällen” bara ifråga om fabriks- och verkstadsarbetare räknar 2.000-3.000-5.000. Under tiden efter reformen – säger med rätta författaren till ”översikt över Jaroslavl-guvernementet” (häfte II, s. 191) – ”började städerna växa allt snabbare, och därtill kom tillväxten av en ny typ av samhällen, en typ som står mitt emellan stad och landsbygd: fabriks- och verkstadscentra”. Ovan har uppgifter redan anförts om den väldiga tillväxten för dessa centra och om antalet fabriks- och verkstadsarbetare, som koncentrerats till dem. Vi såg att det finns inte så få sådana centra i hela Ryssland, inte bara i industriguvernementen utan också i södern. I Ural är stadsbefolk-

[1] 1 c. 109. ”1 Västeuropas nyaste historia saknar denna rörelse varje motstycke” (s. 110-111).
[2] Om dessa se ovan, kap. VII, paragraf 8 och bilaga III till kap. VII.
[3] Om betydelsen av denna omständighet, som omnämnts redan av Korsak, jämför herr Volgins riktiga anmärkningar (1. c., s. 215-216).

ningens procentandel den lägsta: i guvernementen Vjatka och Perm var den 3,2 % år 1863 och 4,7 % år 1897; men låt oss ta ett exempel på förhållandet mellan ”stads”-befolkningens storlek och industribefolkningens. I kretsen Krasnoufimsk i Perm-guvernementet var stadsbefolkningen 6.400 (1897), under det att semstvoräkningen 1888-1901 i den del av kretsen, där fabrikerna ligger, beräknade folkmängden till 84.700 personer, av vilka 56.000 överhuvudtaget inte sysslar med jordbruk och blott 5.600 huvudsakligen livnär sig av jordbruk. I Jekaterinburg-kretsen är enligt semstvoräkningen 65.000 personer utan jord och 81.000 har blott ängsmark. Detta betyder, att den icke i städerna boende industribefolkningen i blott t v å kretsar är större än stadsbefolkningen i hela guvernementet (1897 – 195.600!).

Betydelse av industricentra har vid sidan av fabrikssamhällena slutligen också de handels- och industribyar, vilka antingen står i spetsen för stora hemslöjdsdistrikt eller snabbt utvecklats efter reformen tack vare sitt läge vid floder, vid järnvägsstationer osv. Några exempel på sådana byar har anförts i kap. VI, paragraf 2, varvid vi där kunde se, att dylika byar alldeles som städerna drar till sig befolkning från landsbygden, och att de vanligen utmärker sig för långt högre procent läs- och skrivkunniga invånare.[1] Låt oss som ytterligare ett exempel anföra uppgiften om Voronesj-guvernementet för att visa den relativa betydelsen av handels- och industriorterna av stadskaraktär och av icke-stadskaraktär. ”Sammanfattande samling” för Voronesj-guvernementet ger en kombinerad tabell med en gruppering av samhällena i guvernementets 8 kretsar. Städerna i dessa kretsar uppgår till 8, med en befolkning på 56.149 personer (år 1897). Bland samhällena framträder 4 med 9.376 gårdar och med 53.732 invånare – dvs. långt större än städerna. I dessa samhällen finnes 240 handels- och 404 industriföretag. Av hela antalet gårdar bearbetar 60 % överhuvudtaget ingen jord, 21 % brukar jorden med tillhjälp av lönarbetare eller i form av hälftenbruk, 71 % har varken dragdjur eller redskap, 63 % köper spannmål året runt, 86 % sysslar med binäringar. Om vi för hela befolkningen i dessa centra till handel och industri, så uppskattar vi denna befolkning inte bara inte för högt utan rentav för lågt, ty i dessa 8 kretsar uppgår de hushåll, som överhuvudtaget inte bearbetar jord, till 21.956. Och i varje fall visar det sig beträffande det av oss undersökta jordbruksguvernementet att handels- och industribefolkningen utanför städerna inte är färre till antalet än motsvarande befolkning i städerna.

4. Tillfällighetsyrken utanför jordbruket.

Men även om man till städerna hänför byar och samhällen av fabriks-, verkstads- och handelsföretagskaraktär, så har vi ännu inte på långt när uttömmande behandlat hela industribefolkningen i Ryssland. Avsaknaden av fri flyttningsrätt, bondebyalagets ståndsbetingade isolering förklarar fullständigt den anmärkningsvärda säregenheten hos Ryssland, att man i detta land

[1] Hur betydande antalet byar i Ryssland är, som utgör mycket stora befolkningscentra, om det kan man bilda sig ett omdöme med stöd av följande (om också föråldrade) uppgifter ur ”Militärstatistiskt samlingsverk”: i 25 guvernement i europeiska Ryssland räknade man på 60-talet 1.334 samhällen med mer än 2.000 invånare. Av dem hade 108 510.000 invånare, 6 hade 10-15.000, 1 hade 15-20.000 och 1 hade mer 20.000 (s. 169). Kapitalismens utveckling har i alla länder och inte bara i Ryssland lett till uppkomsten av nya industricentra, som inte officiellt räknas till städerna. ”Skillnaden mellan stad och landsbygd utplånas: i närheten av de uppblomstrande industristäderna försiggår detta genom att industriföretagen och arbetarbostäderna förlägges till förorterna och stadens omgivningar; i närheten av de borttvinande småstäderna försiggår det genom att dessa sistnämnda närmas till samhällena i trakten men också genom de stora industrisamhällenas utveckling” ... ”Skillnaden mellan platser med stadsbefolkning och platser med lantbefolkning utjämnas genom otaliga övergångsformationer. Statistiken har länge erkänt detta, i det den övergivit det historiskt-juridiska begreppet stad och ersatt det med ett statistiskt begrepp, som skiljer befolkningsorterna åt blott efter antalet invånare” (Blücher: ”Die Entstehung der Volkswirtschaft” (Folkhushållningens uppkomst), Tubingen 1893, s. 296-297 och 303304). Den ryska statistiken är också i detta avseende ytterst efterbliven i jämförelse med den europeiska. I Tyskland och Frankrike (”Statesman’s Yearbook”, s. 536, 474) räknar man till städerna samhällen, som har mer än 2.000 invånare, i England net urban sanitary districts, dvs. också fabrikssamhällen o. a. Följaktligen är de ryska uppgifterna om ”stads”befolkningen absolut inte jämförbara med de europeiska.

till industribefolkningen måste räkna en inte ringa del av lantbefolkningen, som förtjänar sitt livsuppehälle genom arbete i industricentra och som tillbringar en del av året i dessa centra. Vi avser s. k. tillfällighetsyrken utanför jordbruket. Från officiell synpunkt sett är dessa ”näringsidkare” jordbrukande bönder, som endast skaffar sig ”biförtjänster” och de flesta representanter för folklighetsmännens ekonomi har utan att ana argan list tillägnat sig denna synpunkt. Det ohållbara i densamma är det efter hela den föregående framställningen onödigt att närmare bevisa. I varje fall kan man inte, hur olika man än förhåller sig till denna företeelse, dra i tvivelsmål, att den är ett uttryck för *befolkningens bortdragande från jordbruket till sysselsättning i handel och industri.*[1] I vilken mån detta förändrar den föreställning, som städerna ger oss om industribefolkningens storlek – kan man se av följande exempel. I Kaluga-guvernementet är stadsbefolkningens procentuella andel mycket lägre än det för Ryssland genomsnittliga (8,3 % mot 12,8 %). Nu beräknar ”Statistisk översikt” för detta guvernement för år 1896 med ledning av passuppgifterna det allmänna antalet av de månader som arbetare varit borta på arbeten. Det visar sig att antalet dylika månader uppgår till 1.491.600; detta delat med 12 ger som resultat 124.300 personer frånvarande, d. v. s. ”*omkring 11 % av hela befolkningen*” (1. c., s. 46)! Räkna ihop denna befolkning och stadsbefolkningen (1897: 97.000), och det skall visa sig att den industriella befolkningens procentuella andel är mycket betydande.

Naturligtvis registreras en viss del av ambulerande arbetare utanför jordbruket som verklig stadsbefolkning eller också föres en del av dem till befolkningen i industricentra av icke-stadskaraktär, om vilka vi redan talat. Men blott en del, ty denna befolknings kringflackande karaktär gör det svårt att genom folkräkningen fastställa dess storlek i de olika centra; dessutom genomföres folkräkningarna vanligen om vintern, under det att den största delen av ambulerande arbetare drar hemifrån på våren. Härnedan motsvarande uppgifter för några av de viktigaste guvernementen ifråga om ambulerande arbetare utanför jordbruket.[2]

Den procentuella fördelningen av antalet utställda uppehållstillstånd:

Årstid	Moskvaguvern. (1885)		Tver-guv. 1897	Smolenskg. (1895)	Pskovguvern. (1895)) Pass		Kostroma-guv. (1880)		
	Män	Kvinnor	Män och kvinnor		Män	Kvinnor	Pass	Män Biljetter	Kvinnor Pass o. Biljetter
Vinter..	19,3	18,6	22,3	22,4	20,4	19,3	16,2	16,2	17,3

[1] Hr N.-on har överhuvudtaget inte lagt märk e till någon industrialiseringsprocess beträffande befolkningen i Ryssland! Hr V. V. har observerat den och erkänt att utvandringens tillväxt är ett uttryck för det faktum att befolkningen drages bort från jordbruket (”Kapitalismens öden”, s. 149); men han har inte bara underlåtit att ta hänsyn till denna process i sina föreställningar om ”kapitalismens öden” utan han har försökt att skymma undan densamma med lamentationer över att ”det finns människor, som finner allt detta mycket naturligt” (för det kapitalistiska samhället? Men kan hr V. V föreställa sig kapitalismen utan denna företeelse?) ”och nästan önskvärt” (ibid.) önskvärt utan varje ”nästan”, hr V. V.!

[2] ”Uppehållstillstånd utställda till bondebefolkningen i Moskva-guvernementet 1880 och 1885”. – ”Statistisk årsbok för Tver-guvernementet år 1897”. – Sjbankov: ”Tillfällighetsyrken i Smolensk-guvernementet”. Smolensk 1896. -Samma författares ”Tillfällighetsarbetets inflytande o. s. v.”, Kostroma 1887. – ”Bondebefolkningens binäringar i Pskovguvernementet”, Pskov 1898. – Felen i procenttalen beträffande Moskva-guvernementet har icke kunnat korrigeras, då det saknas absoluta uppgifter. – För Kostroma-guvernementet finns blott uppgifter beträffande enskilda kretsar och blott procentsiffror: vi måste därför ta genomsnittet av dessa kretsuppgifter, varför vi också skiljer uppgifterna över Kostroma-guvernementet från de andra. För Jaroslavl-guvernementet beräknar man, att 68,7 % av utvandrande arbetare befinner sig utanför hemorten året runt; under hösten och vintern – 12,6 %; våren och sommaren – 18,7 %. Vi anmärker, att uppgifterna för Jaroslavl-guvernementet (”översikt över Jaroslavl-guvernementet”, häfte II, Jaroslavl 1896) inte kan jämföras med de föregående, då de grundar sig på uppgifter från prästerskapet o. dyl. och inte på passuppgifterna.

Vår	32,4	32,7	38,o	34,8	30,3	27,8	43,8	40,6	39,4
Sommar	20,6	21,2	19,1	19,3	22,6	23,2	15.4	20,4	25,4
Höst	27,8	27,4	20,6	23,5	26,7	29,7	24,6	22,8	17,0
Summa	100	99,9	100	100	100	100	100	100	100

Det största antalet pass utställes överallt under våren. Av de temporärt frånvarande arbetarna är det alltså en stor del som inte kommer med i folkräkningarna i städerna.[1] Men också dessa tillfälliga stadsbor kan man med större rätt föra till stads- än till landsbefolkningen:

> ”En familj, som under hela året eller en stor del därav förtjänar medel till livsuppehället i staden, kan med långt större rätt räkna staden som boningsort, då denna ger familjen dess utkomst, än byn med vilken den är bunden blott genom släktskapsband och beskattning.” [2]

Vilken väldig betydelse dessa beskattningsband ännu i dag har kan man se exempelvis därav att av de utvandrande Kostromaborna ”ägarna sällan få. ens så mycket för sin jord att det skulle täcka en viss obetydlig del av skatterna och vanligen arrenderar ut jorden endast mot det att den, som har hand om den, omgärdar den med ett stängsel, medan ägaren själv betalar alla utgifter”. (D. Sjbankov: ”Kvinnfolkslandet”, Kostroma 1891, s. 21).

Också i ”översikt över Jaroslavl-guvernementet” (häfte II, Jaroslavl 1896) möter vi upprepade hänvisningar till detta nödtvång för utvandrande arbetare att köpa sig fria från byn och skiftet (s. 28, 48, 149, 150, 166 o. a.).[3]

Hur stort är då antalet utvandrade arbetare utanför jordbruket? Antalet av de arbetare, som är sysselsatta i de olika slagen tillfällighetsyrken, uppgår till inte mindre än 5-6 *miljoner*. I själva verket utställdes 1884 i europeiska Ryssland 4,67 milj. pass och reskort[4], och passinkomsterna växte från 1884 till 1894 med mer än en tredjedel (från 3,3 till 4,5 milj. rubel). År1897 utställdes i Ryssland sammanlagt 9.495.700 pass och res-kort (därav i de 50 guvernementen i europeiska Ryssland 9.333.200). Å 1898 – 8.259.900 (europeiska Ryssland 7.809.600).[5]

---

[1] Det är ett känt faktum att befolkningen exempelvis i St. Petersburgs förorter om somrarna växer i synnerligen betydande grad.

[2] ”Statistisk översikt över Kaluga-guvernementet 1896”. Kaluga 1897, s. 18 i avd. II.

[3] ”Tillfällighetsarbetet ... är en form, som döljer städernas ständiga tillväxt ... Det gemensamma ägandet och de olika säregenheterna i Rysslands finansiella och administrativa liv tillåter inte bönderna att så lätt övergå till att bli stadsbor som det kan ske i Västeuropa ... Juridiska band upprätthåller hans (utvandrarens) samband med byn, men i det väsentliga, ifråga om sin sysselsättning, sina seder och vanor har han blivit en stadsbo och inte sällan ser han i det nämnda sambandet något betungande” (”Russkaja Mysl” 1896, nr 11, s. 228). Detta är mycket sant, men för att vara av en publicist är det rätt litet. Varför har inte författaren bestämt uttalat sig för fullständig frihet att flytta, frihet för bönderna att lämna byalaget? Våra liberaler är fortfarande rädda för våra folklighetsmän. Det är väl ändå onödigt.

Och se här för jämförelses skull hur hr Sjbankov, som sympatiserar med folklighetsmännen, resonerar: ”Tillfällighetsarbetet i städerna är så att säga en åskledare (sic!) som skyddar mot en stark tillväxt av våra huvudstäder och storstäder och mot ökningen av stads- och det jordlösa proletariatet. Såväl i sanitärt som i socialekonomiskt avseende måste man betrakta tillfällighetsarbetets inflytande som gynnsamt: så länge folkets massa inte är fullständigt lösryckt från jorden, som innebär en viss trygghet för ambulerande arbetare” (från vilken ”trygghet” de måste friköpa sig med pengar!) ”kan dessa arbetare inte förvandlas till blinda verktyg för den kapitalistiska produktionen, och på samma gång behåller man hoppet på att kunna upprätta jordbruks- och industrikommuner (”Juriditjeskij Vjestnik”, 1890, nr 9, s. 145). Att bevara småborgerliga förhoppningar, månne det inte i själva verket är av nytta? Och vad det ”b linda verktyget” beträffar, så visar såväl erfarenheterna från Europa som alla fakta man kunnat iakttaga i Ryssland att denna kvalificerig är oändligt långt mer tillämplig på. den arbetare, som bevarat sambandet med jorden och de patriarkaliska förhållandena, än på den som slitit dessa band. Hr Sjbankovs egna siffror och uppgifter visar, att den ambulerande arbetaren – ”petersburgarn” – är mera upplyst, mera civiliserad och mera utvecklad än den bofasta Kostromabon i någon av ”skogs”-kretsarna.

[4] L. Vjesin: Tillfällighetsyrkenas betydelse o. s. v. ”Djelo” 1886, nr 7, och 1887, nr 2.

[5] ”Statistik över de produktionsgrenar som är belagda med accis o. s. v.” för åren 1897-1898. S:t Petersburg 1900, utgiven av Huvudförvaltningen för indirekta skatter.

Antalet av de (ifråga om den lokala efterfrågan) överflödiga arbetarna i europeiska Ryssland har hr S. Korolenko beräknat till 6,3 milj. Vi har ovan (kap. III, paragraf 9, s. 177) sett att antalet utställda pass i de 11 jordbruksguvernementen visat sig överstiga hr S. Korolenkos beräkning (2 milj. mot 1,7 milj.). Vi kan nu tillfoga uppgifter från 6 icke-jordbrukande guvernement: hr Korolenko beräknar antalet överflödiga arbetare där till 1.287.800, men antalet utställda pass var 1.298.600.[1] Sålunda beräknade hr S. Korolenko att det i 17 guvernement i europeiska Ryssland (11 svartmylleplus 6 icke-svartmylleguvernement) fanns 3 milj. (i förhållande till den lokala efterfrågan) överflödiga arbetare. Men på 90-talet utställdes i dessa 17 guvernement 3,3 milj. pass och reskort. År 1891 kom 52,2 % av hela passinkomsten från dessa 17 guvernement. Följaktligen *överstiger antalet ambulerande arbetare med största sannolikhet 6 milj.* Slutligen har semstvostatistikens (till största delen föråldrade) uppgifter lett hr Uvarov till den slutsatsen, att hr S. Korolenkos siffra närmar sig den riktiga, och att siffran 5 milj. för ambulerande arbetare är ”i högsta grad sannolik”.[2]

Man frågar sig nu, hur stort är antalet ambulerande arbetare sysselsatta såväl utanför som i jordbruket? Hr N.-on påstår helt frankt och fullständigt oriktigt att ”det överväldigande flertalet av böndernas tillfällighetsyrken just är av jordbruksnatur” (”Skisser”, s. 16). Tjaslavskij, på vilken hr N.-on åberopar sig, uttrycker sig långt mera försiktigt, han anför inga som helst uppgifter utan inskränker sig till allmänna omdömen om storleken av de områden, från vilka det ena eller det andra slaget av arbetare utvandrar. Och hr N.-ons uppgifter om passagerartrafiken på järnvägarna bevisar just ingenting, då också de icke jordbrukande arbetarna beger sig hemifrån företrädesvis om våren, och därvid utnyttjar de i ojämförligt mycket högre grad järnvägarna än jordbruksarbetarna.[3] Vi antar tvärtom att flertalet (om också inte det ”överväldigande”) ambulerande arbetare sannolikt utgöres av icke jordbruksarbetare. Denna vår mening grundar sig för det första på uppgifterna om passinkomsternas fördelning och för det andra på hr Vjesins uppgifter. Redan Flerovskij, som stödde sig på uppgifterna för 1862/63 om fördelningen av inkomsten från ”diverse avgifter” (mer än tredjedelen därav kom från passinkomsterna, kom till den slutsatsen, att böndernas utvandring för att söka arbetsförtjänst framför allt försiggick från huvudstads- och de icke-jordbrukande guvernementen.[4] Om vi tar de 11 icke-jordbrukande guvernement, som vi ovan (punkt 2 i denna paragraf) fört ihop till ett område och från vilka det överväldigande flertalet av icke-jordbruksarbetarna utvandrar, så ser vi, att dessa guvernement 1885 blott omfattade 18,7 % av befolkningen i hela europeiska Ryssland (1897 – 18,3 %), under det att de levererade 42,9 % av passinkomsterna år 1885 (år 1891 – 40,7 %).[5] Icke-jordbruksarbetare utvandrar också från en lång rad andra guvernement och vi måste därför antaga, att jordbruksarbetarna utgör mindre än hälften av ambulerande arbetare. Hr Vjesin indelar 38 guvernement i europeiska Ryssland (där 90 % av alla slags resedokument utställes) i grupper alltefter de olika former av tillfällighetsyrken som dominerar, och meddelar följande uppgifter:[6]

---

[1] Guvernement: Moskva (1885, föråldrade uppgifter), Tver (1896), Kostroma (1892), Smolensk (1895), Kaluga (1895) och Pskov (1896). Källorna har nämnts här ovan. Uppgifterna gäller alla former av resedokument, såväl för män som för kvinnor.

[2] ”Tidskrift för social hygien, för rätts- och praktisk medicin”, 1896, juli. M. Uvarov: ”Om tillfälliga yrkens inflytande på de sanitära förhållandena i Ryssland”. Hr Uvarov anför uppgifter från 126 kretsar i 20 guvernement.

[3] Jfr ovan, s. 178, fotnoten.

[4] ”Arbetarklassens läge i Ryssland”, St. Petersburg 1869, s. 400 ff.

[5] Uppgifterna om passinkomsterna är hämtade från ”Samling uppgifter om Ryssland”, 1884/85 och 1896. År 1885 uppgick passinkomsterna i europeiska Ryssland till 37 rubel pr 1.000 invånare; i 11 icke-jordbruksguvernement – 86 rubel på 1.000 invånare.

[6] De två sista kolumnerna i tabellen är tillfogade av oss. I grupp I ingår guvernementen Archangelsk, Vladimir, Vologda, Vjatka, Kaluga, Kostroma, Moskva, Novgorod, Perm, St. Petersburg, Tver och Jaroslavl; i grupp II guvernementen Kasan, Nisjni-Novgorod, Rjasan, Tula och Smolensk; i grupp III ingår guvernementen

Guvernementgrupper	Antal resedokument år 1884 (i tusental)			Befolkning år 1885 i tusen	Resedok per 1000 inv.
	Pass	Reskort	Tillsammans		
I. 12 guvernement med utvandring av övervägande icke-jordbrukskaraktär	967,8	794,5	1 762,3	18 643,8	94
II. 5 guvernement av övergångstyp	423,9	299,5	723,4	8 007,2	90
III. 21 guvernement med utvandring av övervägande jordbrukskaraktär	700,4	1 046,1	1 746,5	42 518,5	41
38 guvernement	2 092,1	2 140,1	4 232,1	69 169,5	61

”Dessa siffror visar, att tillfällighetsyrken är starkare utvecklade i den första gruppen än i den sista ... Av de anförda siffrorna kan man vidare se, att de skilda grupperna motsvaras av en olikhet också i själva omfattningen av den tid man befinner sig ute på arbetsförtjänst. Där tillfällighetsyrken utanför jordbruket dominerar är den tid man befinner sig ute på sådant arbete betydligt längre” (”Djelo”, 1886, nr 7, s. 134).

Slutligen ger oss den ovan anförda statistiken över de accisbelagda o. s. v. produktionsgrenarna en möjlighet att fastställa antalet utställda uppehållstillstånd för samtliga 50 guvernement i europeiska Ryssland. Om vi gör de nämnda korrigeringarna i hr Vjesins gruppering och fördelar på de tre grupperna de 12 guvernement som saknas för år 1884 (till grupp I för vi Olonets och Pskov, till grupp II de baltiska och nordvästra guvernementen, d. v. s. 9 guvernement; till grupp III Astrachan), så får vi följande bild:

Guvernementsgrupper	Hela antalet utställda uppehållstillstånd	
	1897	1898[1]
I. 17 guvernement med utvandring av övervägande icke-jordbrukskaraktär karaktär	4.437.392	3.369.597
II. 12 guvernement av övergångstyp	1.886.733	1.674.231
III. 21 guvernement med utvandring av övervägande jordbrukskaraktär	3.009.070	2.765.762
Samtliga 50 guvernement	9.333.195	7.809.590

Av dessa uppgifter att döma är tillfällighetsyrkena betydligt starkare representerade i grupp I än i den tredje gruppen.

Bessarabien, Volbynien, Voronesj, Jekaterinoslav, Don, Kiev, Kursk, Orenburg, Ord, Pensa, Podolsk, Poltava, Samara, Saratov, Simbirsk, Taurien, Tambov, Ufa, Charkov, Cherson och Tjerningov. – Vi påpekar, att det i denna gruppering finnes oriktigheter, som överdriver tillfällighetsarbetets betydelse i jordbruket. Guvernementen Smolensk, Nisjni-Novgorod och Tula måste föras till grupp I (jämför ”Lantbruksöversikt över guvernementet Nisjni-Novgorod 1896”), kap. XI. – ”Minnesbok över Tula-guvernementet 1895”, avd. VI, s. 10: antalet utvandringar beräknas till 88.000 – men hr S. Korolenko räknade blott med 50.000 överflödiga arbetare! – varvid 107.000 kommer från de 6 kretsarna i norr, som inte hör till svartmylleområdet. Kurskguvernementet måste föras till grupp II (S. Korolenko, 1. c.: från 7 kretsar utvandrar den största delen för att ta arbete i hantverksyrken, från de övriga 8 utföres uteslutande arbete i jordbruket). Tyvärr lämnar hr Vjesin inga efter guvernement ordnade uppgifter om antalet utställda resedokument.

[1] Inom parentes. Författaren till denna sammanställning (1. c., kap. VI, s. 639) förklarar det minskade antalet utställda pass år 1898 därmed att antalet arbetare, som under sommaren utvandrar till de södra guvernementen, minskats på grund av missväxten och lantbruksmaskinernas spridning. Denna förklaring saknar allt värde, ty antalet utställda uppehållstillstånd har minskats allra minst i grupp III och allra mest i grupp I. Månne registreringsmetoderna för år 1897 och år 1898 är jämförbara? *(Anmärkning till andra upplagan.)*

Sålunda råder det inget tvivel om att rörligheten hos befolkningen i det icke-jordbrukande området i Ryssland är ojämförligt mycket större än hos befolkningen i det jordbrukande området. Antalet icke-jordbrukande ambulerande arbetare måste vara större än antalet jordbrukande och utgöra *inte mindre än tre miljoner.*

Samtliga källor vittnar om en väldig och allt starkare ökning av denna utvandring. Passinkomsten växte från 2,1 milj. rubel år 1868 (1,75 milj. rubel år 1866) till 4,5 milj. rubel 1893/94, d. v. s. mer än fördubblades. Antalet utställda pass och reskort i Moskva-guvernementet ökade från 1877 till 1885 med 20 % (män) och med 53 % (kvinnor); i Tver-guvernementet från 1893 till 1896 med 5,6 %; i Kaluga-guvernementet från 1885 till 1895 med 23 % (och antalet månaders frånvaro med 26 %); i Smolensk-guvernementet från 100.000 år 1875 till 117.000 år 1885 och till 140.000 år 1895; i Pskov-guvernementet från 11.716 år 1865-75 till 14.944 år 1876 och till 43.765 år 1896 (män). I Kostroma-guvernementet utställdes år 1868 23,8 pass och reskort på 100 män och 0,85 på 100 kvinnor, men 1880 var motsvarande siffror 33,1 och 2,2 o.s.v o.s.v.

Liksom befolkningens utvandring från jordbruket till staden är tillfällighetsarbetet utanför jordbruket i och för sig en *progressiv företeelse*. Det rycker befolkningen bort från de försummade, efterblivna, av historien förgätna avkrokarna och drar in den i det moderna samhällslivets strömvirvel. Det ökar befolkningens läs- och skrivkunnighet[1] och dess medvetenhet,[2] bibringar den kulturella vanor och behov.[3] Vad som föranleder bönderna att utvandra är ”*motiv av högre art*”, d. v. s. det rent yttre i petersburgarens uppträdande och klädsel: man beger sig dit, ”där det är bättre”.

> ”Det anses lättare att arbeta och leva i Petersburg än på landet.”[4] ”Alla landsbor kallas de gr å och, vad som är det märkliga, de känner sig inte kränkta av denna benämning utan kallar sig själva så och klagar över sina föräldrar, som inte låtit dem gå i skola i Petersburg. För övrigt måste man säga, att också dessa gråa landsbor inte är på långt när så grå som i rena jordbruksområden: ofrivilligt tillägnar de sig petersburgarnas yttre och sedvänjor, ett återsken av huvudstadens ljus faller också på dem.” [5]

I Jaroslavl-guvernementet finns det (utom exemplen på att folk kommit sig upp)

> ”ännu en annan orsak, som driver alla hemifrån. Och det är den allmänna uppfattning, som ger den människa, vilken inte har vistats i Petersburg eller annorstädes och som sysslar med jordbruk eller något slags hantverk, namnet kovaktare, och för en sådan man är det svårt att finna en flicka som vill ha honom” (”översikt över Jaroslavl-guvernementet”, II, s. 118).

---

[1] Sjbankov: ”Tillfällighetsyrkenas inflytande o. s. v.”, s. 36 ff. Procentsatsen läs- och skrivkunniga män i utvandringskretsarna i Kostroma-guvernementet var 55,9 %; i kretsarna med fabriksindustri 34,9 %; i kretsarna med bofast befolkning (skogskretsarna) 25,8 %; för kvinnorna var motsvarande siffror 3,5 % – 2,0 % – 1,3 %; för skolbarnen 1,44 % – 1,43 % – 1,07 %. I utvandringskretsarna går barnen också i skolan i St. Petersburg.

[2] ”De läs- och skrivkunniga petersburgarna sköter sig vid sjukdomsfall avgjort bättre och sakkunnigare” (ibid., 34), så att smittosamma sjukdomar inte får en så förödande verkan bland dem som i de *kulturellt efterblivna* landsdelarna” (författarens kursivering).

[3] ”Befolkningen i utvandringskretsarna är betydligt överlägsen befolkningen i jordbruks- och skogsområdena, då det gäller att på ett riktigt sätt inrätta sitt liv ... Petersburgarnas klädsel är långt snyggare, prydligare och mer hygienisk ... Barnen hålles renare, varför man hos dem mera sällan träffar på skabb eller andra hudsjukdomar” (ibid., 39. Jämför ”Tillfällighetsyrken i Smolensk-guvernementet”, s. 8). ”Utvandringsbyarna skiljer sig skarpt från byarna med bofast befolkning: bostäder, klädsel, alla sedvänjor och nöjen erinrar snarare om småborgarens än om bondens liv” (”Tillfällighetsyrken i Smolensk-guvernementet”, s. 3). I utvandringsområdena i Kostroma-guvernementet ”finner man i hälften av husen papper, bläck, blyerts och bläckpennor” (”Kvinnfolkslandet”, s. 68).

[4] ”Kvinnfolkslandet”, s. 15, 26-27.

[5] Ibid., s. 27.

Då bonden utvandrar till staden höjes hans medborgerliga ställning, då han därigenom befrias från det otal patriarkaliska och personliga avhängighetsförhållanden och ståndsskrankor, som är så starka på landsbygden.[1]

> ”En faktor, som i högsta grad främjar utflyttningen, är den växande personliga självkänslan hos folket. Befriandet från livegenskapen, den beröring med stadslivet, som den mest energiska delen av lantbefolkningen redan länge haft, har hos Jaroslavl-bönderna för länge sedan väckt en önskan att hävda sitt ‘jag’, att slå sig ut från sin fattiga, beroende ställning, vid vilken lantlivets betingelser fjättrar dem, och skaffa sig en tryggad, oberoende och ansedd ställning ... Bonden, som förtjänar sitt bröd på annat håll, känner sig friare, mera likaberättigad med personer, som tillhör andra stånd, och också i många andra avseenden, och därför känner landsbygdens ungdom en allt starkare dragning till städerna” (”översikt över Jaroslavl-guvernementet”, II, s. 189-190).

Vandringen till städerna försvagar den gamla patriarkaliska familjen, ger kvinnan en mera självständig ställning, gör henne likaberättigad med mannen.

> ”I jämförelse med platser med bofast befolkning är *familjebanden i Soligalitj och Tjuchloma*” (de kretsar i Kostroma-guvernementet, där utvandringen är starkast) ”*långt lösligare*, inte bara beträffande familjeöverhuvudets patriarkaliska myndighet utan också beträffande förhållandet mellan föräldrar och barn, man och hustru. Man kan naturligtvis inte vänta, att söner, som vid tolv års ålder beger sig till Petersburg, skall hysa så stark kärlek till föräldrarna eller samhörighetskänsla med fädernehemmet, de blir ovillkorligen kosmopoliter: ”där det är gott att leva, där är fosterlandet”[2] ”Van att klara sig utan mannens myndighet och hjälp, är Soligalitj-kvinnan alls inte lik den kuvade bondkvinnan i jordbruksområdet: hon är oberoende, självständig ... Det hör här till de sällsynta undantagen att kvinnorna pryglas och misshandlas ... överhuvud taget kommer kvinnans jämlikhet med mannen till uttryck nästan överallt och i varje avseende.” [3]

Slutligen – last but not least[4] – höjer utvandringen av icke-jordbrukskaraktär arbetslönen inte bara för de lönarbetare, som utvandrar, *utan också för dem som stannar kvar.*

Allra åskådligast kommer detta faktum till uttryck i den allmänna företeelsen, att de icke jordbrukande guvernementen, som utmärker sig genom en högre arbetslön än jordbruksguvernementen, drar till sig lantarbetare från dessa sistnämnda.[5] Härnedan några intressanta uppgifter över Kaluga-guvernementet:

Kretsgrupper enligt tillfällighetsarbetets omfattning	Manliga ambulerande arbetare i % till hela den manliga befolkningen	Månadslön i rubel	
		för en ambulerande arbetare	för en fast lantarbetare
I.	38,7	9,0	5,9
II.	36,3	8,8	5,3
III.	32,7	8,4	4,9

> ”Dessa siffror förklarar fullständigt ... de företeelser: 1. att tillfällighetsyrkena verkar i riktning av en höjning av arbetslönen i lantbruksproduktionen och 2. att de drar bort de bästa krafterna av befolkningen.” [6]

---

[1] Så exempelvis drives Kostroma-bönderna att låta överföra sig till det småborgerliga ståndet bland annat på grund av att han eljest alltid löper risken att få ”slita spö”, vilket är ”ännu förskräckligare för den snobbiga petersburgaren än för den gråa hemmasittaren” (ibid., 58).
[2] Ibid., 88.
[3] ”Juriditjeskij Vjestnik”, 1890, nr 9, s. 142.
[4] Sist men inte minst. – *Red.*
[5] Jfr kap. IV, paragraf 4, s. 202-208.
[6] ”Statistisk översikt över Kaluga-guvernementet 1896”, avd. II, s. 48.

Inte bara penninglönen utan också reallönen höjes. I den grupp av kretsar, där det kommer minst 60 ambulerande arbetare på 100 arbetare, är den genomsnittliga årslönen för en lantarbetare 69 rubel eller 123 pud råg; i kretsar med 40-60 % ambulerande arbetare – 64 rubel eller 125 pud råg; i kretsar med mindre än 40 % ambulerande arbetare – 59 rubel eller 116 pud råg.[1] Procentsatsen korrespondenser med klagomål över bristen på arbetare visar en regelbunden sänkning för dessa grupper: 58 % – 42 % – 35 %. I förädlingsindustrin är arbetslönen högre än i jordbruket, och ”vandringsnäringarna bidrager, enligt synnerligen många korrespondenters utsago, till att utveckla nya behov bland bönderna (te, bomullstyger, stövlar, klockor o. s. v.), höjer den allmänna behovsnivån och inverkar på så sätt höjande på arbetslönen”.[2] Här ett typiskt yttrande av en korrespondent:

”Det råder ständigt en fullständig brist” (på arbetare), ”och orsaken är den, att befolkningen i stadens omgivningar är bortskämd, att den arbetar vid järnvägsverkstäderna eller är anställd där. Kalugas omgivningar och dess marknader lockar ständigt till sig den kringboende befolkningen, som säljer ägg, mjölk o. s. v., och sedan följer allmänt superi på krogarna; orsaken ligger däri, att hela befolkningen traktar efter stora inkomster och dagdrivarliv. Att vara lantarbetare betraktas som en s k a m, de dras till städerna, där de också bildar proletariatet och trasproletariatet; medan landsbygden lider brist på dugliga och friska arbetare.” [3]

En sådan värdering av vandringsnäringarna kan vi med full rätt kalla en värdering i folklighetsmännens anda. Hr Sjbankov exempelvis hänvisar till att det inte är överflödiga utan ”nödvändiga” arbetare som utvandrar och som ersättes av invandrade jordbrukare, och finner det ”uppenbart”, att ”detta ömsesidiga ersättande är mycket ofördelaktigt”.[4] För vem, hr Sjbankov?

> ”Livet i huvudstäderna inympar många *mindervärdiga kultursedvänjor* och böjelse för lyx och prål, som i onödan (sic!) slukar mycket pengar”; [5] utgiften för denna lyx etc. är till största delen ”improduktiv”[6] (!!)

Hr Herzenstein rent av tjuter om ”ytlig civilisation”,

”tygellösa orgier”, ”lättsinnigt slöseri”, ”vilt superi och billiga utsvävningar” o. dyl.[7] Moskvastatistikerna drar den direkta slutsatsen av *massutvandringen*, att det är nödvändigt att vidtaga ”åtgärder, som är ägnade att minska behovet av ambulerande arbetare”.[8] Hr Karysjev säger om de tillfälliga näringarna:

---

[1] Ibid., avd. I, s. 27.
[2] Ibid., s. 41.
[3] Ibid., s. 40. Författarens kursivering.
[4] ”Kvinnfolksbladet”, s. 39 och 8. ”Månne inte dessa verkliga jordbrukare (de inflyttade) genom sitt välmående liv kommer att verka tillnyktrande också på den infödda befolkningen, som inte betraktar jorden utan tillfälligheтsarbetet som grundvalen för sin existens?” (s. 40). ”För övrigt –klagar författaren – har vi ovan anfört ett exempel på inflytande i motsatt riktning”. Här är exemplet ifråga. Befolkningen i Vologda köpte jord och levde ”synnerligen välbärgade”. ”Då jag frågade en bonde från Grjasovtsk, varför en så välbärgad man som han lät sin son fara till Petersburg, fick jag följande svar: ‘Saken är den, att även om vi inte är fattiga, så är det grått att leva här, och när han såg de andra, fick han själv lust att bli en bildad karl; redan här hemma var han på god väg’” (s. 25). Arma folklighetsmän! Skulle de inte gräma sig, då inte ens exemplet med välbärgade bönder-jordbrukare som köper jord kan verka ”tillnyktrande” på ungdomen, vilken vill bli ”bildat folk” och flyr från den skifteslott ”som ger dem en tryggad utkomst”!
[5] ”Tillfällighetsyrkenas inflytande o. s. v.”, s. 33. Författarens kursivering.
[6] ”Uriditjeskij Vjestnik”, 1890, nr 9, s. 138.
[7] ”Russkaja Mysl” (inte ”Russkij Vjestnik” utan ”Russkaja Mysl”) 1887, nr 9, s. 163.
[8] ”Uppehållstillstånd o. s. v.”, s. 7.

> ”Endast en utvidgning av böndernas nyttjanderätt till jorden till en omfattning, som är tillräcklig för att tillfredsställa familjens viktigaste(!) behov, kan lösa detta för vår folkhushållning ytterst viktiga problem.” [1]

Och ingen av dessa herrar med sina vackra tankar kan få i sitt huvud, att innan man pratar om ”lösandet av det allvarligaste problemet, måste man sörja för fullständig flyttningsrätt för bönderna, frihet att lämna ifrån sig jorden och utträda ur byalaget, frihet att (utan ”friköps”-avgift) slå sig ner i vilken som helst stads- eller landskommun i riket!

Befolkningens utvandring från jordbruket kommer således i Ryssland till upptryck i tillväxt av städerna (något som delvis undanskymmes av den inre kolonisationen), förstäderna, köpingarna och orterna med fabriks- och verkstads-, med handels- och hantverkskaraktär, och vidare i tillfällighetsarbetet utanför jordbruket. Alla dessa processer, som under tiden efter reformen har undergått en snabb utveckling och som utvecklar sig såväl på bredden som på djupet, är en nödvändig beståndsdel av den kapitalistiska utvecklingen och har en stor progressiv betydelse i förhållande till de gamla livsformerna.

III. Det ökade användandet av lönarbete

För att bedöma kapitalismens utveckling är det väl graden av lönarbetets utbredning som har den största betydelsen. Kapitalismen är det stadium i varuproduktionens utveckling, då också arbetskraften blir en vara. Kapitalismens huvudtendens består i att alla folkhushållningens arbetskrafter kommer till användning i produktionen först efter det köp och försäljning av desamma ägt rum mellan respektive företagare och arbetare. Hur denna tendens framträder i Ryssland efter reformen, har vi ovan försökt att i detalj analysera, och vi skall nu göra en sammanfattning av denna fråga. Till en början summerar vi de i föregående kapitel anförda uppgifterna om antalet försäljare av arbetskraft och därefter (i följande paragraf) skisserar vi kontingenten köpare av arbetskraft.

Säljarna av arbetskraft rekryteras från landets arbetande befolkning, som deltar i produktionen av materiella värden. Man beräknar, att denna befolkning utgör omkring 15,5 milj. vuxna manliga arbetare.[2] I kap. II påvisades, att böndernas lägsta grupp inte är något annat än ett lantproletariat; därvid anmärkte vi (s. 115, fotnoten), att de former, under vilka detta proletariat säljer sin arbetskraft, skulle undersökas längre fram. Vi summerar nu de i den föregående undersökningen uppräknade grupperna av lönarbetare: 1. Jordbrukslönarbetare. Deras antal är omkring 3,5 milj. (i europeiska Ryssland). 2. Fabriks- och verkstads-, gruv- och järnvägsarbetare – omkring 1,5 milj. Summa fem miljoner yrkeslönarbetare. Vidare, 3. byggnadsarbetare – omkring 1 milj. 4. Skogsarbetare (timmerhuggning och första bearbetning av timret, flottning o. s. v.), schaktningsarbetare, rallare, transportarbetare och överhuvud taget varje slag av diversearbetare i industricentra. Deras antal uppgår till omkring 2 milj.[3] Av kapitalister sysselsatta hemarbetare samt de lönarbetare i förädlingsindustrin, som inte räknas till ”fabriks- och verkstadsindustrin” – omkring 2 milj.

---

[1] ”Russkoje Bogatstvo”, 1896, nr 7, s. 18. Alltså bör skiftes-jorden täcka de ”viktigaste” behoven, men de övriga behoven tydligen genom de ”arbetsförtjänster på platsen”, som man kan erhålla på den ”landsbygd”, som ”lider brist på dugliga och friska arbetare”!

[2] Siffran är enligt ”Sammanfattning av statistiskt material o. s. v.” (utgiven av ministerkommitténs kansli 1894) – 15.546.618. Denna siffra har man fått på följande sätt. Man har antagit att stadsbefolkningen är en befolkning som inte deltar i produktionen av materiella värden. Man minskade den vuxna manliga bondebefolkningen med 7 % (4,5 % i militärtjänst och 2,5 % i byalagens tjänst).

[3] Vi har ovan sett att man beräknar skogsarbetarna ensamma till 2 milj. Antalet av de arbetare, som sysselsättes i de två sistnämnda arbetarkategorierna, måste vara större än hela antalet tillfällighetsarbetare utanför jordbruket, ty en del av byggnadsarbetarna, diversearbetarna och särskilt skogsarbetarna tillhör de bofasta arbetarna och tillfällighetsarbetarna. Vi har emellertid sett, att antalet tillfällighetsarbetare utanför jordbruket uppgår till minst 3 milj.

Tillsammans blir det *omkring tio miljoner lönarbetare.* Ur denna siffra räknar vi bort omkring 1/4 såsom kvinnor och barn,[1] återstår 7,5 *milj. vuxna manliga lönarbetare, d.v.s. omkring hälften* av landets hela vuxna manliga befolkning, som deltar i produktionen av materiella värden.[2] En del av denna väldiga massa av lönarbetare har fullständigt brutit med jordbruket och lever uteslutande av att sälja sin arbetskraft. Hit hör det övervägande flertalet fabriks- och verkstadsarbetare (otvivelaktigt också flertalet gruv- och järnvägsarbetare), vidare en viss del av byggnadsarbetarna, skepps- och diversearbetarna; slutligen en inte ringa del av arbetarna i den kapitalistiska manufakturen och de invånare i icke-jordbrukscentra, som sysselsättes med hemarbete för kapitalister. Den andra och större delen har ännu inte lösgjort sig från sambandet med jorden utan täcker en del av sina utgifter med produkterna från sitt miniatyrjordbruk och bildar följaktligen den typ av lönarbetare med skiftes-jord, som vi försökt att utförligt beskriva i kap. II. I den föregående framställningen har redan påvisats, att hela denna väldiga massa av lönarbetare huvudsakligen uppkommit under tiden efter reformen och att den fortsätter att snabbt växa.

Betydelsen av vår slutsats beträffande den relativa överbefolkning (eller den kontingent av en reservarmé av arbetslösa), som kapitalismen skapar, är av sådan vikt, att den måste noteras. Uppgifterna om hela antalet lönarbetare i samtliga grenar av folkhushållningen avslöjar särskilt åskådligt det grundläggande felet i folklighetsmännens ekonomiska läror i denna fråga. Som vi redan haft tillfälle att visa på annan plats (”Studier”, s. 3842), består detta fel däri, att folklighetsekonomerna (hrr V. V., N.-on o. a.), som talat mycket om arbetarnas ”befriande” genom kapitalismen, inte ens tänkt på att undersöka de konkreta formerna av den kapitalistiska överbefolkningen i Ryssland; vidare består det däri, att de absolut inte förstått att det för kapitalismens egen existens och utveckling är nödvändigt med en väldig reservarmé av arbetare. Genom veklagan och kuriösa beräkningar av antalet ”fabriks- och verkstads”-arbetare[3] ville de förvandla en av de grundväsentliga betingelserna för kapitalismens utveckling till ett bevis på det omöjliga, felaktiga och ogrundade o. s. v. i kapitalismen. I själva verket skulle emellertid den ryska kapitalismen aldrig ha kunnat utvecklas till sin nuvarande höga nivå, den skulle inte ha kunnat existera ens ett år, om inte exproprieringen av småproducenterna skapat en mångmiljonhövdad massa av lönarbetare, beredda att vid första anmaning tillfredsställa en maximal efterfrågan från företagarna i lantbruket, i skogsbruk och byggnadsverksamhet, i handeln, i förädlingsindustrin, gruvdriften, transportväsendet o. s. v. Vi säger: maximal efterfrågan, ty kapitalismen kan blott utvecklas språngvis, och följaktligen måste antalet producenter, som är tvungna att sälja sin arbetskraft, alltid ligga över kapitalismens genomsnittliga efterfrågan på arbetare. Om vi nu beräknat hela antalet lönarbetare av olika grupper, så vill vi därmed ingalunda ha sagt, att kapitalismen är i stånd att ständigt sysselsätta dem alla. En sådan oavbruten sysselsättning finns det inte och kan det inte

---

[1] I fabriks- och verkstadsindustrin utgör som vi sett kvinnorna och barnen något mer än 14 av hela antalet arbetare. I gruv-, byggnads- och skogsindustrin o. s. v. är mycket få kvinnor och barn sysselsatta. Däremot deltar de förmodligen mer än männen i det kapitalistiska hemarbetet.

[2] För att undvika missförstånd påpekar vi, att vi ingalunda reser anspråk på statistisk noggrannhet beträffande dessa siffror utan bara vill ge en ungefärlig bild av mångfalden former för lönarbetet och det stora antalet lönarbetare.

[3] Vi erinrar om hr N.-on:s resonemang om en ”handfull” arbetare och även följande, verkligt klassiska beräkning av hr V. V. (”Skisser till teoretisk ekonomi”, s. 131). 150 guvernement i europeiska Ryssland finns det 15.547.000 vuxna manliga arbetare, tillhörande bondeståndet, 1.020.000 av dem har ”sammanfattats av kapitalet” (863.000 i fabriks- och verkstadsindustrin plus 160.000 järnvägsarbetare); de övriga utgöres av ”jordbruksbefolkning”. Vid ”fullständig kapitalisering av förädlingsindustrin” skulle den ”kapitalistiska fabriks- och verkstadsindustrin” anställa dubbelt så många arbetshänder (13,3 % i stället för 7,6 %, och de övriga 86,7 % av befolkningen ”skulle förbli bundna vid jorden och vara overksamma under hälften av året”). Det är uppenbart att man genom kommentarer bara kan försvaga det intryck, som detta utomordentliga exempel på ekonomisk vetenskap och ekonomisk statistik lämnar.

finnas i det kapitalistiska samhället, oavsett vilken lönarbetargrupp vi än skulle taga. Av de miljoner vandrande och bofasta arbetarna bildar en viss del en ständig reserv av arbetslösa, och denna reserv växer ibland ut till väldiga dimensioner: under krisår eller vid tillbakagång i den ena eller andra industrigrenen i ett visst område eller vid en särskilt snabb utvidgning av maskinproduktionen, vilken tränger undan arbetarna. Än krymper den till ett minimum och framkallar rentav den ”brist” på arbetare, över vilken man vissa år inte sällan hör klagomål från företagare i olika industrigrenar i olika delar av landet. På grund av frånvaron av något så när trovärdiga statistiska uppgifter är det omöjligt att ens tillnärmelsevis fastställa antalet arbetslösa under ett genomsnittsår, men det råder inget tvivel om att detta antal måste vara mycket stort: därom vittnar såväl de väldiga växlingar i den kapitalistiska industrin, handeln och jordbruket, vilka vi ovan mer än en gång påvisat, som också de mycket ofta förekommande deficiterna i de lägsta bondegruppernas budgeter, vilka konstateras av semstvo-statistiken. Tillväxten av antalet bönder, som drives ut i industri och lantproletariatets led, och den ökade efterfrågan på lönarbetare – det är två sidor av samma medalj. Vad lönarbetets former beträffar, så är de i högsta grad olikartade i detta kapitalistiska samhälle, som på alla sidor är insnärjt i kvarlevor och inrättningar från den förkapitalistiska ordningen. Det skulle vara ett allvarligt fel att ignorera denna olikartade karaktär, och till detta fel gör sig de skyldiga, som i likhet med hr V. V. resonerar som så att kapitalismen ”inhägnat åt sig ett hörn med en å en och en halv miljon arbetare och inte överskrider detta”.[1] I stället för kapitalismen figurerar här ensam den maskinella storindustrin. Men hur godtyckligt och hur konstlat avstänges inte här dessa 1½ milj. arbetare i sitt särskilda ”hörn”, som om det inte på något sätt skulle vara förbundet med lönarbetets övriga områden! I själva verket är detta samband mycket intimt, och för att karakterisera detsamma räcker det med att åberopa de två grunddragen i den moderna ekonomins struktur. För det första ligger penninghushållningen som grund för denna struktur. ”Pengarnas makt” gör sig med full kraft gällande såväl i industrin som i jordbruket, såväl i staden som på landet, men endast i den maskinella storindustrin når den sin fulla utveckling, tränger fullständigt ut de sista resterna av den patriarkaliska hushållningen, koncentreras till ett obetydligt antal gigantiska institutioner (banker), förbindes omedelbart med den samhälleliga storproduktionen. Grundläggande för den moderna hushållningens struktur är för det andra köp och försäljning av arbetskraft. Tag till och med de minsta producenterna i jordbruket eller i industrin, och ni skall se, att det hör till undantagen att de inte själva tar lönarbete eller själva lejer andra. Men dessa förhållanden når återigen sin fullständiga utveckling och skiljer sig fullständigt från de tidigare hushållningsformerna först i den maskinella storindustrin. Därför förkroppsligar detta ”hörn”, som förefaller en och annan folklighetsman så betydelselös, i själva verket de moderna samhällsförhållandenas kvistessens, men befolkningen i detta ”hörn”, d. v. s. proletariatet, är i ordets bokstavliga betydelse bara det främsta ledet av hela den arbetande och exploaterade massan, dess avantgarde.[2] Därför kan vi blott, om vi betraktar hela den moderna hushållningsstrukturen i belysning av de förhållanden, som bildats i detta ”hörn”, få möjlighet att analysera de grundläggande ömsesidiga förhållanden mellan de olika persongrupper, som deltar i

[1] ”Novoje Slovo”, 1896, nr 6, s. 21.287

[2] ”Mutatis mutandis (med motsvarande ändringar. – Red.) kan man om förhållandet mellan lönarbetarna i den maskinella storindustrin och de övriga lönarbetarna säga detsamma som makarna Webb säger om förhållandet mellan tradeunionmedlemmarna och de oorganiserade i England. ”Trade-unionernas medlemmar uppgår till omkring 4 % av hela befolkningen” ... ”Tradeunionerna räknar i sina led omkring 20 % av de vuxna manliga arbetare, som lever av kroppsarbete.” Men ”Die Gewerkschaftler zählen ... in der Regel die Elite des Gewerbes in ihren Reihen. Der Moralische und geistige Einfluss, den sie auf die Masse ihrer Berufsgenossen ausüben, steht deshalb ausser jedem Verhältniss zu ihrer numerischen Stärke” (S. och B. Webb: ”Die Geschichte des britischen Trade Unionismus”, Stuttgart, Dietz 1895, s. 363, 365, 381.) (Fackföreningsfolket ... räknar i regel yrkets elit i sina led. Det moraliska och andliga inflytande, som de utövar på massan av sina yrkeskamrater står därför inte i någon som helst proportion till deras numerära styrka.” (S. och B. Webb: ”De brittiska Trade Unions historia”.)

produktionen och följaktligen att analysera i vilken riktning den givna ordningens utveckling i huvudsak rör sig. Den däremot som vänder sig bort från detta ”hörn” och betraktar de ekonomiska företeelserna ur den patriarkaliska småproduktionens synvinkel, förvandlas under historiens gång antingen till en troskyldig drömmare eller till en ideolog för småbourgeoisin och agrarerna.

IV. Uppkomsten av den inre arbetsmarknaden

För att sammanfatta de uppgifter, som i den föregående framställningen lämnats beträffande denna fråga, inskränker vi oss till att ge en bild av arbetarnas vandringar i europeiska Ryssland. En dylik bild ger oss en skrift, utgiven av jordbruksdepartementet,[1] vilken stöder sig på företagarnas uppgifter. Bilden av arbetarnas vandringar kommer att ge en allmän föreställning om, på vilket sätt just den inre arbetsmarknaden uppstår; vid användandet av materialet i nämnda skrift har vi blott bemödat oss att skilja mellan vandringar av jordbruksarbetare och av icke-jorbruksarbetare, ehuru man på den karta, som bifogats nämnda skrift och som illustrerar arbetarnas vandringar, inte gjort någon sådan skillnad.

Jordbruksarbetarnas utvandring går huvudsakligen: 1. Från de centrala jordbruksguvernementen till de södra och östra gränsområdena. 2. Från de norra svartmylleguvernementen till de södra svartmylleguvernementen, från vilka i sin tur arbetarna utvandrar till gränsområdena (jfr kap. III, paragraf 9, s. 176, och paragraf 10, s. 182). 3. Från de centrala jordbruksguvernementen till industriguvernementen (jfr kap. IV, paragraf 4, s. 202-208). 4. Från de centrala och sydvästra jordbruksguvernementen till sockerbetsområdet (hit beger sig delvis till och med arbetare från Galizien).

De *icke-jordbrukande arbetarnas* utvandring går främst till: 1. Till huvud- och storstäderna huvudsakligen från icke-jordbruks- men i betydande grad också från jordbruksguvernementen. 2. Till industriområdet, till fabrikerna i Vladimir-, Jaroslavl och andra guvernement från samma trakter. 3. Vandring till nya industricentra eller till nya industrigrenar, till industricentra som inte har fabrikskaraktär o. s. v. Hit hör utvandringen: a) till betsockerfabrikerna i sydvästra guvernementen; b) till södra bergsbruksområdet; c) till hamnarbeten (i Odessa, Rostov vid Don, Riga o. s. v.); d) till torvarbete i Vladimir-guvernementet o. a.; e) till bergsbruksområdet i Ural; f) till fiskerianläggningarna (i Astrachan, vid Svarta havet och Asovska sjön o. s. v.); g) till arbeten i skeppsfarten, till timmerhuggning och flottning o. s. v.; h) till järnvägsarbeten o. s. v.

Detta är den viktigaste utvandringen, som enligt utsago av de företagare som insänt uppgifter, utövar ett mer eller mindre väsentligt inflytande på arbetsmarknadens betingelser i de olika trakterna. För att ge en klarare föreställning om denna utvandrings betydelse, skall vi sammanställa dem och uppgifterna beträffande arbetslönen i olika områden för ut- och invandrande arbetare. Vi inskränker oss till 28 guvernement i europeiska Ryssland och indelar dem i 6 grupper alltefter karaktären av arbetarnas utvandring; vi får då följande siffror (se nästa sida). [2]

---

[1] ”Lantbruks- och statistiska uppgifter, erhållna av företagarna. Häfte V. *Det fria lönarbetet* på herrgårdarna och arbetarnas vandringar i samband med en statistisk-ekonomisk översikt över europeiska Ryssland beträffande lantbruk och industri”. Sammanställda av S. A. Korolenko. Utgivna av departement för jordbruk och lantindustri. St. Petersburg 1892.

[2] De övriga guvernementen utelämnas för att inte komplicera framställningen genom uppgifter, som inte levererar något nytt till den av oss behandlade frågan; dessutom ligger de övriga guvernementen antingen vid sidan av de viktigaste, massomfattande arbetarutvandringarna (Ural, Norden), eller också utmärker de sig genom etnografiska och administrativ-juridiska säregenheter (Östersjö-guvernementen; guvernement, som utmärker sig för judisk bosättning, de bjeloryska guvernementen o. a.). Siffrorna har hämtats ur den ovan citerade skriften. Siffrorna för arbetslönen har angivits enligt genomsnittet för guvernementen; daglönarens sommarlön har

Denna tabell visar oss på ett åskådligt sätt grundvalen för den process, som skapar den inre arbetsmarknaden och följaktligen också den inre marknaden för kapitalismen. Två huvudområden, som är mest utvecklade i ka pitalistiskt avseende, drar till sig massor av arbetare; jordbrukskapitalismens område (södra och östra gränstrakterna) och industrikapitalismens område (huvudstads- och industri-guvernementen). Arbetslönen är lägst i utvandringsområdet, i de centrala jordbruksguvernementen, som är minst kapitalistiskt utvecklade såväl i jordbruket som i industrin;[1] i invandringsområdena däremot stiger arbetslönen för alla former av arbete, likaså stiger kontantlönens procentuella andel i förhållande till hela lönen, d. v. s. penninghushållningen stärkes på bekostnad av naturahushållningen. Övergångsområdena, som står mellan områdena med den största inflyttningen (och högsta betalningen) och utflyttningsområdet (med den lägsta betalningen), uppvisar det ömsesidiga utbyte av arbetare, vilket ovan påpekats: arbetarna utvandrar i sådan mängd att det i utvandringsområdena uppstår brist på arbetare, varigenom invandrare drages från ”billigare” guvernement.

Guvernementsgrupper efter tillfällighetsarbetets art	Genomsnittlig arbetsförtjänst under 10 år (1881-1891)					Tillfällighetsarbetets omfattning			
	Årsarbetare		Kontant lön i % av hela lönen	Säsongsarbetare (sommaren)	Daglönare (sommaren) egen kost	i jordbruket		utanför jordbruket	
	Utan underhåll	Inberäknat underhåll				Invandring	Utvandring		Invandring
	Rubel			Rubel	Kopek				
1. Stark invandring av jordbruksarbetare	93,00	143,50	64,8	55,67	82	C:a 1 milj.	—	—	Betydlig till gruv-området
2. Stark invandring av jordbruksarbetare; obetydlig utvandring	69,80	111,40	62,6	47,30	63	C:a 1 milj.	Obetydlig	—	
3. Betydlig utvandring av jordbruksarbetare, svag invandring	58,67	100,67	58,2	41,50	53	Obetydlig	Över 300 000	Obetydlig	Obetydlig
4. Stark utvandring av jordbruksarbetare men också av icke-jordbruksarbetare	51,50	92,05	55,4	35,64	47	—	Över 1 ½ milj.		—
5. Stark utvandring av arbetare utanför jordbruket; svag invandring av jordbruksarbetare	63,43	112,43	56,4	44,00	55	Obetydlig	Helt obetydlig	C:a 11/4 milj.	
6. Stark invandring av arbetare utanför jordbruket; också tämligen betydande invandring av jordbruksarbetare	79,80	135,30	58,7	53,00	64	Tämligen betydlig	—	(Till huvud-städerna)	Mycket stark

beräknats efter genomsnittet för de tre perioderna: sådd, höskörd och sädesskörd. I grupperna (1-6) ingår följande guvernement: 1. Taurien, Bessarabien och Don; 2. Cherson, Jekaterinoslav, Samara, Saratov och Orenburg; 3. Simbirsk, Voronesj och Charkov; 4. Kasan, Pensa, Tambov, Rjasan, Tula, Orel och Kursk; 5. Pskov, Novgorod, Kaluga, Kostroma, Tver och Nisjni-Novgorod; 6. St. Petersburg, Moskva, Jaroslavl och Vladimir.

[1] Sålunda flyr bönderna i massor från trakterna med de mest patriarkaliska hushållningsförhållandena, där avtjänandet och de primitiva industriformerna starkast hållit sig kvar, till trakter, som utmärker sig genom att dessa ”grundpelare” fullständigt förstörts. De flyr från ”folkproduktionen” utan att lyssna till den kör av röster från ”samhället”, som följer dem. Och i denna kör urskiljer man tydligt två stämmor: ”de är för litet bundna vid jorden!” – brummar svart-hundramannen Sobakevitj hotfullt. – ”de är otillräckligt försedda med jord”, korrigerar honom kadetten Manilov hövligt. (Orden ”svarthundraman” och ”kadett” tillagda i andra upplagan. – *Red.*)

I själva verket sammanfattar den i vår tabell framställda dubbelsidiga processen av befolkningens dragning från jordbruket till industrin (industrialisering av befolkningen) och det handels- och industriella, kapitalistiska jordbrukets utveckling (industrialisering av lantbruket) hela den tidigare framställningen beträffande uppkomsten av en inre marknad för det kapitalistiska samhället. Den inre marknaden för kapitalismen skapas just genom en parallell utveckling av kapitalismen i jordbruket och i industrin,[1] genom uppkomsten av en klass lantbruks- och industriföretagare å ena sidan och av lant- och industrilönarbetare å den andra. Arbetarutvandringarnas huvudströmmar visar de viktigaste formerna av denna process, men inte på långt när alla dess former: i den föregående framställningen har visats, att formerna för denna process är olika i bondehushållningen och i godsägarhushållningen, olika i olika områden för handelsjordbruk, olika på olika stadier av industrins kapitalistiska utveckling o. s. v.

I hur hög grad representanterna för vår folklighetsekonomi förvrängt och trasslat till denna process, det framgår särskilt klart av hr N.-on.s ”Skisser”, i paragraf VI i andra avdelningen, som bär den betecknande rubriken: ”Hur de samhälleliga produktivkrafternas omgruppering inverkar på jordbruksbefolkningens ekonomiska läge”. Så här föreställer sig hr N.-on denna ”omgruppering”:

”... I det kapitalistiska ... samhället medför varje ökning av arbetets produktivkraft en ”frigörelse” av motsvarande antal arbetare, som är tvungna att söka sig någon annan arbetsförtjänst; men då detta försiggår i alla grenar av produktionen och en dylik ”frigörelse” äger rum över hela det kapitalistiska samhällets yta, så återstår för dem ingen annan utväg än att vända sig till det enda produktionsmedel man ännu inte berövat dem, nämligen – jorden” (s. 126) ... ”Våra bönder har inte berövats sin jord, därför inriktar de också sina krafter på densamma. Då de förlorar sitt arbete i fabriken eller blir tvungna att överge sina binäringar i hemmet, ser de ingen annan utväg än att gripa sig an med ett förstärkt utnyttjande av jorden. Alla semstvostatistiska samlingsverk konstaterar det faktum att den besådda arealen utvidgas” ... (s. 128.)

Som synes känner hr N.-on till en alldeles speciell kapitalism, som aldrig funnits till någonstans och som ingen enda ekonomisk teoretiker kunnat föreställa sig. Hr N.-ons kapitalism drar inte befolkningen från jordbruket till industrin, klyver inte jordbruksbefolkningen i motsatta klasser. Alldeles tvärtom. Kapitalismen ”frigör” arbetarna från industrin och för ”dem” återstår inget annat än att vända sig till jorden, ty ”våra bönder har inte berövats sin jord”!! Som grundval för denna ”teori”, som på ett originellt sätt ”omgrupperar” alla den kapitalistiska utvecklingens processer i poetisk oordning, tjänar de bland folklighetsmännen gängse, föga intelligenta metoder, som vi ingående analyserat i den föregående framställningen: sammanblandning av bondebourgeoisi och lantproletariat, ignorerande av handelsjordbrukets tillväxt, fabulerande om de ”folkliga” hemslöjdsnäringarnas” isolering från den ”kapitalistiska” ”fabriks- och verkstadsindustrin” i stället för en analys av kapitalismens successiva former och olikartade framträdanden i industrin.

V. Gränsområdenas betydelse. Inre eller yttre marknad?

I första kapitlet påvisades det oriktiga i den teori, som förknippar frågan om en yttre marknad för kapitalismen med frågan om realiserandet av produkten (s. 38 ff.) Nödvändigheten av den

[1] Den teoretiska ekonomin har för länge sedan fastställt denna enkla sanning. För att nu inte alls nämna Marx, som direkt har utpekat kapitalismens utveckling i jordbruket som den process, vilken skapar ”den inre marknaden för industrikapitalet” (*Das Kapital*, P, s. 776, kap. 24, w. 5), åberopar vi oss på A. Smith. I ”Nationernas rikedomar” påpekar han i kap. XI i bok I och i kap. IV i bok III de mest karakteristiska dragen för det kapitalistiska jordbrukets utveckling och betonade parallellismen mellan denna process och processen av städernas tillväxt och industrins utveckling.

yttre marknaden för kapitalismen får inte alls sin förklaring genom omöjligheten att realisera produkten på den inre marknaden, utan genom den omständigheten att kapitalismen inte är istånd att upprepa samma produktionsprocesser i samma omfattning som tidigare och under oförändrade betingelser (såsom fallet var under de förkapitalistiska systemen), att den oundvikligen leder till en obegränsad ökning av produktionen, som växer ut över de gamla, trånga gränserna för de tidigare hushållningsenheterna. Under den för kapitalismen säregna olikmässigheten i utvecklingen går en industrigren förbi de andra och strävar att överskrida de ekonomiska förhållandenas hittillsvarande gränser. Låt oss exempelvis ta textilindustrin vid början av tiden efter reformen. Då den var tämligen högt utvecklad i kapitalistiskt avseende (manufaktur, som började övergå till fabrik), behärskade den fullständigt marknaden i Central-Ryssland. Men de stora fabrikerna, som växte upp så hastigt, kunde inte längre nöja sig med marknadens tidigare omfattning; de började söka sig en marknad längre bort, bland den nya befolkning, som koloniserat Nyryssland, det sydöstra området bortom Volga, Nordkaukasus, vidare Sibirien o. s. v. Storfabrikernas strävan att nå utanför de gamla marknadernas gränser är otvivelaktig. Betyder detta, att man i de områden som fungerat som dessa gamla marknader, överhudtaget inte kunde konsumera en större kvantitet textilindustriprodukter? Betyder detta att exempelvis industri- och de centrala jordbruksguvernementen inte längre är i stånd att överhuvud absorbera en större mängd fabrikat? Nej. Vi vet, att bondeståndets sönderfallande, marknadsjordbrukets tillväxt och industribefolkningens ökning fortsatt och fortsätter att utvidga den inre marknaden också i detta gamla område. Men denna utvidgning av den inre marknaden hämmas av många omständigheter (huvudsakligen genom upprätthållandet av föråldrade institutioner, som hämmar jordbrukskapitalismens utveckling), och fabrikanterna står naturligtvis inte och väntar, att de andra folkhushållningsgrenarna skall hinna ikapp textilindustrin i sin kapitalistiska utveckling. Fabrikanterna behöver marknaden omedelbart, och om de andra folkhushållningsgrenarnas efterblivenhet inskränker marknaden i det gamla området, så kommer de att söka sig en marknad i ett annat område eller i andra länder eller i det gamla landets kolonier.

Men vad är en koloni i politiskt-ekonomisk mening? Det har redan tidigare framhållits, att enligt Marx de väsentliga kännetecknen för detta begrepp är följande: 1. att det finnes obebodd, fri jord, som är lätt tillgänglig för nybyggare, 2. att det finnes en allt mer komplicerad arbetsdelning i världsskala, en världsmarknad, tack vare vilken kolonierna kan specialisera sig på massproduktion av lantbruksprodukter och i utbyte mot dem få färdiga industriartiklar, ”vilka de under andra omständigheter själva hade måst tillverka” (se s. 195 fotnoten, kap. IV, paragraf 2). Att de södra och östra gränsområdena i europeiska Ryssland som koloniserats efter reformen, just uppvisar de nämnda kännetecknen och i ekonomisk mening utgör kolonier till det centrala europeiska Ryssland – det har redan i annat sammanhang påpekats.[1]

Men ännu mera passar begreppet koloni in på de andra gränsområdena, exempelvis Kaukasus. Rysslands ekonomiska ”erövrande” av Kaukasus ägde rum långt senare än det politiska, men ännu i dag är detta ekonomiska erövrande inte slutfört. Efter reformen försiggick å ena sidan en stark kolonisering av Kaukasien,[2] en omfattande uppodling av jorden genom kolonister

[1] ”... Uteslutande tack vare dem, tack vare dessa folkliga produktionsformer och på grundval av dem har hela södra Ryssland koloniserats och befolkats” (hr N.-on, ”Skisser”, s. 284). Hur anmärkningsvärt omfattande och innehållsrikt är inte detta begrepp: ”folkliga produktionsformer”! Det täcker allt, vad man bara kan önska: det patriarkaliska bondejordbruket, avtjänandet, det primitiva hantverket, småvaruproduktionen och de typiskt-kapitalistiska förhållandena inom bondebyalaget, som vi tidigare betraktat med ledning av uppgifterna om guvernementen Taurien och Samara (kap. II) o. s. v., o. s. v.

[2] Jämför herr P. Semenovs artiklar i ”Vjestnik Finansov”, 1897, nr 21, och V. Michailovski i ”Novoje Slovo”, juni 1897.

(särskilt i norra Kaukasus), som producerade vete, tobak o. s. v. för avsalu och drog till sig massor av jordbrukslönarbetare från Ryssland. Å andra sidan utträngdes de inhemska sekelgamla ”hemslöjds”-näringarna, som dukade under i konkurrensen med de importerade Moskvafabrikaten. Den urgamla vapentillverkningen dukade under i konkurrensen med de importerade produkterna från Tula och Belgien, den hantverksmässiga järntillverkningen dukade under i konkurrensen med de införda ryska produkterna, likaså den hantverksmässiga beredningen av koppar, guld och silver, lera, talg och soda, läder o. s. v.[1] Alla dessa produkter tillverkades billigare på de ryska fabrikerna, som sände sina artiklar till Kaukasien. Tillverkningen av dryckeshorn sjönk till följd av det grusiska feodalsystemets, de historiska gästabudens försvinnande, mössmakar-hantverket förföll till följd av att den asiatiska klädseln utbyttes mot europeisk, tillverkningen av vinsäckar och krus för det inhemska vinet upphörde, vilket nu för första gången kom ut i handeln (och utvecklade tunnbinderiyrket) och i sin tur erövrade den ryska marknaden. Den ryska kapitalismen drog på så sätt in Kaukasien i den världsomfattande varucirkulationen, nivellerade dess lokala säregenheter – kvarlevor från den gamla patriarkaliska isoleringen – och *skapade sig en marknad* för sina fabriker. Landet, som vid början av perioden efter reformen var glest befolkat eller bebott av bergsfolk och stod vid sidan av världshushållningen och till och med vid sidan av historien, förvandlades till ett land av oljeindustriella, vinhandlare, vete- och tobaksproducenter, och herr Kupong avklädde utan misskund den stolta bergsbon hans poetiska nationaldräkt och införde honom en europeisk lakejs dräkt (Gl. Uspenskij). Sida vid sida med denna process av Kaukasiens kolonisering och den ökade tillväxten av dess jordbruksbefolkning försiggick också (en av denna tillväxt dold) process, under vilken befolkningen drogs från jordbruket till industrin. Stadsbefolkningen i Kaukasien växte från 350.000 år 1863 till omkring 900.000 år 1897 (hela befolkningen i Kaukasien växte från 1851 till 1897 med 95 %). Vi behöver inte tillägga, att samma sak försiggått och försiggår både i Centralasien och Sibirien o. s. v.

Med detta reser sig naturligt frågan, var gränsen mellan den inre och yttre marknaden går. Att ta statens politiska gräns skulle vara att besvara frågan alltför mekaniskt, och vore det överhuvud taget en lösning? Om Centralasien är en inre marknad och Persien en yttre, varthän skall man då räkna Chiva och Buchara? Om Sibirien är en inre marknad och Kina en yttre, vart skall man då räkna Mandsjuriet? Dylika frågor har ingen större betydelse. Av vikt är att kapitalismen inte kan existera och utvecklas utan att ständigt utvidga sin maktsfär, utan att kolonisera nya länder och dra in de icke kapitalistiska, gamla länderna i världshushållningens virvel. Och denna kapitalismens egenskap har framträtt och fortsätter att framträda med våldsam kraft i Ryssland efter reformen.

Den process, under vilken en marknad för kapitalismen bildas, uppvisar således två sidor, nämligen: kapitalismens utveckling på djupet, d. v. s. det kapitalistiska jordbrukets och den kapitalistiska industriens fortsatta tillväxt på ett givet, bestämt och avgränsat territorium –och kapitalismens utveckling på bredden, d. v. s. en utvidgning av kapitalismens maktsfär till nya territorier. Enligt planen för föreliggande arbete har vi begränsat oss nästan uteslutande till den förstnämnda sidan av processen, och därför anser vi det vara särskilt nödvändigt att här understryka, att den andra sidan har en utomordentligt stor betydelse. En något så när uttömmande undersökning av processen för gränsområdenas kolonisering och utvidgandet av det ryska territoriet ur synpunkten av kapitalismens utveckling skulle erfordra ett särskilt arbete. För oss räcker det här att nämna, att Ryssland i jämförelse med andra kapitalistiska länder befinner sig i ett särskilt gynnsamt läge till följd av överflödet på fri och för koloni-

[1] Se K. Chatisovs artikel i bd II av ”Rapporter och undersökningar angående hemindustrin” och P. Ostrjakovs artikel i häfte V av ”Hemindustrikommissionens arbeten”.

sering tillgänglig jord i gränsområdena.[1] För att nu inte alls tala om asiatiska Ryssland så har vi också i europeiska Ryssland sådana gränsområden, vilka – till följd av de väldiga avstånden och de dåliga kommunikationerna – i ekonomiskt avseende ännu är ytterst svagt förknippade med centrala Ryssland. Låt oss exempelvis ta ”höga norden” – Arkangelsk-guvernementet; de omätliga områdena av jord och de omätliga naturtillgångarna utnyttjas ännu i ytterst obetydlig skala. En av de viktigaste lokala produkterna, trävirke, har ända till på sista tiden huvudsakligen gått till England. I detta avseende tjänade alltså detta område av europeiska Ryssland som yttre marknad för England utan att vara inre marknad för Ryssland. De ryska företagarna har naturligtvis avundats de engelska och nu, sedan man byggt ut järnvägen ända till Arkangelsk, jublar de och förutser ”ett uppsving för affärsandan och företagarverksamheten i olika industrigrenar inom området”.[2]

VI. Kapitalismens ”mission”.

Det återstår oss ännu att som avslutning ge en sammanfattning av den fråga, som i litteraturen fått benämningen frågan om kapitalismens ”mission”, d. v. s. om dess historiska roll i Rysslands ekonomiska utveckling. Att erkänna det progressiva i denna roll är (såsom vi försökt att utförligt visa på varje stadium av vår faktiska framställning) fullt förenligt med ett fullständigt erkännande av kapitalismens negativa och mörka sidor, med ett fullständigt erkännande av de djupa och allsidiga sociala motsägelser, som oundvikligen är förknippade med kapitalismen och som blottar detta ekonomiska systems historiska övergångskaraktär. Just folklighetsmännen, som av alla krafter försöker framställa saken så, att ett erkännande av kapitalismens historiskt progressiva roll skulle betyda att bli apologet för densamma, just dessa folklighetsmän gör sig skyldiga till ett underskattande (och understundom ett förtigande) av den ryska kapitalismens djupaste motsägelse, i det de skymmer undan bondeståndets sönderfallande, den kapitalistiska karaktären i vårt jordbruks utveckling, uppkomsten av en klass lant- och industrilönarbetare med skiftesjord, i det de döljer att kapitalismens lägsta och värsta former fullständigt dominerar i den beryktade ”hemslöjds”-industrin.

Kapitalismens progressiva historiska roll kan man sammanfatta i två korta satser: stegring av det samhälleliga arbetets produktivkrafter och dess församhälleligande. Men dessa båda fakta framträder i ytterst olikartade processer på folkhushållningens olika områden.

Utvecklingen av det samhälleliga arbetets produktiv-krafter kan iakttagas i sin fulla skärpa blott under den maskinella storindustrins epok. Ända till detta kapitalismens högsta stadium bibehöll sig ännu handproduktionen och den primitiva tekniken, som utvecklades rent spontant och ytterst långsamt. Epoken efter reformen skiljer sig i detta avseende skarpt från de föregående epokerna i den ryska historien. Träplogens och slagans, skvaltkvarnens och

[1] Den i texten nämnda omständigheten har också en annan sida. Kapitalismens utveckling på djupet i det gamla, sedan länge befolkade territoriet hämmas till följd av gränsområdenas kolonisering. Lösandet av de för kapitalismen säregna och av den framkallade motsättningarna uppskjutes för en tid till följd av att kapitalismen med lätthet kan utveckla sig på bredden. Att det samtidigt existerar de mest framskridna industriformer och halvt medeltida jordbruksformer utgör exempelvis i och för sig utan tvivel en motsägelse. Cm den ryska kapitalismen ingenstädes hade kunnat sträcka ut sig utanför gränserna av det territorium, som den intog redan vid början av perioden efter reformen, så skulle denna motsägelse mellan den kapitalistiska storindustrin och de arkaiska inrättningarna i landsbygdens liv (böndernas bindande vid torvan o. d.) snabbt ha lett till att dessa inrättningar upphävts, att man banat fullständigt fri väg för jordbrukskapitalismen i Ryssland. Men möjligheten (för fabrikanten) att söka och finna en marknad i de koloniserade gränsområdena, möjligheten (för bonden) att utvandra till ny jord avtrubbade skärpan i denna motsägelse och fördröjde dess lösande. Det säger sig självt, att ett sådant fördröjande av kapitalismens tillväxt är detsamma som förberedandet av en ännu större och bredare tillväxt av densamma i den närmaste framtiden.

[2] ”Produktivkrafterna”, XX, s. 12.

handvävstolens Ryssland förvandlades snabbt till järnplogens och tröskverkets, ångkvarnens och den mekaniska vävstolens Ryssland. Det finns inte en enda gren av folkhushållningen som är underkastad den kapitalistiska produktionen, i vilken man inte skulle kunna iakttaga en lika fullständig ombildning av tekniken. Denna omvandlingsprocess kan på grund av kapitalismens egen natur inte försiggå på något annat sätt än genom en rad olikmässigheter och missförhållanden: blomstringsperioder avlöses av krisperioder, den ena industrigrenens utveckling leder till den andras förfall, jordbrukets framåtskridande omfattar i ett område en sida och i ett annat område en annan sida av lantbruket, handelns och industrins tillväxt överflyglar lantbrukets tillväxt o. s. v. En hel rad av folklighetsförfattarnas fel härleder sig ur deras försök att bevisa, att denna olikmässiga, språngvisa, hasardartade utveckling inte är någon utveckling.[1]

> ”Hittills har det funnits historia, men nu finns det inte längre någon”. Hittills har varje steg av kapitalismens utveckling i textilindustrin åtföljts av bondeståndets sönderfallande, av marknads-jordbrukets och jordbrukskapitalismens tillväxt, av befolkningens dragande från jordbruket till industrin, av ”miljoner bönders” förvandlande till byggnads-, skogs- och alla andra slag av lönarbetare utanför jordbruket, utvandring av massor av folk till gränsområdena och dessa områdens förvandlande till en marknad för kapitalismen. Men allt detta har endast gällt fram till i dag, nu däremot försiggår inte längre något liknande!

En annan säregenhet i de samhälleliga produktivkrafternas utveckling genom kapitalismen består däri, att produktionsmedlens (den produktiva konsumtionens) tillväxt avsevärt överskrider den personliga konsumtionens tillväxt: vi har mer än en gång visat hur detta framträder i jordbruket och i industrin. Denna säregenhet är en följd av de allmänna lagarna för produktionens realiserande i det kapitalistiska samhället och står i fullständig överensstämmelse med detta samhälles antagonistiska natur.[2]

Arbetets församhälleligande genom kapitalismen visar sig i följande processer. För det första gör själva varuproduktionens tillväxt slut på den för naturahushållningen säregna splittringen i små ekonomiska enheter och för ihop de små lokala marknaderna till en väldig nationell (och därefter en världs-) marknad. Produktionen för det egna behovet förvandlas till produktion för hela samhället, och ju högre kapitalismen utvecklas, desto starkare blir motsägelsen mellan denna produktionens kollektiva karaktär och tillägnandets individuella karaktär. För det andra skapar kapitalismen i stället för den tidigare splittringen av produktionen en aldrig tidigare skåda koncentrering av densamma, såväl i lantbruket som också i industrin. Detta är det

---

[1] ”Vi får väl se, ... vad kapitalismens fortsatta utveckling kan ge oss, till och med i det fall att det skulle lyckas oss att sänka England i havet och själva inta dess plats” (hr N.-on, ”Skisser”, s. 210). I Englands och Amerikas bomullsindustri, som tillfredsställer 2/3 av världsbehovet, sysselsättes tillsammans något mer än 600.000 personer. ”Slutsatsen blir, att till och med i det fall att vi skulle lyckas erhålla den mest betydande delen av världsmarknaden ... skulle kapitalismen ändå inte vara i stånd att exploatera hela den massa av arbetskraft, som den nu oavbrutet berövar sysselsättning. Vad betyder väl dessa 600.000 engelska och amerikanska arbetare i jämförelse med de miljoner bönder, som sitter i månadtal utan varje sysselsättning” (s. 211).

[2] Ignorerandet av produktionsmedlens betydelse och ett okritiskt förhållande till ”statistiken” har framkallat följande påstående av hr N.-on, vilket inte håller stånd för någon kritik; ”.... hela(!) den kapitalistiska produktionen på förädlingsindustrins område producerar i bästa fall nya värden, som inte överstiger 400-500 milj. rubel.” (”Skisser”, s. 328). Hr N.-on grundar denna beräkning på uppgifterna angående den treprocentiga omsättningsskatten utan att tänka över om dylika uppgifter kan omfatta ”hela den kapitalistiska produktionen på förädlingsindustrins område”. Inte nog med det, han använder uppgifter, vilka (enligt hans egna ord) inte omfattar bergsbruket, och inte desto mindre räknar han till de ”nya värdena” endast mervärdet och det variabla kapitalet. Vår teoretiker har glömt, att också det konstanta kapitalet i dessa industrigrenar, vilka producerar föremål för personlig konsumtion, utgör ett nytt värde för samhället, då det utbytes mot variabelt kapital och mervärde i de industrigrenar, som tillverkar produktionsmedel (bergsbruk, byggnadsindustri, skogsbruk, järnvägsbyggen o. a.) Om hr N.-on inte hade förväxlat antalet ”fabriks- och verkstadsarbetare” med hela antalet arbetare, som kapitalismen sysselsätter i förädlingsindustrin, så skulle han lätt ha märkt det felaktiga i sina beräkningar.

grällaste och mest framträdande men ingalunda enda utslaget av den av oss betraktade säregenheten hos kapitalismen. För det tredje undantränger kapitalismen de former av personligt beroende, som utgjorde en oskiljaktig beståndsdel av de föregående hushållningssystemen. I Ryssland visar sig kapitalismens progressivitet i detta avseende särskilt skarpt, emedan producentens personliga beroende hos oss existerat (och delvis ännu fortsätter att existera) inte bara i jordbruket utan också i förädlingsindustrin (”fabriker” med livegna arbetare), i bergsbruket, i fisket[1] o. a. I jämförelse med den beroende eller trälbundna bondens arbete är den fria lönarbetarens arbete inom alla grenar av folkhushållningen en progressiv företeelse. För det fjärde skapar kapitalismen med nödvändighet en rörlighet hos befolkningen, som de tidigare samhälleliga hushållningssystemen inte krävde och som i bredare utsträckning skulle ha varit omöjliga under dessa. För det femte minskar kapitalismen ständigt den del av befolkningen, som sysselsättes i jordbruket (där ständigt de mest efterblivna former av socialekonomiska förhållanden härskar), och ökar antalet stora industricentra. För det sjätte ökar det kapitalistiska samhället befolkningens behov av sammanslutning, av förenande och ger dessa sammanslutningar en särskild karaktär i jämförelse med gamla tiders sammanslutningar. Kapitalismen förstör det medeltida samhällets trånga, lokala ståndssammanslutningar, skapar en förbittrad konkurrens och splittrar samtidigt hela samhället i stora grupper av personer, som intar olika ställning i produktionen och ger en väldig impuls till sammanslutning inom varje sådan grupp.[2] För det sjunde leder alla de nämnda förändringarna i det gamla hushållningssystemet tack vare kapitalismen oundvikligen också till en förändring av befolkningens andliga fysionomi. Den ekonomiska utvecklingens språngartade karaktär, det snabba ombildandet av produktionsmetoderna och den väldiga koncentreringen av produktionen, avskaffandet av alla former av personligt beroende och de patriarkaliska förhållandena, befolkningens rörlighet, de stora industricentras inflytande o. s. v. – allt detta kan inte annat än leda till en djupgående förändring av producentens egen karaktär, och vi har redan haft tillfälle att omnämna motsvarande iakttagelser av ryska forskare.

Om vi vänder oss till folklighetsmännens ekonomi, mot vars representanter vi ständigt varit tvungna att polemisera, kan vi sammanfatta grunderna till våra meningsskiljaktigheter med dem på följande sätt. För det första måste vi beteckna folklighetsmännens uppfattning av just den ryska kapitalismens utveckling och likaså deras föreställning om det ekonomiska system, som i Ryssland föregått kapitalismen, som obetingat felaktig, varvid vi från vår synpunkt tillmäter det särskilt stor vikt att de ignorerar de kapitalistiska motsättningarna i bondehushållets struktur (såväl ifråga om jordbruket som binäringarna). Vidare: vad beträffar frågan om huruvida kapitalismens utveckling i Ryssland måste betecknas som långsam eller snabb, beror allting på med vad man jämför denna utveckling. Om man jämför den förkapitalistiska epoken i Ryssland med den kapitalistiska (och just en sådan jämförelse är nödvändig för ett riktigt lösande av frågan), så måste man erkänna att den samhälleliga hushållningens utveckling under kapitalismen varit utomordentligt snabb. Men om vi jämför detta utvecklingstempo med det tempo, som överhuvud vore möjligt på teknikens och kulturens nuvarande nivå, så måste vi faktiskt erkänna att kapitalismens utveckling i Ryssland försiggår långsamt. Och den

[1] Vid ett av den ryska fiskerinäringens viktigaste centra, vid Murmanskkusten, var exempelvis ”pokrut” (ett slags lottsystem, där båtägaren förser fiskarena med fiskeriredskap. – *Red*.) – som fullständigt utbildats redan på 1600-talet och nästan inte alls förändrats ända fram till vår tid – den ”urgamla” och verkligen ”av sekler helgade” formen för de ekonomiska förhållandena. ”Pokrut”-fiskarnas förhållande till sina arbetsgivare begränsar sig inte bara till arbetstiden: tvärt om, det omfattar hela deras liv och de befinner sig i ett ständigt ekonomiskt beroende av sina herrar.” (”Materialsamling över artelerna i Ryssland”. Häfte 2. St. Petersburg 1874, s. 33). Lyckligtvis utmärker sig kapitalismen också i denna gren tydligen av ett ”ringaktande förhållande till sitt eget historiska förgångna”. ”Monopolet ... avlöses av en kapitalistisk organisering av driften med fria lönarbetare” (”Produktivkrafterna”, V, s. 2-4).

[2] Jämför ”Studier”, s. 91, anmärkning 85, s. 198. 20 – Lenin: Band I

kan inte försiggå annat än långsamt, ty inte i något kapitalistiskt land finnes ett sådant överflöd på föråldrade institutioner, som är oförenliga med kapitalismen, som hämmar dess utveckling, och i oerhörd grad försämrar producenternas ställning, vilka ”lider såväl av kapitalismen som av kapitalismens otillräckliga utveckling”. Slutligen ligger kanske den djupaste orsaken till våra meningsskiljaktigheter med folklighetsmännen i olikheten i den grundläggande uppfattningen om de socialekonomiska processerna. Då folklighetsmannen undersöker dessa processer, drar han vanligen moraliserande slutsatser av det ena eller andra slaget, han betraktar inte de olika grupperna av personer, som deltar i produktionen, såsom skapare av den ena eller andra livsformen, han tar inte till uppgift att framställa hela summan av socialekonomiska förhållanden såsom resultat av de ömsesidiga förhållandena mellan dessa grupper, som har olika intressen och olika historiska roller ... Om författaren av dessa rader lyckats ge lite material för uppklarande av dessa frågor, så kan han anse att hans arbete inte varit förgäves.

Skrivet 1896-1899

Ffg publicerat i bokform i slutet av mars 1899

V I Lenin, *Samlade skrifter*, 5:e ry uppl, b 3